

Polish journal of science

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№38 (2021)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – J an Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baci – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

Alekseeva D., Volkov G.

OBJECTIVE NEED FOR TRANSITION TO GLOBAL
STRATEGIES IN THE POST-PANDEMIC PERIOD 3

Starkova O.

STATE SUPPORT OF INVESTMENT IN FIXED ASSETS IN
THE AGRARIAN SPHERE 6

HISTORICAL SCIENCES

Koshman T., Dukombaiev A.

HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RECONSTRUCTIONS
OF KAZAKH CULTURE ACCORDING TO WRITTEN
SOURCES OF THE XIX CENTURY 9

Tajdehibonab M.

THE SCIENTIFIC RELATIONS OF RUSSIAN FEDERATION
AND REPUBLIC OF POLAND IN MODERN AGES 12

JURIDICAL SCIENCES

Dyachenko O., Mazurenko A.

SOME PROBLEMS LEGAL POLICY ISSUES IN THE
SPHERE OF THE STATE CIVIL SERVICE OF THE RUSSIAN
FEDERATION 17

Ibratova F., Esenbekova F.

GENESIS AND EVOLUTION OF LEGISLATION ON
CONCEPTIONAL PROCEDURES IN THE REPUBLIC OF
UZBEKISTAN 20

PEDAGOGICAL SCIENCES

Korlan A.

BENEFITS OF USING DRAMA IN THE ENGLISH
CLASSROOM 25

Stetskaya A.

CHILDREN'S DESIGN AS A SOCIOCULTURAL
PHENOMENON 30

Arystankulova G., Zarkesheva A., Idrissova M.

FORMATION OF PROFESSIONAL VOCABULARY OF A
FOREIGN LANGUAGE FOR STUDENTS OF NON-
LINGUISTIC SPECIALTIES 28

PHILOLOGICAL SCIENCES

Moroz Yu.

BIBLICAL TRANSLATION AS A SUBJECT OF
THEOLOGICAL AND SCIENTIFIC REFLECTION 34

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Farkhetdinova F.

ON THE QUESTION OF ORIGIN AND EXISTENCE OF
TRADITIONS 38

POLITICAL SCIENCES

Tasmagambetova A.,

Seysenova S., Mussakhanova M.

HISTORY OF KAZAKH CLOTHING AND CRAFTS 41

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Zhaxylykova S.

PSYCHOLOGICAL CONDITION OF TUTOR SUPPORT IN
INCLUSIVE EDUCATION 46

ECONOMIC SCIENCES

ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ПЕРЕХОДА К ГЛОКАЛЬНЫМ СТРАТЕГИЯМ В ПОСТПАНДЕМИЙНЫЙ ПЕРИОД

Алексеева Д.С.

Бакалавр 4 года обучения ЮРИУ РАНХ и ГС,

Волков Г.Ю.

Доцент кафедры мировых экономических отношений

ЮРИУ РАНХиГС

OBJECTIVE NEED FOR TRANSITION TO GLOCAL STRATEGIES IN THE POST-PANDEMIC PERIOD

Alekseeva D.

4th year student of SRIM RANEPa,

Volkov G.

Associate Professor at the Department of World Economic Relations of SRIM RANEPa

Аннотация

В данной статье отражены мировые перспективы, основанные на последних исследованиях PwC по вопросам управления цепочками поставок, обобщены выводы о Германии, Индии, Соединенных Штатах, Китае и Великобритании, где пандемия ускорила усилия промышленных компаний, направленных на то, чтобы сделать неэластичные глобальные следы более гибкими и более отзывчивыми к спросу, а также анализ этих выводов.

Abstract

This article provides a global perspective based on the latest PwC research on supply chain management, summarizing findings from Germany, India, the United States, China and the UK, where the pandemic has accelerated industrial efforts to make inelastic global footprints more flexible and more responsive to demand, as well as analyzing these findings.

Ключевые слова: мировая экономика, национальные экономики, глокализация, пост-пандемийный мир, цепи поставок, гибкие стратегии бизнеса.

Keywords: world economy, national economies, glocalization, post-pandemic world, supply chains, flexible business strategies.

Вся совокупность проблем, связанных с развитием пандемии COVID-19 вынудила производителей по всему миру провести экстренные проверки своих производственных цепочек и системы поставок. Важнейшим следствием карантинных ограничений стала проблема риска дестабилизации системы поставок сырья, компонентов и последующей реализации произведенной продукции как на мировых, так и национальных рынках.

В качестве дополнительного дестабилизирующего фактора разбалансировки механизма традиционных производственно-логистических цепочек стал поступательно увеличивающийся рост величины имеющихся тарифов и ограничений, а также появление новых, возникших в результате торговых споров. В результате сложившейся ситуации, учитывая объективную необходимость ускоренного введения оперативных мер по стабилизации, были реализованы корпоративные программы перехода к более гибким, многопрофильным глобальным операциям.

Большинство аналитиков пришли к выводу, что стремительно развивающиеся в докризисный период процессы глобализации мировой экономики начали постепенно замещаться процессами глокализации, что в свою очередь породило ряд предположений о переходе от глобализации к деглобализации.

Само понятие глокализации было введено в научный обиход в 80-х годах XX века, когда процессы стремительной унификации и стандартизации национальных экономических моделей начали способствовать проявлению разного рода противоречий с исторически сложившимися императивами. Фактически речь идет о гибридном процессе, сочетающим в себе определяющие характеристики глобализации и локализации.

Экономисты определяют ключевые факторы, которые могут позволить компаниям добиться успеха в условиях «глокализации». К ним относятся регионализация их присутствия, более широкое использование робототехники в производстве и логистике, а также изменение модели затрат для производства и снабжения. В то же время как возможности, так и сопутствующие риски «глокализации» различаются по важности в зависимости от региона и сектора: например, производитель, принадлежащий Западу, с производственными мощностями в Китае может подумать о том, чтобы справиться с угрозой тотальной торговой войны с США в качестве более неотложного приоритета, чем ужесточение контроля над расходами.

Один факт уже очевиден: COVID-19 привел к тому, что аргументы в пользу перехода от глобальных к «глокальным» операциям приобрели доминирующий статус.

Цифровизация и автоматизация позволяют компаниям выходить на более локальный уровень, исключая рабочую силу из цепочки поставок и производственного уравнения.

Традиционные подходы к цепочке поставок, которые сосредоточены исключительно на рентабельности, нуждаются в расширении. Учет гибкости, отказоустойчивости и качества обслуживания клиентов может создать дифференциацию на рынке и стимулировать рост доходов.

COVID-19 стимулирует цепочку поставок и более широкое операционное сотрудничество между компаниями, а автоматизация помогает устранять узкие места с помощью инновационных и быстрых решений.

Мы попытались выделить и проанализировать наиболее вероятные перспективы развития национальных и региональных технологий на примере некоторых стран мировой экономики. В составе ЕС наибольший интерес представляет развитие основного драйвера союза – *Германии*.

После COVID-19 экономисты отметили, что немецкие компании уделяют особое внимание стратегиям поставок, распределению и операционной деятельности.

Согласно проведенным в мае 2020 года социологическим опросам, 76% респондентов в Германии заявили, что они ускорят автоматизацию и внедрят новые способы работы, по сравнению со средним глобальным показателем 48%. В июне почти половина (47%) немецких финансовых директоров обозначили, что ожидают изменения в каналах распределения, таких как переход от личных к виртуальным продажам и доставке, по сравнению с 36% во всем мире.

Аналитики высказывают осторожные предположения относительно того, что в краткосрочной перспективе немецкие компании будут стараться сохранять объемы производства и достигнутый уровень конкурентоспособности сочетая региональные особенности при размещении производственных цепочек и глобальные преимущества сформированной системы МРТ.

В допандемийный период, большинство представителей немецкого бизнеса стремились максимально адаптировать производственные стратегии вынесенных производственных цепочек с учетом вероятностных изменений перспективного спроса. Введение пандемийных ограничений объективно многократно ускорило необходимость оперативной корректировки системы модернизационных мероприятий, трансформировав данную задачу в определяющее условие сохранения конкурентоспособности. В качестве первоочередных мероприятий в данном направлении аналитики ожидают ускоренный переход большинства немецких компаний к стратегиям мультисорсинга и максимально альтернативной модели топливно-сырьевых поставок, при этом увеличивая объемы инвестиций в цифровые технологии, особенно в автоматизацию и робототехнику.

С нашей точки зрения, достаточный интерес представляет модель развития *Индии*, которая сочетает в своем развитии черты традиционного общества с преимуществами глобальной производственно-торговой системы. В реальном секторе индийской экономики пандемийные ограничения в который раз актуализировали проблематику организации бесперебойных производственных циклов в ведущих отраслях при ставшей уже «хронической» нехватки рабочей силы, необходимого уровня квалификации. Как результат – дисбаланс в функционировании и разрыв большинства производственно-сбытовых цепочек, на которые приходится около половины валовых капиталовложений Индии. Также в качестве серьезной проблемы необходимо выделить превышающее допустимые пределы число форс-мажорных ситуаций, связанных с оптимальным использованием оборотных средств и постоянное стремление контрагентов к отсрочке ранее оговоренных платежей. Поскольку в условиях карантинных ограничений и резкого снижения показателей экономического развития, большинство субъектов бизнеса переключаются на внутренний рынок, что позволит за счет модернизации местных цепочек поставок сохранить достигнутый уровень конкурентоспособности, а главное, сохранить максимальное число рабочих мест.

Особенностью индийского производственного сектора является географическая неравномерность, проявляющаяся в концентрации экономико-торговых центров на побережье. По мере продвижения в глубь страны, инфраструктура находится во все более неудовлетворительном состоянии, а удаленность экономических объектов увеличивается. В условиях карантинных ограничений правительственные структуры вынуждены были скорректировать вектор развития с учетом исправления сложившейся ситуации. Прежде всего правительство рассчитывает на привлечение инвесторов из числа представителей национального бизнеса именно в данный сегмент.

В допандемийный период ситуация в мировом товарообмене резко обострилась благодаря поступательному углублению противоречий между *США* и *КНР*, принявших в конечном итоге, все отличительные характеристики торговой войны. Фактически это стало началом разбалансировки производственно-сбытовых цепочек, а разразившаяся пандемия, вызванная вирусом COVID-19, значительно усугубила ситуацию.

Вся проблематика, обусловленная необходимостью противодействия COVID-19, объективно ускорила стремление американских компаний диверсифицировать производство и цепочки поставок и разработать более гибкие операции, которые будут более эффективны и ближе к конечному пользователю. Основываясь на анализе экономистов жизнеспособности производственно-сбытовой цепи 2020 года, оценивается, что американские производители, которые переводят производство из Китая, могли бы сократить эксплуатационные расходы в среднем на 23%, если бы они «пришвар-

товались» к Мексике, и на 24%, если бы они переместились в другую азиатскую страну с низкими издержками (LCC). Вместо этого некоторые уже давно действующие в Китае американские компании, возможно, предпочтут принять модель «Китай + 1», чтобы избежать форфейтинга хорошо развитых производственно-сбытовых сетей или прямого доступа к клиентам с материка. Кроме того, ожидается увидеть больше двойных стратегий в постковидном периоде, где американские производители осуществляют операции как в США, так и в Мексике, или в Мексике и другой стране с низкими издержками в Азии.

Рассматривая действия *Китая* в ситуации пандемических ограничений и структурирования внешнеторговой политики в посткарантинный период, выделить все аспекты, позволившие КНР сохранить позиции мирового лидера в рамках данной статьи не представляется возможным. Поэтому мы постарались выделить предельно общие моменты, важнейшим из которых является геополитический риск, проявление которого и обусловило начало торгового противостояния между КНР и США.

Китайская инициатива «Один пояс, один путь», запущенная в 2013 году, стимулировала экспансию материковых компаний в Юго-Восточную, Южную Азию и Восточную Африку. Между тем, некоторые международные компании, работающие в Китае, изменили баланс своих поставок, включив в него страны Юго-Восточной Азии, Южной Азии и Восточной Африки. Однако огромный размер рынка материкового Китая означает, что значительная часть отечественных и зарубежных производителей приняла стратегию «Китай для Китая», производя на материковой части страны продукцию для продажи на внутреннем рынке.

Британские производственные компании, возможно, были лучше подготовлены к коронавирусному кризису, чем их многие международные конкуренты, в связи со сбоями в работе из-за планов страны по Брекситу. Этот емкий термин отражает процесс выхода *Великобритании* из Европейского союза. Неопределенность вокруг исхода означала, что производители должны были оценивать гибкость и устойчивость цепочек поставок, которые часто тесно связаны с континентальной Европой. Несмотря на имеющееся заранее подготовленное перспективное планирование, коронавирус нанес серьезный ущерб производителям, базирующимся в Великобритании, одной из самых глобализированных экономик мира.

Как и во многих других странах, кризис стал реальной проверкой недостатков в цепочке поставок. В этом контексте были созданы маловероятные в привычной жизни альянсы между компаниями из разных секторов экономики для помощи в борьбе с COVID-19. В марте, например, производитель строительного оборудования JCB объединился с компанией-пылесосом Dyson, чтобы произвести стальной корпус для аппаратов ИВЛ.

В то же время потенциальное влияние Brexit на логистику вызвало более широкие политические

дискуссии о необходимости Великобритании наращивать производственные мощности на суше, которые были бы устойчивыми и гибкими. Тем не менее, это давление «перейти на местный рынок» сопровождалось предупреждениями британских бизнес-групп и производственных ассоциаций о том, что для изменения цепочек поставок требуется время и тщательное планирование. Те же дискуссии, в свою очередь, переросли в дискуссии об устойчивости, включая стоимость достижения целей в области изменения климата. После COVID-19 к этим обсуждениям было гораздо больше внимания, чем за предыдущие пять лет.

Таким образом, на основании вышеизложенного, можно говорить о том, что ситуация в мировой экономике, обусловленная развитием карантинных ограничений по COVID-19, объективно способствовала ускорению перехода большинства производителей к цифровизации и повышению автоматизации для построения устойчивых и действительно связанных локальных цепочек поставок, способных противостоять внешним потрясениям. Учитывая реалии макроэкономической ситуации, большинство стран начинает активно использовать преимущества процессов глокализации, прежде всего для сохранения достигнутого уровня конкурентоспособности и поддержания социальной стабильности. Процесс возвращения ранее вынесенных на территории других государств производственных цепочек фактически обусловил начало нового этапа в развитии мировой экономики, в котором процессы глобализации начинают уступать место процессам глокализации.

Данные процессы согласно мнению большинства аналитиков, ставят под сомнение обоснованность традиционного подхода, основанного на совокупных издержках, который в узком смысле подчеркивает эффективность затрат по сравнению с другими факторами, такими как гибкость, устойчивость логистических цепочек, опыт работы с клиентами и геополитические соображения.

Список литературы

1. Исследование «Барометр доверия» Edelman Trust Barometer 2020 / 2021 [Электронный ресурс] URL: <https://www.edelman.com/trust/2021-trust-barometer> (Дата обращения: 13.03.2021)
2. China Business Report, The American Chamber of Commerce in Shanghai [Электронный ресурс] URL: <https://www.pwccn.com/en/consulting/china-business-report-sep2020.pdf> (Дата обращения: 13.03.2021)
3. Dr Bashar El Jawhari et al., Local Value Creation, A new approach to localisation in the public sector, Part 1 – Defining the localisation vision, April 2020 [Электронный ресурс] URL: <https://www.pwc.com/m1/en/publications/local-value-creation-defining-localisation-vision.html> (Дата обращения: 13.03.2021)
4. Blair Sheppard, Daria Zarubina, and Alexis Jenkins, Adapting to a new world, Strategy & Business, May 2020 [Электронный ресурс] URL: <https://www.strategy-business.com/article/Adapting->

to-a-new-world?gko=5b5d0 (Дата обращения: 14.03.2021)

5. Dr. Deniz Caglar et al., After the crisis: Three actions to reset cost and reshape your business for growth, Strategy&, 2020 [Электронный ресурс] URL:

<https://www.strategyand.pwc.com/gx/en/unique-solutions/fit-for-growth/how-to-respond-and-emerge-strong-from-the-covid-19-pandemic/after-the-crisis-three-actions-to-reset-cost-and-reshape-your-business-for-growth.pdf> (Дата обращения: 14.03.2021)

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИНВЕСТИЦИЙ В ОСНОВНЫЕ СРЕДСТВА В АГРАРНОЙ СФЕРЕ

Старкова О.

К.э.н., доцент

Пермский государственный аграрно-технологический университет им. Д.Н. Прянишникова

STATE SUPPORT OF INVESTMENT IN FIXED ASSETS IN THE AGRARIAN SPHERE

Starkova O.

associate Professor

Perm state agrarian and technological University D.N. Pryanishnikova

Аннотация

В статье рассматривается государственная поддержка инвестиций в основные средства в аграрной сфере Пермского края. Проведен анализ динамики основных фондов. Сделан вывод скорости обновления основных фондов в АПК по сравнению с другими отраслями. Выявлено сокращение количества всех видов сельскохозяйственной техники. Определены расходы консолидированного бюджета Пермского края на развитие аграрной сферы. Рассмотрены направления государственного стимулирования инвестиционной деятельности в АПК.

Abstract

The article discusses state support for investments in fixed assets in the agricultural sector of the Perm Territory. The analysis of the dynamics of fixed assets is carried out. The conclusion is made of the rate of renewal of fixed assets in the agro-industrial complex in comparison with other industries. A decrease in the number of all types of agricultural machinery has been revealed. The expenses of the consolidated budget of the Perm Territory for the development of the agrarian sector have been determined. The directions of state stimulation of investment activity in the agro-industrial complex are considered.

Ключевые слова: основные фонды, сельскохозяйственная техника, консолидированный бюджет, расходы бюджета, инвестиционная деятельность, инвестиционные кредиты.

Keywords: fixed assets, agricultural machinery, consolidated budget, budget expenditures, investment activities, investment loans.

Введение. Воспроизводственный процесс осуществляется с использованием факторов производства: земли, труда и капитала. В составе капитала выделяют технику, оборудование и здания. Инновационное развитие аграрного производства невозможно без внедрения новейших достижений науки и совершенствования техники, что требует значительных инвестиций. Необходимость обновления технических средств производства связано с сокращением обеспеченности сельскохозяйственных производителей основными видами техники. Развитие лизинга способствует решению этой проблемы. Белова М.К. и Федорова Т.Д. называют преимущества лизинга: гибкие условия договора; снижение налоговой нагрузки; возможность возврата лизингового имущества; прекращение сделки без существенных потерь. Однако, т.к. в РФ лизинг с государственной поддержкой предоставляется АО «Агролизинг», имеющим монопольное положение на рынке, для развития конкуренции необходимо развивать рынок за счет других коммерческих организаций [1, с.41-46]. К уже названным преимуществам лизинга Гурнович Т.Г. и Линченко В.В. добавляют: сбалансированность оттока денежных средств; возможность инвестирования в высокотехнологичное оборудование; возможность планирования и бюджетирования. К недостаткам лизинга авторы относят: необходимость аванса; повышение

стоимости; увеличение финансовых рисков; необходимость предоставления дополнительных гарантий [2, с.174-176]. В организации сельскохозяйственного лизинга Ялмаев Р.А. и Муртазалиева А.Ш. выделяют следующие направления: лизинг с ведущей ролью производителей сельскохозяйственной техники и оборудования; лизинг в рамках агропромышленных групп и формирование регионального холдинга с лизинговой компанией, снабженческо-сбытовыми и сервисными организациями [6, с.230-232].

Инвестиции в основной капитал существенно отличаются даже на территориях, близких по местоположению и условиям ведения производства. Так в Приволжском Федеральном округе с 2014 года по 2018 год наибольший объем инвестиций в основные фонды имел место в республике Татарстан, а наименьший – в республике Марий-Эл. В структуре инвестиций доля бюджетных ресурсов за тот же период снизилась с 16,4% в 2014 году до 13,1% в 2018 г оду [5, с.102-106]. Целью данного исследования является изучение результативности мер государственной поддержки инвестиций в основные средства аграрного сектора экономики на примере Пермского края. В работе нашли применение экономико-статистические методы исследования.

Основная часть. Рассмотрим, как изменились основные фонды в Пермском крае в 2017 и 2018 году(табл.1)[4].

Таблица 1

Динамика стоимости основных фондов в Пермском крае, млн руб.

Показатели	2017 год	2018 год	2018 г. к 2017 г. в %
Всего, в т. ч.	3397061	357306	105,0
Сельское, лесное хозяйство, рыболовство и рыбоводство	38475	41397	107,6

Данные таблицы 1 свидетельствуют о том, что стоимость основных фондов в Пермском крае с 2017 года по 2018 годы выросла, причем в сельском, лесном хозяйстве, рыболовстве и рыбоводстве это рост был больше на 2,6% чем в целом по

экономике. Состояние основных фондов характеризуют ряд показателей, отраженных в таблице 2[3].

Таблица 2

Показатели состояния основных фондов Пермского края в 2018 году

Показатели	Коэффициент обновления	Коэффициент выбытия	Степень износа
Всего, в т.ч.	5,2	0,5	63,5
В сельском, лесном хозяйстве, рыболовстве и рыбоводстве	10,2	4,6	40,2

В целом в Пермском крае в 2018 году степень износа основных фондов составила 63,5%. В сельском, лесном хозяйстве, рыболовстве и рыбоводстве этот показатель значительно ниже (почти на 1/3). В аграрной сфере коэффициент обновления был выше в два раза, коэффициент выбытия выше

в 9 раз чем в целом по экономике. Можно сделать вывод, что состояние сельскохозяйственной техники лучше и процесс ее обновления идет быстрее, чем в других отраслях. Рассмотрим количественные показатели(табл.3) [4].

Таблица 3

Парк техники в сельском хозяйстве Пермского края, шт.

Показатели	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2019г. к 2015г. в %
Тракторы	3869	3678	3505	3432	3274	84,6
Плуги	1192	1177	1091	1096	1027	86,2
Культиваторы	1131	1104	1059	1035	987	87,3
Сеялки	1051	1025	931	913	812	77,3
Комбайны	691	643	599	587	552	79,9
Косилки	793	745	705	693	657	82,5
Пресс-подборщики	459	452	443	434	406	88,5
Жатки	76	84	84	87	79	103,4
Доильные установки	549	534	532	541	516	94,0

За период с 2015 года по 2019 год парк сельскохозяйственной техники в Пермском крае сократился по всем видам, кроме жаток, количество которых выросло на 3 штуки. В наибольшей степени сократилось количество сеялок и зерновых комбайнов, а в наименьшей – доильных установок и агрегатов. Коэффициент обновления достаточно высо-

кий, поэтому можно предположить, что сокращение происходило за счет списания техники, отслужившей свой срок использования и пришедшей в негодность. В общем количестве техники значительную долю занимают тракторы, которые используются для осуществления большого многообразия работ(табл.4) [4].

Таблица 4

Обеспеченность сельскохозяйственных организаций тракторами

	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Приходится тракторов на 1000 га пашни, шт.	6	6	6	5	5
Приходится пашни на 1 трактор, га	171	177	180	184	187

За анализируемый период количество тракторов в расчете на 1000 га пашни сократилось с 6 штук до 5 штук. Как следствие, количество пашни, приходящейся на один трактор ежегодно увеличилось, и этот показатель на период вырос на 9,4%.

Не менее важную роль в механизации сельскохозяйственных работ выполняют зерноуборочные комбайны(табл.5) [3].

Таблица 5

Обеспеченность сельскохозяйственных организаций комбайнами

	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Приходится комбайнов на 1000 га посевов, шт.					
-зерноуборочных	3	3	3	3	3
-картофелеуборочных	10	13	11	12	11
Приходится посевов на 1 комбайн, га					
-зерноуборочных	307	326	344	334	341
-картофелеуборочных	104	76	88	85	93

Количество зерноуборочных комбайнов в расчете на 1000 га посевов за период осталось прежним, но количество посевов в расчете на один комбайн выросло с 307 га в 2015 году до 341 га в 2019 г. Количество картофелеуборочных комбайнов в расчете на 1000 га за период было не постоянным,

а количество посевов, приходящихся на один комбайн сократилось.

Сельскохозяйственные организации не являются государственными, однако государство, заинтересованное в развитии производства, оказывает им помощь. В региональном бюджете предусматриваются средства на поддержку аграриев (табл. 6).

Таблица 6

Расходы консолидированного бюджета Пермского края в 2019 году

Расходы	Сумма, млн руб.	Уд. вес, в %
Всего, в т.ч.	174502,4	100
-сельское хозяйство и рыболовство	2622,4	1,5

Расходы консолидированного бюджета Пермского края в 2019 году на поддержку сельского хозяйства и рыболовства составили 2622,4 млн руб.

Удельный вес данных расходов не велик – всего 1,5%, но они в значительной части направлены на инвестиционную деятельность (табл. 7) [3].

Таблица 3

Стимулирование инвестиционной деятельности в АПК в Пермском крае в 2020 году, тыс. руб.

Показатели	Всего	В том числе	
		Федеральный бюджет	Бюджет субъекта
Поддержка инвестиционных кредитов в АПК	26525	21220	5305
Возмещение части затрат на создание(модернизацию) объектов АПК	119821	106983	12838
Итого	146345	128202	18143

В 2020 году на стимулирование инвестиционной деятельности в АПК направлено 146345 тыс. руб. За счет федерального бюджета профинансировано 88% всех расходов. Средства регионального бюджета, предусмотренные на эти цели, составили 18143 тыс. руб. около 82% всех средств были направлены на возмещение части затрат на создание(модернизацию) объектов АПК, и только 18% - на инвестиционные кредиты.

Выводы. Развитие сельскохозяйственного производства во многом определяется возможностью инвестирования средств в новые технологии и более совершенную технику. В Пермском крае обновление основных средств в АПК идет более быстрыми темпами, чем в других отраслях. Однако количество техники всех видов сокращается, сокращается и количество тракторов и комбайнов, приходящихся на 1000 га посевов. Из федерального бюджета и бюджета Пермского края выделяются средства на поддержку инвестиционной деятельности в АПК, следовательно, можно ожидать улучшение показателей в обеспеченности сельскохозяйственной техникой, что будет способствовать увеличению производства продукции и достижению самообеспеченности продуктами питания населения Пермского края.

Список литературы

1. Белова М.К., Федорова Т.Д. Лизинг как эффективный механизм государственной поддержки отрасли АПК//Эпомен. -2020.-№47.-С.41-46.
2. Гурнович Т.Г., Линченко В.В. Лизинг как инструмент модернизации материально-технической базы сельскохозяйственных организаций//Научный электронный журнал. -2020. -№17(51).-С. 174-176.
3. Минсельхоз РФ. Информационный справочник о механизме и направлениях государственной поддержки АПК РФ. Пермский край. [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://gp.specagro.ru/region/59>(дата обращения 28.03.2021).
4. Пермский край в цифрах.2020: Краткий статистический сборник/Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Пермскому краю-Пермь, 2020.-194 с.
5. Старкова О.Я. Инвестиции в основной капитал в Приволжском федеральном округе//Экономика и управление: научно-практический журнал. -2020. -№3(153).-С.102-106.
6. Ялмаев Р.А., Муртазалиева А.Ш. Лизинг как форма поддержки развития агропромышленного комплекса//Наука и бизнес: пути развития. -2019. -31(101). -С.230-232.

HISTORICAL SCIENCES

ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ РЕКОНСТРУКЦИИ КУЛЬТУРЫ КАЗАХОВ ПО ПИСЬМЕННЫМ ИСТОЧНИКАМ XIX ВЕКА

Кошман Т.В.

*ст. преподаватель кафедры археологии и этнологии ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан*

Дукомбайев А.Т.

*главный специалист отдела научно-технических программ
Департамента науки и инноваций ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,
научный сотрудник НИИ археологии им. К.А. Акишева
Нур-Султан, Казахстан*

HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RECONSTRUCTIONS OF KAZAKH CULTURE ACCORDING TO WRITTEN SOURCES OF THE XIX CENTURY

Koshman T.

*Senior lecturer of the Department of Archeology and Ethnology L.N. Gumilyov ENU
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Dukombaiev A.

*Chief specialist of the Department of scientific and technical programs of Department of Science and Innovation L.N. Gumilyov ENU
Researcher of K.A. Akishev Research Institute of Archeology
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Аннотация

Территория казахских степей привлекала исследователей своими обширными просторами и природными богатствами. Перед учеными стояла задача исследовать территорию степи, собрать сведения по географии, геологии и этнографии. Нередко исследователи собирали и публиковали комплексные отчеты на страницах журналов. Это были довольно подробные материалы, которые позволяют сегодня получить знания об условиях жизни в степи, основных занятиях ее жителей. Цель данной статьи - представить хозяйство казахов в XIX веке на основе полевых записей топографа, геодезиста Юлия Александровича Шмидт, проводившего полевые исследования в Акмолинской области в течение нескольких месяцев и оставившего свои наблюдения. На основе ретроспективного и конкретно – исторического метода удалось проанализировать путевые записки для выявления интересующей информации. Материалы Ю.А. Шмидта позволили получить представление о занятии казахами земледелием, существовании поливных пашен и расположение зимовок. Важным выводом является историческая реконструкция земледельческого хозяйства казахов, вопрос о котором и сегодня является не полностью изученным.

Abstract

The territory of the Kazakh steppes attracted researchers with its vast expanses and natural resources. The scientists were faced with the task of exploring the territory of the steppe, collecting information on geography, geology and ethnography. Often, researchers have collected and published complex reports on the pages of journals. These were rather detailed materials that today allow us to gain knowledge about the living conditions in the steppe, the main occupations of its inhabitants. The purpose of this article is to present the economy of the Kazakhs in the 19th century on the basis of the field records of the topographer, geodesist Yuliy Aleksandrovich Schmidt, who conducted field research in the Akmola region for several months and left his observations. On the basis of a retrospective and concretely historical method, it was possible to analyze travel notes to identify the information of interest. Materials of Yu.A. Schmidt allowed to get an idea of the Kazakhs' occupation of agriculture, the existence of irrigated arable lands and the location of wintering grounds. An important conclusion is the historical reconstruction of the agricultural economy of the Kazakhs, the question of which is still not fully understood today.

Ключевые слова: кочевое общество, казахские зимовки, пашни, земледелие.

Keywords: nomadic society, kazakh wintering, arable land, agriculture.

На представленные материалы Ю.А. Шмидта опирался А.Х. Маргулан, описывая караванные пути через пустыню Бетпак-дала [1]. Н.Э. Масанов оценил вклад Юлия Александровича в изучение кочевого общества [2]. Современные исследователи так же не раз обращались к оценке его геодезической деятельности [3] и вкладу в топографические исследования [4]. На наш взгляд, труды Ю.А.

Шмидта являются важным источником по изучению казахских зимовок и занятию земледелием.

Прежде чем перейти к результатам его исследований, стоит рассказать о нем. Юлий Александрович Шмидт генерал-лейтенант Военно-топографического отделения. Родился в городе Курск в 1844 году. На топографическую службу пришел в 1861 году и первые пять лет провел в топографиче-

ских исследованиях Курской и Саратовской губерний. Получить теоретические знания позволило обучение с 1867 по 1868 год в Военно-топографическом училище Санкт-Петербурга. До поездки в Акмолинскую область, Ю.А. Шмидт участвовал в триангуляции земель Войска Донского и Курляндской губернии, работал геодезистом на съемках в Болгарии. Три года при Военно-топографическом отделе Главного штаба находился в должности производителя нивелирных работ на железных дорогах России. С 1884 по 1899 годы служил офицером для поручений и астрономических работ Военно-топографического отдела Омского военного округа. Именно в этот период и состоялась его научная поездка в Акмолинскую область, затем Семиреченскую и ряд других областей Западной Сибири. В последующие годы возглавлял Сибирский Военно-топографический отдел, был начальником Маньчжурской съемки. В 1906 году возведен в чин генерал-лейтенанта. Большой вклад внес Ю.А. Шмидт в развитие Западно-Сибирского отдела Русского географического общества, являясь его председателем на протяжении 1897-1901 годов.

Служебную деятельность, связанную с геодезией и топографической съемкой, он умело совмещал с научным изучением и описанием новых территорий, хозяйства и природного разнообразия. Изучение природы Центральной Азии, написание подробных отчетов и публикация на страницах журналов не остались незамеченными. За научный вклад и топографические исследования в 1895 году штаб-офицер Военно-топографического отдела Омского военного округа Ю.А. Шмидт был награжден серебряной медалью имени Н.М. Прижевальского. Сегодня труды Ю.А. Шмидта остаются актуальными по многим вопросам. При жизни часть научных отчетов были опубликованы в «Записках Военно-топографического отдела» и «Записках Западно-Сибирского отделения Русского географического общества». Объектом нашего изучения является его труд «Очерк Киргизской степи к югу от Арало-Иртышского водораздела, в Акмолинской области», опубликованный в 1894 году [5]. В своем отчете автор не только описал топографические условия территории, природные объекты, но и дал некоторые характеристики жизни местного населения.

Сам Ю.А. Шмидт так пишет об этом: «В 1888 и 1889 годах, я по делам службы провел от трех до пяти месяцев летом в южной киргизской степи Акмолинской области» [5, с. 4]. Перед экспедицией стояла задача по определению астрономических пунктов, для предстоящих топографических съемок на территории Акмолинской области. Но, как человек, имеющий большой опыт по изучению различных регионов империи, не мог не обратить внимание, на вопросы жизнеобеспечения и хозяйственного освоения территории. Ю.А. Шмидт большое внимание уделял анализу организации системы материального производства у казахов. Природно-климатические факторы, по мнению автора, - были естественным фактором, повлиявшим на становления особого вида жизнеобеспечения казахов. В

первую очередь это касается налаженной системы кочевания. «Вся жизнь южного кочевника, - уточняет автор, - проходит в перекочевках в течении двух третей года и в сидении на зимних стойбищах в течении примерно одной трети года. Такой строй установившейся жизни дает единственную возможность заниматься скотоводством». И это, по мнению автора, напрямую зависит от скота, так как «кочевники преимущественно добывают себе средства к жизни непосредственно от скота (пищу, одежду, жилище)» [5, с. 124].

Он точно подметил особенную связь местных жителей с природно-климатическими особенностями территории и возможностями ведения скотоводства. В своей работе он пишет: «... будучи преимущественно скотоводами и стремясь к увеличению стад в количественном отношении, киргизы применяют свою жизнь к удобству своего скота, а потому их жизнь является часто рядом лишений» [5, с.114]. Заслуживает внимания оценка хозяйственного обустройства в зимний период. Достаточно подробно в работе описаны зимовки казахов, расположенные в долинах степных рек. «В северной части Акмолинской области, - пишет автор, - киргизы устраиваются в наиболее удобных местах зимовки из подходящего материала: дерн, глинобитный камень, сырцовый камень, дерево и камыш. Эти зимовки, кыстау, заменяют киргизу юрту и служат отчасти приютом для молодых жеребят, телят, верблюжат и слабых овец [5, с. 113]. Приведено подробное описание казахской зимовки. «Невысокая постройка четырехстенного дома с плоской крышею из дерна, снабжаются одной дверью и несколькими небольшими окнами, в которых свет проходит не через стекла, а через натянутый пузырь. Внутри складывается печка с прямою трубой. Иногда обыкновенный очаг с дымовым отверстием в потолке. Полом служит глинобитная поверхность земли глинобитная поверхность земли плотно утрамбованная. Вдоль одной или двух стен устроены нары, под нарами ютятся молодые и слабые особи животных» - пишет автор [5, с. 114]. Забота о скоте в зимний период заставляла кочевника создавать укрытие от сильного ветра и снега. «Кругом обставлен загородками, небольшими хлевами, где держат коров, лучших лошадей, верблюдов, а среди двора весьма небольшое свободное пространство, в котором топчется остальной скот». В то же время, автор отмечает временный и ненадежный характер построек. «Все надворные постройки крайне непрочны, возводятся на скорую руку, покрываются жердями, сверху которых разбрасывается дерн, камыш, солома, образуя вместе с жилым с домом как бы одно целое» [5, с. 114]. «Не смотря на бедность, - продолжает автор, - окружающей природы, зимовки встречаются все чаще, они устроены из бурого плитняка, снабжены печами, крыты камышом, вместо труб имеются дымовые отверстия». «Киргизские стоянки отдалены друг от друга на расстоянии версты», - заметил автор.

В результате экспедиционных работ, практически на всей северной части Акмолинской автором отмечены территории казахских пашенных

угодий. «По всей долине, с самых верховий реки можно встретить разбросанные киргизские пашни с посевами пшеницы и проса, - указывает автор [5, с. 10]. Анализируя вопросы земледелия, автор, как и многие его современники, отводил земледелию второстепенную роль. По его мнению, переход к земледелию совершался в случае потери скота и обнищания какой-то части казахов и это была вынужденная мера. Он так пишет об этом: «... лишенные средств передвижения и по необходимости обращающиеся в игинчей (земледельцев), остаются они вблизи мест зимних стойбищ, как для обработки полей, так и для охраны посевов [5, с. 120].

По мнению Ю.А. Шмидта повсюду, где только возможно искусственное орошение, обедневшие киргизы устраивали свои поля и принимались за земледельческую культуру. По его наблюдениям, земледелием занимались обыкновенно бедняки, батраки богатых киргиз, которые «за труд снабжают их необходимыми орудиями, дают в пользование одного или несколько молодых бычков или волов для обработки полей, корову и несколько овец. Затем отпускают на посев семена, а для жилья старую, рванную и прокопченную юрту, словом дают все необходимые средства для самостоятельной жизни вблизи возделываемых полей» [5, с. 125].

Кроме того, по данным Ю.А. Шмидта, «кочевник - киргиз, к тому голь - джатак, среди сродственной ему природы нашел возможность привить земледельческую культуру там, где слабые попытки Улутавских станичников и поселенных солдат окончились неудачей» [5, с. 11]. Это стало возможным, благодаря прекрасному знанию местных условий и с увеличением роли торговых отношений, ярмарочной торговли и близостью сбыта зерна в городе Акмолинске. Все это «... приохотило киргиз данной местности к развитию хлебопашества».

Не мог автор обойти вопрос орошения казахских пашен, так необходимого в данной местности. «Близость воды и удобство устраивать запруды, откуда вода разводится по полям, чрезвычайно способствует земледельческой культуре данного места [5, с. 13]. В то же время в его отчете приведены и другие способы орошения. В районе бывшей Улутавской станицы (ныне Садыктауский район Акмолинской области), Ю.А. Шмидт описал пашни: «... в долине ключа встречаются и возделанные поля пшеницы, ярицы, ячменя; поля эти орошаются арыками, которые наполняются водою из ключа; неурожая при этих условиях не бывает» [5, с. 11]. Этот факт свидетельствует о том, что использовались воды не только реки, но и ключевая вода. В свою очередь, это довольно трудоемкий процесс как обработки прилегающих полей, так и создание сети многочисленных каналов, способных проводить не столь полноводные потоки.

В Эксенийском урочище зафиксированы киргизские пашни, засеянные исключительно пшеницей и просом. «Большая часть которых орошается арыками, которые проведены из ближайших ключей и реки Актасты. Здесь же, - пишет автор, - в более низменных и обильных подпочвенной влагою

можно встретить пашни без искусственного орошения» [5, с. 18]. Уделяет внимание автор и размерам посевных площадей. «Воды из реки Сары-су казахи разбирали на окрестные пашни, расположенные по ее левому берегу. Пашни захватывают 300 – 400 сажень и тянутся с малыми перерывами вниз по течению до 12-18 верст..» [5, с. 27]. Встречались посеы отдельных юровладельцев, которые засевают от 10 до 40 десятин посевов [5, с. 18].

Устройство арыков и подготовка полей дело достаточно трудоемкое. Приведем подробное описание, сделанное Ю.А. Шмидтом по этому вопросу. «Прежде чем приступить к обработке земли, шло устройство арыков и поливных каналов. Необходимо было учитывать и обходить стороной солонцовые места. Предпринимались попытки пустить воду по арыкам и только после этого приступали к распашке земли. Вспахивали землю обычно агачимеком, напоминающим соху, иногда имевший окованный острый конец, иногда просто заостренный. Глубина вспашки около двух-трех вершков (9-12 см). Перед посевом поле примитивно бороновали мотыгами, дубинками размельчали комья земли. И только после этого бросали в землю зерна. В случае, если земля сухая, то на поле пускали воду из арыков» [5, с. 126]. «В течение лета, - продолжает автор, - с восхода солнца и до его заката казахи посменно разъезжают на своих верховых бычках кругом полей. В одном месте киргиз разгонит стаи ворон, галок, воробьев, фазанов в другом пускает воду, в третьем спускает ненужную воду. В свободное время приступают к сенокосению, поля же без присмотра никогда не остаются. В течение двух месяцев, иногда раньше, поля пускают колосья и быстро созревают. Уборка производится серпами, увязывают в снопы и складывают в небольшие копны, а после чего принимаются за молотьбу тут же на глинобитной и ровной поверхности. Для молотьбы сгоняют всю крупную скотину, гоняют по кругу, на котором разбросана часть жатвы, затем просеивают лопатой во время ветра и, наконец, ссыпают зерно в мешки, складывают в конические ямы и т.п. укромные места» [5, с. 126].

Приведенный отрывок свидетельствует о легкой и ручной обработке земли и уборке урожая, но в то же время о том, что это целая система земледельческого использования, выстроенная в условиях весьма сложных для занятия земледелием. Но житель степи смог найти способы и приемы обработки земли и получения урожая. Хотя, как заметил автор, были и неудачи в планировании и создании поливных систем. Ю.А. Шмидт встречал в долине реки Кара-Кенгир большие арыки, которые не использовались после постройки. По его мнению, они предназначались для орошения полей, но, «вследствии ошибочного расчета местного ирригатора», вода не смогла пройти по арыкам и поля остались пустыми» [5, с. 17].

Еще одну интересную, на наш взгляд, особенность по земледелию отметил Ю.А. Шмидт в долине реки Сары-Кенгир. Автор пишет: «В районе реки Сары-Кенгир располагались пашни в котлови-

нах, расположенных между речной долиной и сопочными возвышенностями, заполненными целым рядом котловин с пологим дном. Эти котловины использовались казахами для летних стоянок киргизских аулов, для пастбы, сенокосов и для устройства полей с искусственным орошением» [5, с. 10]. Как видим, иногда казахи использовали готовые котловины, в которых удобно было обрабатывать влажную землю и облегчало проведение арыков в низины.

Таким образом, можно говорить о том, что автор представил сведения о занятии земледелием казахов Акмолинской области. Ю.А. Шмидту удалось передать особенности и трудоемкость процесса и прийти к выводу, что занятие земледелием было вынужденной мерой для той категории казахов, которые в силу сложившихся обстоятельств, лишались скота и переходили к занятию земледелием в районе зимок. На них возлагалась дополнительная обязанность по охране территорий на время откочевки аулов. Работа экспедиции, не предполагала предметного рассмотрения вопроса о развитии земледелия, тем не менее, публикация итогов изучения территории, позволяет получить представление о степени и уровне развития земледелия. Получить сведения о распространении системы орошения, размерах засеваемых участков,

основных территории распашки в долинах рек и котловинах.

*Работа выполнена в рамках реализации научного проекта по грантового финансирования КН МОН РК: AP08857699 «Симбиоз кочевой и оседлой культуры казахов как цивилизационный код степи».

Список литературы

1. Маргулан А.Х. Древние караванные пути через пустыню Бетпак-дала // Мир казаха. – Алматы: Институт развития Казахстана, Международный фонд им. Алькея Маргулана, 1997. – С. 16 – 30.
2. Массанов Н.Э. Проблемы социально-экономической истории Казахстана на рубеже XVIII–XIX веков. – Алма-Ата: Наука, 1984. – 176 с.
3. Гефнер О.В. Сибирский геодезист генерал-лейтенант Юлий Александрович Шмидт (1844–1910): научная и общественная деятельность // Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития: сб. науч. тр. Ч. II. – Омск, 2004. – С. 182–185.
4. Сергеев С.В., Долгов Е.И. Военные топографы русской армии. – Москва, 2001. – С. 345.
5. Очерк Киргизской степи к югу от Арало-Иртышского водораздела, в Акмолинской области. – Омск: тип. Окружн. штаба, 1894. – 149 с.

THE SCIENTIFIC RELATIONS OF RUSSIAN FEDERATION AND REPUBLIC OF POLAND IN MODERN AGES

Tajdehibonab M.

*Azerbaijan University of Languages – lecturer
Azerbaijan State Pedagogical University – dissertant*

Abstract

After the collapse of the USSR, new directions of Russian-Polish cultural cooperation emerged, which were largely due to important changes in Poland's domestic and foreign political. Tensions in political relations between the two countries have also had a negative impact on scientific relations. The article examines the political processes around Ukraine and Poland's different position on this issue, which has a negative impact on the complex relations between Russia and Poland, including scientific relations.

The author also noted that in modern times, due to historical reasons, the cultures of Russia and Poland are very close to each other in terms of common Slavic roots and the nations are still of mutual interest and appreciation.

Keywords: Russia, Poland, culture, cooperation, scientific relations.

After the collapse of the USSR, a new phase of Russian-Polish cultural cooperation began, and significant changes took place in cultural relations. During the first visit of the President of Poland L. Valensa to Russia in May 1992, the "Declaration on Cooperation in Culture, Science and Education" was signed between the Government of the Russian Federation and the Government of the Republic of Poland in Moscow (4, pp.46-47). On August 25, 1993, in Warsaw, the two governments signed an Agreement on Cooperation in the Fields of Culture, Science and Education. This important document, prepared and signed by the governments of the two countries, identified the main directions of future scientific cooperation between the Russian Academy of Sciences and the Polish Academy of Sciences, and it was decided to continue the historical tradition of scientific cooperation between the two

countries. A bilateral agreement was signed on March 3, 1993 at the level of the heads of the Russian Academy of Sciences and the Polish Academy of Sciences, and this document created a new legal basis for scientific cooperation between the two countries. The agreement also pays special attention to cooperation between the academies in the field of fundamental space research. This included a cooperation between Russian and Polish scientists in the fields of space plasma physics, solar-terrestrial physics, space biology, physiology and other sciences. Due to the need for fundamental and applied research in both countries, the natural and technical sciences had held 80% of the joint research of Russian and Polish scientists (8, p.18). Within the framework of the agreement on scientific cooperation,

a list of joint Russian-Polish projects in the field of fundamental space research was approved in 2012 between the two Academies of Sciences.

The main directions of bilateral cooperation in modern times include joint scientific research, experiments in space orbit, organization of joint symposiums, seminars and conferences, exchange of scientists and specialists in the field of science and etc. It should be noted that nowadays the scale of cooperation between the two countries in the field of space has narrowed compared to the Soviet era. However, compared to the 1990s, since the 2000s, the Russian Academy of Sciences and the Polish Academy of Sciences have intensified cooperation in space exploration (8, p. 5).

It is commendable to see Russian and Polish scientists conducting research in international scientific centers, with researchers from other countries as well. Scientists from the two countries have begun to develop programs for global satellite navigation systems and monitor the Earth's ionosphere. Long-term Russian-Polish cooperation in space research, scientific results and established research teams are a solid basis for success in new joint projects. At the same time, the Polish Academy of Sciences is closely involved in modern projects of the Russian Academy of Sciences, such as INTERBOL, KORONAS-I, KORONAS-F, KORONAS-PHOTON, and the International Space Station (6, p.15). Speaking of Russian-Polish cooperation in the field of natural sciences, it is necessary to touch upon the most promising area of this cooperation - nuclear technology. In the field of physics, the Institute of Physics the Institute of Physics and Technology, the Institute of Physics and Metals, the Institute of General Physics of the Russian Academy of Sciences, from the other side the Institute of Physics, the Institute of Molecular Physics, the Institute of Laser Microsynthesis and Plasma Physics of the Polish Academy of Sciences were represented. Polish scientists are also involved in the study of planets in the solar system as part of the Russian space program. Currently, the Phobos-Grunt space complex is being created as a priority. The main task of the satellite is to deliver soil samples to Earth. Numerous experiments will be carried out with the help of the Mars Phobos satellite, both during interplanetary flight and after contact with the surface of Phobos.

The initiator and first president of the center established in Wroclaw, Poland, was academician V.Tsebyatowski from the Academy of Sciences of Poland (11, p.19). In addition to the staff of the Russian Academy of Sciences, the laboratories in Wroclaw, as well as employees of Russian universities and field institutes had the opportunity to conduct experiments. Research programs at this Center are planned by the center's associates.

Relations in the field of mathematics also play an important role in Russian-Polish scientific cooperation. The S. Banach International Mathematical Center, part of the Institute of Mathematics of the Polish Academy of Sciences, was established in 1972 at the initiative of Polish mathematicians, and its first president was the well-known Polish mathematician Czeslaw Oleks. The International Center for Biocybernetics was established

in Warsaw in 1988, and it should be noted that these centers have been operating successfully since 1991 (11, p. 18), and the experience gained in their activities can be applied in other fields of science as well. Centers have also begun to play a more important role in solving complex and interdisciplinary problems, and the establishment of the International Environmental Center in Warsaw in 1996 is an example for this (11, p. 18).

At the same time, the Polish Aviation Institute is working with its Russian colleagues to develop new aircraft engines and compressors. The Institute of Metallurgy in Krakow cooperates with the Moscow Institute of Steel and Welding, the Warsaw Institute of Precision Apparatus with the Moscow Military-Technical Academy, the Polish Oil and Gas Institute with the Russian State Geological Institute on topical issues in their fields.

In 1998, Russia and Poland signed a Protocol on Inter-Academic Cooperation in 1999-2001. In the early 2000s, Russian and Polish scientists conducted joint research on 63 topics in the natural and technical sciences and 14 topics in the humanities. In 2002, a conference dedicated to the 50th anniversary of the Polish Academy of Sciences was held in Moscow. The conference noted the role of the Russian and Polish academies of sciences in the development of Polish-Russian cultural relations. In 2008, about 100 events were held in various cities of Russia as part of the Polish Science Days.

The Russian Institute of Slavic Studies plays an important role in the cooperation of the academies in the field of humanities. The activity of this Institute is mainly concentrated in cooperation with historians, culturologists, philologists and literary critics (2, pp.203-221). Recently, the Institute has published valuable sources on the history of Soviet-Polish, Russian-Polish relations, the history and culture of Poland. Many scientific events have been held and dozens of books have been published (11, p.65). In 2003, the Scientific Council on the Problems of Slavic Studies was established at the Russian Academy of Sciences. As a result of the work of Slavic historians, philologists, scholars of cultural history and theory of both countries, several fundamental works were published. In these works, special attention was paid to the Polish problem (3, p.7).

The growing focus on historical research can be explained with the influence of the "historical memory" factor in bilateral relations between Russia and Poland. Historians were required to study the past of Russian-Polish relations objectively, to form a positive opinion about the prospects of future relations by pointing out the mistakes. A joint commission of Russian and Polish historians was established in 1965 and has been operating since the 1990s. In 1994, the Commission organized conferences on religious issues in Warsaw and in 1997 in Kazan on Poles deported to Russia. In 2001, the commission organized its 35th anniversary conference (8, p. 5). The joint commission of Russian-Polish historians did not cease to exist in the 2000s, despite the economic and political difficulties.

One of the most effective international projects implemented by the commission of historians is the project "Russia, Poland, Germany in European and

world politics in the XVI-XX centuries." Leading universities of Poland, Germany and Russia, the Friedrich Ebert and Max Weber Foundation also closely cooperated in the implementation of this project (5, p.96).

Russian and Polish historians have organized several international conferences with the German Institute of History. The first conference was held in 1994 in Moscow. The Second International Conference in Smolensk in 2001 was attended by the Russian and Polish Academies of Sciences, the Universities of Warsaw and Smolensk, and universities in Germany, Belarus, and Ukraine. The conference discussed the role of Russia, Poland and Germany in European and world politics in the XVI-XX centuries (3, p.16). The third conference was held in 2007 in Pskov. Organized by the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, Pskov State Pedagogical University and Smolensk State University, the conference focused on the ideological, political and cultural life of Russia, Poland and Germany in the new and most recent period (5, p.96). The fourth conference in this sequence was held in 2010 in Kazan, Tatarstan. The conference was organized in Moscow by the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, Kazan Federal University and the German Institute of History. The conference discussed political and diplomatic issues of the new and recent period, the interaction of cultures and civilizations, scientific and cultural relations, the development of historical science and historiography, as well as German-Polish-Russian relations in the XXI century (5, p.96).

However, there was a decrease in the volume of cooperation compared to the 1960s, which was reflected in the exchange of scientists and specialists, and the reduction in the number of joint experimental research and expeditions.

"The Days of Polish Science in Russia" were held in Moscow, St. Petersburg and Novosibirsk on October 13-18, 2001. The opening ceremony was attended by Russian President Vladimir Putin and Polish President Alexander Kwasniewski (3, p.5).

Along with the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, the Russian Institute of History, the Institute of Russian Language, the Institute of Ethnology and Anthropology are also actively involved in expanding scientific cooperation. In 2003, the Scientific Council on the Problems of Slavic Studies was established in the Russian Academy of Sciences, focused on Polish issues. As a result of the work of Slavic historians, philologists, scholars on the history and theory of culture of both countries, several fundamental works were published, which paid special attention to the problems of Poland (3, p.7).

The Polish Academy of Sciences, the largest and leading scientific institution in Poland, is leading in the development of scientific relations. About 10,000 specialists work here, the Academy has 6 branches in the different cities of Poland. In total, the Polish Academy of Sciences unites 80 scientific institutions, 20 of which have signed cooperation agreements with the Russian Academy of Sciences (11, p. 13).

In addition to the achievements, there are difficulties that hinder cooperation. Since 1993, the share of

the scholars of social sciences in inter-academic scholarship has been declining. This was at a time when the main directions of relations between the universities of the two countries were being determined. These relations were carried out according to the scheme of "big capital university - a regional university of a certain profile". This form of cooperation has had a positive impact on the development of regional universities in both Russia and Poland.

Today, the problems facing the academies of sciences in both countries are the same and consist mainly of economic, financial, personnel and organizational difficulties.

The language factor has a special role in scientific and cultural relations. It is not a coincidence that the Agreement signed in August 1993 also touched upon language issues. Article 12 of the document stated that the Russian language and the Polish language are important factors in cooperation and therefore the spread and study of the Russian language in Poland and the Polish language in Russia will be encouraged (10, p.216). At the same time, it was planned to create conditions for Russians living in Poland and Poles living in Russia to learn their mother tongue and organize education in their mother tongue, and to include Russian and Polish schools in the education system of Poland and Russia (10, p.216).

In the 1990s, the number of institutes and departments dealing with Polish history, language and culture in Russian universities increased. In the 2000s, "Russian studies" was established in many Polish universities. It should be noted that Russian and Polish universities are quite active in international scientific activity. They not only create conditions for the conclusion of new agreements between universities, but also participate in the implementation of these agreements, research and grant programs.

It should be noted that Russian and Polish universities are quite active in international scientific activity. They do not only create conditions for the conclusion of new agreements between universities, but also participate in the implementation of these agreements, research and grant programs.

According to the decree signed by the President of Russia on October 14, 2011, the "Russian-Polish Center for Dialogue and Agreement" was established and began operating on January 1, 2012. The founder of this center was the Ministry of Culture of the Russian Federation. In October 2012, a group of scientists from Kemerovo State University of Culture took part in a scientific seminar organized by the Russian Ministry of Culture in Szczecin, Poland, within the framework of the Federal Program "Russian Culture", exchanged views with their colleagues from other countries (1, p.249 -250).

Financial issues also play a special role in the development of Polish-Russian scientific relations in modern times. The financial factor determines the development trends. In recent years, both government and non-government organizations have preferred to fund more natural and technical sciences. This trend continued in the following years. Government agencies are more interested in the development of social studies.

Despite the fact that this field does not bring much financial income, it has a great scientific importance in terms of state interests.

Cooperation between Russia and Poland at the level of academies and universities covers almost all fields of science. The characteristic of this cooperation is that the profitability of research projects increases, the implementation opportunities of research results in practice expand. Although there have been gradual changes in research methods in the social sciences in Russian-Polish relations, old topics and traditional issues still remain. The tendency to innovate is more common in the natural sciences.

Today, the scientific and educational institutions of both countries face certain problems, and these problems are the same in terms of content. One of these problems is the problem of funding science. In both Russia and Poland, the natural and technical sciences are given more priority. For example, in Poland in 2008, 52.2% of the funds allocated for research and development of science were allocated to technical sciences and only 8.6% to the humanities and social sciences. The second issue is related to the difficulties that hinder cooperation in staff training and structural issues. Since 1993, the share of the humanities in inter-academic and inter-university scientific exchanges has been declining. There is also the influence of the fact that the natural sciences are more prone to innovation, and the humanities are more conservative. It is more difficult to train a specialist in the humanities than in the natural sciences. Because this process is not possible without a trip to foreign archives and libraries. The exchange of scientific literature and scientific information between the two countries is also unsatisfactory. The global computer network is not able to fully compensate for this gap.

In conclusion, we can say that despite the national characteristics and strategic differences in the content of education, the formal composition and organizational system of the Russian and Polish education systems are gradually converging.

Since the events in Ukraine in the fall of 2013, we can observe an impact of political factor in Russian-Polish scientific relations. Dimitri Karnaukhov, a professor at Novosibirsk State Technical University who has been teaching at various Polish universities since 2013 and also cooperates with the Russian Institute for Strategic Studies, was expelled from Poland on October 11, 2016. According to the Polish side, D. Karnaukhov, with his propaganda among scientists and students in Poland, was engaged in activities aimed at discrediting the Polish authorities and the deterioration of Polish relations with Ukraine. The Polish Internal Security Agency accused Karnaukhov of waging a "hybrid war" against Poland and serving Russian intelligence under the guise of a scientist (6).

Russia has accused Polish officials of artificially straining relations with Russia without any solid evidence, and said Russia would respond in the same way. Russia's response was not long in coming, and on November 24, 2017, in Moscow, Polish historian Heinrich Glembotsky, a researcher at the Polish National Insti-

tute of Memory and Jagiellonian University, was detained and deported from Russia - banned from entering Russia and access to archives (7).

The National Memory Institute is a state institution that was investigating crimes against Polish citizens by the USSR state security agencies as well as the security agencies of Nazi Germany from 1944 to 1990. One of the main departments of the National Memory Institute is called the Commission for the Investigation of Crimes against the Polish People. H. Glembotsky has been studying the history of Russian-Polish relations since 1993 and has lectured at the Polish Institute in St. Petersburg and at the head office of the St. Petersburg branch of the Memorial Society. It should be noted that the Polish National Institute of Memory is a state institution and is mainly engaged in the investigation of crimes against Polish citizens by the Polish KGB in 1944-1990, as well as the USSR KGB and Nazi Germany. The Polish side assessed the expulsion of H. Glembotsky as a response to the expulsion of the Russian historian D. Karnaukhov from Poland (6).

In May 2018, the director of the Polish Institute of International Problems S. Dembski was not allowed to visit Russia. Earlier, at the initiative of Warsaw, Russian political scientists were not allowed into the Schengen area and Russia made the above move in retaliation. A statement from Russian officials said: "Response measures are a common practice in interstate relations. There is nothing to be surprised or protest about. Because the whole situation was not caused by Russia, but by Poland."

The ongoing political processes around Ukraine and Poland's different position on this issue have a negative impact on the complex relations between Russia and Poland, including scientific relations. In 1998, Russian literature ranked 11th in Poland in terms of circulation and 12th in terms of the number of published works. Thus, 15 works with a circulation of 95,000 were published in Russian this year. In 1999, Russian fiction accounted for 2% of total foreign literature published in Poland, and its circulation was 1%. Some Polish media considered Russian culture undesirable for a Polish citizen (2, p.89). The transition period also weakened cultural ties. Excluding the scientific contacts, in the 1990s in all areas of culture - education, theater, music, cinema, architecture, sculpture, etc., cooperation in the fields had an episodic character.

From the beginning of the XXI century, the situation began to change for the better. This was due to the intensification of relations at the level of the Russian and Polish leadership. In 2003, the establishing meeting of the Russia-Poland Dialogue Public Forum was held in Warsaw. The meeting was attended by officials of the Ministry of Culture, well-known figures of science and culture, and representatives of the media from both sides.

Meetings of the Public Forum have become a tradition, and the next meetings were held in 2004 in St. Petersburg and in 2010 in Warsaw. Problems in Russian-Polish political relations have also affected cultural ties throughout history. The next meeting, scheduled for 2017, did not take place due to the coldness in

relations between the two countries over issues surrounding Ukraine since 2014.

Due to historical reasons, Russian and Polish cultures are very close to each other due to their common Slavic roots. The cultures of the two peoples were still interested in each other and valued each other from previous years. Today, culture remains an effective and reliable bridge between nations and countries. Culture is the area that is most independent from politics and plays a major role in building good neighborly relations.

References

1. Астахов О.Ю. Россия – Польша: диалог в исследованиях межкультурной коммуникации. // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. 2012, № 21, с. 249-250.
2. Бухарин Н.И. Российско-польские культурные связи в начале XXI века. // Славяноведение, №1, 2009, с.88-99.
3. Волков В.К. Предисловие./Российско-польские научные связи в XIX-XX вв./Отв.ред.В.К.Волков.-М.:Индрик,2003,-288 с. (s.5-8).
4. Декларация о сотрудничестве в области культуры, науки и образования между правительством Российской Федерации и правительством Республики Польша. (Москва, 22 мая 1992 года) // Бюллетень международных договоров. Администрация Президента Российской Федерации. – М.: Юридическая литература, 1994, № 1, с.46-47. <http://zakon.7law.info/base45/part3/d45ru3470.htm> (7.10.2018)
5. Кэндзера С.Э. Комиссия историков России и Польши в конце XX – начале XXI века: сохранение традиций и новые горизонты. // Славяноведение, № 5, 2015, с.92-97.
6. Польскому историку предъявили зеркальные меры.// <https://vz.ru/politics/2017/11/27/896988.html>. (müraciät tarixi-27.11.2018).
7. Российско-польские научные связи в XIX-XX вв./Отв. ред. В.К. Волков.-М.: Индрик, 2003, 288 с.
8. Российско-польское сотрудничество в космических исследованиях – основа успехов в новых совместных проектах – академик Лев Зеленый [Электронный ресурс].<https://www.roscosmos.ru/4255/>.(müraciät tarixi-04.06.2019).
9. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Польша о сотрудничестве в области культуры, науки, образования.//http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-354/48408.(müraciät tarixi-27. 05. 2019).
10. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Польша о сотрудничестве в области культуры, науки и образования (Варшава, 25 августа 1993 года) / Международные соглашения о сотрудничестве в сфере образования. М., 2009. С. 214-219.
11. Осипов Ю.С. Российско-польские научные связи: история и современность./Российско-польские научные связи в XIX-XX вв. /Отв.ред. В.К.Волков.-М.:Индрик,2003, с.8-29.

JURIDICAL SCIENCES

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАЖДАНСКОЙ СЛУЖБЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Дьяченко О.В.

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры конституционного и
административного права юридического факультета
Северо-Кавказского федерального университета*

Мазуренко А.П.

*доктор юридических наук, профессор кафедры
теории и истории государства и права юридического факультета
Северо-Кавказского федерального университета*

SOME PROBLEMS LEGAL POLICY ISSUES IN THE SPHERE OF THE STATE CIVIL SERVICE OF THE RUSSIAN FEDERATION

Dyachenko O.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Constitutional
and administrative law Faculty of Law of the
North Caucasus Federal University in Pyatigorsk*

Mazurenko A.

*Doctor of Law, Professor of the Department
theories and histories of state and law Faculty of Law of the
North Caucasus Federal University in Pyatigorsk*

Аннотация

Рассматриваются некоторые проблемы правовой политики в сфере государственной гражданской службы Российской Федерации. Анализируются различные точки зрения по вопросу о современном состоянии правового регулирования в названной сфере. Предлагаются варианты совершенствования системы материального стимулирования государственных гражданских служащих. Вносятся предложения о возможности использования средств научно обоснованной правовой политики для повышения эффективности системы государственной гражданской службы.

Abstract

Some problems of legal policy in the sphere of the state civil service of the Russian Federation are considered. Various points of view on the current state of legal regulation in this area are analyzed. Options for improving the system of material incentives for civil servants are proposed. Proposals are made on the possibility of using the means of scientifically based legal policy to improve the efficiency of the civil service system.

Ключевые слова: некоторые проблемы, правовая политика, государственная гражданская служба, цели, средства, нормативное обеспечение, планирование, прогнозирование, стимулирование.

Keywords: some problems, legal policy, state civil service, goals, means, regulatory support, planning, forecasting, incentives.

Как показывает анализ специальной и монографической литературы, проблемы правовой политики в сфере государственной службы уже не первый год являются предметом научных исследований [1; 2, с. 153-160; 3, с. 28-31]. На наш взгляд, правовая политика в целом по своему содержанию есть сложный феномен, имеющий двойственную природу. С одной стороны, его смысл состоит в том, что это политика, основанная на праве, а с другой – это право, используемое в качестве средства властвования и управления в политической сфере общества. Она находит свое выражение в деятельности соответствующих субъектов, которые руководствуются в ней идеями стратегического характера относительно поступательного правового развития общества и государства.

В этой связи вполне уместно обратиться к проблемам выстраивания правовой политики в сфере

государственной гражданской службы Российской Федерации [9, с. 35-37]. Говоря, в частности, о нормативном обеспечении государственной службы первостепенное значение приобретает ее формирование как публично-правового института, что было самым слабым звеном дореформенной государственной службы. Термин «институт» (лат. *institutum* – установление, учреждение) имеет множество значений. Как известно, в юриспруденции он означает совокупность норм права, регулирующих однородные, обособленные общественные отношения.

«Государственная служба как публично-правовой институт представляет собой совокупность юридических норм, регулирующих становление, организацию и функционирование государственных структур (государственных органов) и госу-

дарственных служащих, деятельность по реализации Конституции и законов Российской Федерации, а также личный правовой статус этих служащих» [4, с. 69]. В современной России нормативно-правовое регулирование отношений, связанных с государственной гражданской службой, осуществляется, прежде всего, на двух уровнях – федеральном и региональном.

На федеральном уровне основными источниками права по данным вопросам являются Конституция РФ, Федеральный закон № 58-ФЗ от 27 мая 2003 г. «О системе государственной службы Российской Федерации», Федеральный закон № 79-ФЗ от 27 июля 2004 г. «О государственной гражданской службе Российской Федерации» и ряд других федеральных законов, которые формируют единую общероссийскую правовую базу государственной гражданской службы, обеспечивают возможность придания ей профессионального характера, способствуют утверждению единой системы такой службы. На уровне субъектов РФ вопросы государственной гражданской службы регулируются конституциями (уставами) и законами субъектов Федерации, а также нормативными правовыми актами региональных органов государственной власти.

Отношения в системе государственной гражданской службы – предмет, главным образом, конституционного, административного и трудового права. По справедливому мнению Н.И. Борисова, особое значение имеют нормы конституционного права, определяющие основы правового статуса государственной службы и правового положения (статуса) государственных служащих. Непосредственно Конституция РФ содержит три основные нормы, в том числе: принцип равного доступа граждан к государственной службе (ст. 32); самостоятельность федеральной государственной службы (ст. 71); запрет депутатам Государственной Думы находиться на государственной службе (ст. 97). Косвенное влияние на организацию и функционирование государственной гражданской службы оказывают многие другие нормы Конституции. Так, например, конституционные нормы о компетенции ветвей и органов государственной власти определяют содержание деятельности кадров государственной службы аппаратов соответствующих органов. Ряд конституционных норм определяет принципы государственной службы: принцип верховенства Конституции РФ и федеральных законов, принцип приоритета прав и свобод человека и гражданина, принцип разделения властей, принцип единства исполнительной власти [5, с. 33-34] и др.

Нормы административного права регулируют управленческие отношения, прежде всего процедурные вопросы профессиональной деятельности госслужащих органов исполнительной власти. Административно-правовые нормы регулируют, в частности, отношения, которые возникают в связи с действиями должностных лиц и иных государственных служащих, влекущими за собой юридические последствия (жалобы, судебные иски, постановления, приказы), а также их правами, обязанностями, ответственностью, ограничениями. Нормы

трудового права регулируют отношения внутри коллективов государственных органов, вытекающие преимущественно из общего правового статуса государственных служащих [5, с. 34-35].

Механизм правового регулирования государственной (муниципальной) службы, как отмечает Ю.Н. Щербаков, включает систему правовых средств, при помощи которых обеспечивается воздействие государства на становление и развитие государственно-служебных отношений государственных служащих и муниципально-трудовых отношений муниципальных служащих. Основные элементы этого механизма: правовые нормы, правовые отношения, правовая ответственность, правовое сознание, юридические факты, акты применения права, а также акты реализации прав и обязанностей государственных (муниципальных) служащих [6, с. 11].

Однако, несмотря на достаточно основательно разработанную законодательную базу, правовая политика в анализируемой сфере не свободна от коллизий и противоречий, а в ряде случаев страдает серьезными пробелами в нормативно-правовом регулировании. По мнению специалистов, **главная проблема** – это нарушение единства и целостности системы управления государственной службой на федеральном и региональном уровнях и, как результат, отсутствие ее эффективности. Так, В.В. Черепанов выделяет целую **совокупность причин неэффективности** механизма управления государственной службой, в том числе: *недостаточная разработанность* нормативно-правовой (в том числе процессуальной) базы управления государственной службой; *отсутствие* юридически закреплённой и утверждённой на высшем уровне *концепции* государственной кадровой политики в сфере государственной службы; *неразработанность концепции управления* государственной службой России как системы теоретических взглядов, принципов и идей, слабость научной базы исследования данной проблемы; слабая востребованность научных разработок со стороны властных структур [4, с. 218-219] и ряд других.

Ликвидации ряда перечисленных причин неэффективности государственной гражданской службы призван помочь Указ Президента Российской Федерации № 288 от 24 июня 2019 г. «Об основных направлениях развития государственной гражданской службы Российской Федерации на 2019-2021 годы», который требует от Правительства в 2020-2021 годах изменить структуру зарплат чиновников, повысив в ней постоянную часть оклада. На это пойдут средства, сэкономленные на проводимом Минфином сокращении госаппарата. Однако помимо улучшения оплаты труда госслужащих ждут ужесточение найма, аттестации и требований к профессиональному развитию.

Согласно указа, до конца 2021 года Правительство РФ должно завершить работу по созданию нормативно-правовой базы, направленной на совершенствование практики экспериментов по развитию гражданской службы и порядку отбора кан-

дидатов. Также Правительству поручено обеспечить внедрение единой методики прохождения госслужащими испытания в федеральных органах исполнительной власти и усовершенствовать процедуру их аттестации.

Еще одно направление реформы – создание на базе подведомственной Минтруду федеральной информационной системы отдельного ресурса для профессионального развития госслужащих. До конца 2021 года Правительство должно обеспечить мониторинг качества подготовки служащих по дополнительным профессиональным программам и усовершенствовать методы оценки их профессиональных качеств [7].

Кроме того, в 2021 г. Правительство займется реформированием системы оплаты труда чиновников (без снижения его уровня, уточняется в указе). Оптимизация предполагает поэтапное увеличение в их доходах доли оклада за счет снижения доли премиальных выплат. Рост постоянной части заработной платы, в свою очередь, приведет и к росту размера пенсии госслужащих за выслугу лет.

По итогам 2020 года Росстат насчитал в РФ 692 тыс. региональных, 299 тыс. муниципальных и 38,3 тыс. федеральных госслужащих. Средняя зарплата первых составила 49,4 тыс. руб. (107,7% к 2017 году), муниципальных служащих – 42,1 тыс. руб. (107,9% к 2017 году), федеральных – 126,6 тыс. руб. Если официальные доходы последних превышают среднюю зарплату по стране в несколько раз, то для остальных категорий эта разница не так велика. Впрочем, уровень укомплектованности всех категорий госслужбы в среднем не опускается ниже 90%.

Как ранее пояснял Минфин, источником средств для повышения постоянной доли в оплате труда госслужащих с нынешних 40% (60% – переменная часть, доплаты и премии) до 60% (такую цель ставит для себя министерство) должны стать средства, сэкономленные за счет запланированного на ближайшие годы сокращения госаппарата без сокращения фондов оплаты труда госслужащих [8].

Однако решение вопросов материального стимулирования государственных гражданских служащих – лишь одно из направлений повышения эффективности их работы. На наш взгляд, свою роль

в решении этой проблемы призваны сыграть инструменты научно обоснованной правовой политики. Речь идет о таких ее элементах, как стратегия и тактика, планирование и прогнозирование, нормативное и экспертно-методическое обеспечение деятельности госслужащих, учет общественного мнения при принятии государственно значимых решений, в том числе по вопросам оптимизации всей системы государственной службы в Российской Федерации.

Список литературы

1. Исаков Н.В., Карайчев В.Р. Правотворческая политика органов исполнительной власти. Монография. – Пятигорск: РИА-КМВ, 2014. – 228 с.
2. Колесник С.А., Олексенко Т.Ю. Перспективы централизации и децентрализации публичной власти в современной России: вопросы правового регулирования государственной службы // Фундаментальные и прикладные науки сегодня. Материалы XV Международной научно-практической конференции (North Charleston (США), 13-14 июня 2016). – С. 153-160.
3. Мазуренко А.П., Колесник С.А. Правовая политика в сфере законодательного регулирования государственной и муниципальной службы в Российской Федерации // Закон и право. – 2018. – № 6. – С. 28-31.
4. Черепанов В.В., Иванов В.П. Основы государственной службы и кадровой политики. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 575 с.
5. Борисов Н.И. Государственная и муниципальная служба. – М.: КноРус, 2017. – 471 с.
6. Щербakov Ю.Н. Государственная и муниципальная служба. – Ростов-н/Д: Феникс, 2007. – 256 с.
7. Мануйлова А. Госслужбе указали на повышение // Газета Коммерсантъ. – 2019. – 25 июня.
8. Правительство реформирует систему оплаты труда и найма чиновников // URL: <http://profsar.ru/home/n/item/1796-pravitelstvo-reformiruet-sistemu-oplaty-truda-i-najma-chinovnikov.html> (дата обращения 20.12.2020).
9. Мазуренко А.П., Цатурян Т.В. К вопросу о правовой политике в сфере государственной гражданской службы // Право и государство: теория и практика. – М., 2020. – № 1. – С. 35-37.

ГЕНЕЗИС И ЭВОЛЮЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ПРИМИРИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕДУРАХ В РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Ибратова Ф.Б.

*Доцент Ташкентского государственного
юридического университета, к.ю.н.*

Есенбекова Ф.Т.

*Старший преподаватель Южно-Казахстанского
государственного университета имени М. Ауезова,*

GENESIS AND EVOLUTION OF LEGISLATION ON CONCEPTIONAL PROCEDURES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Ibratova F.

*Associate Professor of the Tashkent State
Law University, Ph.D. in Law*

Esenbekova F.

*Senior Lecturer of the South Kazakhstan
State University named after M. Auevov,
Ph.D. in Law*

Аннотация

В статье рассмотрены эволюцию законодательства о примирительных процедур в гражданском судопроизводстве Узбекистана, исторические этапы примирительных процедур.

Abstract

The article examines the evolution of the legislation on conciliation procedures in the civil proceedings of Uzbekistan, the historical stages of conciliation procedures.

Ключевые слова: примирительные процедуры, мировое соглашение, медиация, примирение, соглашение, конфликт, мирный договор.

Keywords: conciliation procedures, amicable agreement, mediation, reconciliation, agreement, conflict, peace treaty.

The Uzbek and Kazakh people have an ancient, rich political and legal culture, formed in the ancient and medieval period as a result of the interaction of different cultures. The evolution of legislation on conciliation procedures in civil proceedings in Uzbekistan and Kazakhstan can be grouped as: the first stage – the Muslim period; the second stage is the Soviet period and the third stage is the modern period.

In the Muslim period (from the beginning of the emergence of handicrafts to the beginning of the 20th century), the legal consciousness of the people of Uzbekistan, Kazakhstan, and the whole of Central Asia was mainly conditioned by generally accepted standards and customs according to Sharia and adat. Sharia not only in function of the religious structure, but also reflected a set of institutions that include the social and spiritual life of society and have a powerful impact on historical traditions, as well as traditions, legal, highly moral concepts of society and their way of life. Social life activity did not in any way form in the interests of the Muslim any other generally recognized standards, in addition to this religious norms, which is a mandatory component of the Shariah. Indeed, many provisions of Islamic law are still relevant today. In the Shariah there are numerous legal norms enshrined in the Koran, hadith, fatwas related to conciliation procedures.

The Qur'an (Holy Scripture) attaches great importance to the institution of reconciliation. This is evidenced by Suras 4, 49, 224, 228 of the Koran (Holy Scripture). Surah Al-Hujurat (49: 9,10) says the following: if two groups of believers enter the battle (with each other), then reconcile them. Suddenly, if one is unjust towards the other, then fight the unjust until he turns to the command of Allah. But then when he turns, then you need to reconcile them fairly and impartially: since Allah loves the objective! Those who believe are brothers. Reconcile, after all, your two brothers and fear the wrath of Allah - and then maybe you will deserve pardon¹.

Book XXVI "Hidayat fi furul al-fiqh" - "Khidoya. Commentaries of Muslim Law" is a unique creation of a cognitive legal and multifaceted character, written in the 12th century by the famous fuqih and jurist of Maverannakhr Burkhanuddin Marginani, dedicated to the sulkh or general agreement on legal proceedings.

"Sulkh" - in the linguistics of legislation means a contract (agreement), warning or eliminating the conflict. Significant objects of this agreement (agreement) are the essence of the announcement and acceptance, but its requirement that the subject of a peace treaty (in this case there is an object, comparatively to this agreement is concluded) be the property, for its installation, in the event of a need for the transfer of property; but not otherwise².

¹ Koran. Translated by I.Yu. Krachkovsky. - Moscow. NPO "Vector SP". 1991. - S. 323.

² Hidayat: Commentaries on Islamic Law. - T.: Uzbekistan, 1994. - S. 140, 147.

According to Sharia, the settlement agreement consisted of three types, such as: a peace agreement with recognition (for example, if the accused admits the possibility of the plaintiff also enter into a peaceful agreement with him, establishing this right for the equivalent of another right belonging to him (the defendant)); consent in the form of silence (for example, if the defendant does not approve and does not withdraw from the claim in any way); the contract after the denial.

In many versions, the Qur'an (Holy Scripture) summons the accomplices to use directly the peaceful resolution of disputes [41]. Without exception, all these settlement options are legal, as well as the Quran states: "Peaceful accord is commendable", and this arrangement, being necessary, contains all varieties of peace treaties.

The settlement agreement was concluded on claims affecting property, inheritance, inseparable ties, union (marriage), slavery and other disputes. Thus, peaceful consent was considered effective in property claims, since they, being similar to the implementation, allowed the use of these laws on the subject of the agreement used in the implementation. The settlement agreement was the same in lawsuits for use, for example, if someone made a statement of claim to the detriment of the heir of the deceased about usufruct or the right to reside in a certain housing, referring to the refusal of the deceased. In this case, having also challenged and recognized the requirements, having agreed with the plaintiff a peaceful resolution through the exchange of this or that item, then this decision was valid. The reason for this is believed that the usufruct was considered as property in the employment agreement, but also the presence of a settlement agreement, since, according to generally accepted world law, it was established to analyze settlement agreements with the agreement with which it had the greatest resemblance in order to implement the validity of this agreement. Thus, in drawing up a settlement agreement by the method of transferring property due to property, it was considered, like a sale, due to the fact that it was very suitable for it. If, on the other hand, it refers to the usufruct, then it was considered as a kind of hiring in fact of similarity with it.

For marriage claims brought by a husband or wife, it was possible to end the case with the application of an amicable agreement. If someone claims that he is married to a famous woman, the final one rejects this, however, having agreed with the plaintiff about an amicable agreement for his refusal of the statement of claim, then this consent was reliable, since it can be agreed with the legislation, in the case of the assumption that a person considers a peaceful consent to be similar according to his nature from a blasphemy, and from a different angle - that a woman paid funds in order to liquidate the dispute. But, the lawyers stated that in this situation it is illegal to enter into a peaceful agreement if the claim is groundless. If a woman declared that a famous person was her spouse, then she

would have the right to end the disagreement peacefully.

The writer of "Khidoi" Burhanuddin Marginani believed that although the decree was thus stated in many lists of "Mukhtasar", in other lists such a peaceful agreement was declared illegal. Its legitimacy is determined in the theory about it, the fact that the subject for the contract is an increase in her dowry, just as someone then realizes her divorce because of the price of her initial dowry, thus the increase or the amount of the contract remains in the form of an obligation. The illegality factor in this case is that if a person has provided any subject for the peaceful settlement of a dispute with a woman in order to abandon her claim, it therefore follows that this refusal is considered either equivalent to the dissolution of the marriage between them or not equivalent. In the case of an equivalent divorce, it is invalid, since practically no remuneration is presented for the dissolution of a marriage, therefore it is considered directly as a result of already known factors. But if you look at it from the other side, the rejection of the claim is not considered equivalent to the dissolution of the marriage. Then we have the issue with the past case, so the peaceful consent is invalid due to the lack of profitable concessions in return³.

In accordance with the Sharia, certain peaceful agreements were powerless and illegal, for example, if the dissolution of a spouse's marriage after giving birth to a child, saying to the ex-spouse "This is your child," and he does not recognize this, but having entered into consent with the woman in order she renounced the statement of claim: this consent is considered invalid, since the claim has not been drawn up in any way.

In addition, in episodes of world agreement regarding slaves that are property, if a rich person decides to release him to freedom, related to him and also to another person in equal parts and enters into a peaceful agreement with another owner in a relatively amount exceeding his part, in this process the agreement, from the point of view of many scholars, is considered powerless according to the judgment of two students - since the liberator should not receive more than half of the established grade; according to the judgment of Abu Hanifa - the price upon release is established by law; however, the volume determined by law is in no way capable of being curtailed by the arrangement of the kazi; thus, such an agreement was considered powerless in the consideration of the case. It should be noted that in the case of an international agreement, in excess of half the price of a slave, is concluded in specific objects, in this case it is significant, thus, as well as an excess of price, we will not dispute further where the objects are of a different family, but thus, in no way able to be installed⁴.

Chapter II of Book XXVI "Hideya fi furul al-fiqh" - "Khidoya. Commentaries of Muslim Law" is devoted to the mutual world settlement of the dispute.

The step-by-step improvement of the Muslim judicial proceedings attracted to the formation of law schools, in this series, and a school of representation.

³ Hideoya: Commentaries on Islamic Law. - T.: Uzbekistan, 1994. -- S. 140, 147.

⁴ Hideoya: Commentaries on Islamic Law. - T.: Uzbekistan, 1994. - S. 150.

The case, the production of which was entrusted to another, was called "vakolat", and its executor, the confidant - "vakil" (representative)⁵.

The authorized person present at the world settlement in the issue of the loan was not in any way responsible for the object chosen for consent, if he did not express positively in any way, then he assumes this responsibility. Thus, if someone defines a representative for the purpose of worldwide disclosure of the dispute and the final one entered the contract at the expense of the principal, in this case he (the representative) is not made responsible for the subject, which must be provided for the purpose of the contract, if the presence of the decision of the agreement does not in any way determine by the circumstance that "he is directly obliged to answer for this thing." Given - in this case, if the contract is relative to a claim for an obligation for a debt. Also, in this way, exactly how here the authorized representative is considered only a messenger, otherwise he is involved in responsibility, no more than representation in a marriage, unless he independently assumes such responsibility in which process he appears to be the defendant by agreement of the guarantors, but not by amicable agreement.

However, he is responsible for reaching an amicable agreement by exchanging property for ownership. But when ownership is exchanged for property as a result of a settlement, it is like a sale and the rights to it are owned by the representative. Consequently, the claim for ownership (that is, the item that must be specified in the contract) must be brought against the representative, not the principal.

According to Sharia, global transactions are fusillar, that is, such transactions, made by a foreigner at the expense of the defendant without his desire, were of four types. First, with the exchange of assets for debt (in this case, the person who made the transaction bears responsibility). When someone enters into a global agreement, exchanging debts for goods and making him responsible, the global agreement is then considered perfect because the defendant will receive nothing from him, but will be relieved of the debt, and at this stage in relation to the outside person and the party, being the defendant, it is established. It should be noted that since the condition of liability for a specific thing for an agreement is legal against the defendant, it is also legal against an unauthorized person; secondly, with the exchange of something for certain property (which must be transferred directly by the person who entered into the contract). When the person making the agreement says: "I made a settlement agreement for this thousand daragim belonging to me" or "For this slave belonging to me," in which case the settlement agreement was considered valid and the person who made the agreement was obliged. The transfer of the item is pronounced in favor of the plaintiff, since, referring to the amicable deal, he undertook to transfer it to his property. This decision was found to be valid; thirdly, by exchanging something for undefined property (but

which is transferred by the person who entered into the contract). When the person who made the transaction stated: "I entered into a settlement agreement for a thousand daragim" and directly transferred a thousand daragim to the plaintiff, in this case the settlement agreement was considered valid, since the surrender was satisfied by the granting of a thousand daragim, and, therefore, the settlement agreement, appears to be fully implemented; fourthly, with the exchange of something for real estate for an indefinite period (not transferred by the person who entered into the contract).

When the person who made the agreement says, "I have a global contract for a thousand daragim," but I do not transfer them, in which case the validity of the global contract depends on the contract of the defendant. If he agrees with the contract, he is responsible for the agreed amount; if he does not agree, the transaction is invalid. The primary reason for this is that in the case of agreements of this kind, the defendant is the main participant, since these agreements are intended to exempt him from the claim.

The author of "Khidoi" Burhanuddin Marginani notes that the previous ones may be associated with the fifth type of settlement - when, for example, Fusuli says: "I entered into a settlement agreement for this thousand daragim" or "For this slave," without attributing these items to your property. Such settlement agreements could be considered valid, since when determining the thing to be transferred to the plaintiff, the person who entered into the transaction establishes the condition under which the specified item becomes the property of the plaintiff⁶.

An amicable agreement that was made by a part of the heirs with other heirs in relation to a part of the inheritance, in exchange for which any specific property is assigned, according to which part of the heirs was excluded from the number of heirs - in the Shariah the law was called "tahariya". Under this agreement, the heirs can enter into a settlement agreement with the joint heirs in respect of part of the property, including land or movable property, in exchange for an equivalent. Thus, if the estate, consisting of immovable and movable property, was divided among several heirs and an inheritance agreement was concluded with one of them, giving him a specific object, such an agreement is allowed regardless of the declared value, it was possible to legitimize this agreement and give it a sale value ... For example, according to legend, during the time of Osman Tamazir, the widow of the son of Avf Abdul-Riman, divorced from her husband before his death, entered into an amicable agreement regarding her part of the inheritance, which was a quarter of an eighth, half a quarter of an eighth. Abdul-Riman, in addition to his children, had four more wives and left a fortune of five million three hundred and twelve thousand dinars, and the part received by Tamazir was eighty-three thousand dinars, which was half of one fourth of the eighth.⁷ [178, c.161].

⁵ Rakhmonov A. Islamic law. Textbook for universities. - T.: Publishing house "Yangi asr avlodi", 2003. - P.346.

⁶ Hideoya: Commentaries on Islamic Law. - T.: Uzbekistan, 1994. - S. 140, 147.

⁷ Hideoya: Commentaries on Islamic Law. - T.: Uzbekistan, 1994. - S. 140, 147.

Thus, the following hypotheses can be put forward:

- firstly, according to the laws of Sharia, on the disputes that arose, an out-of-court settlement was concluded, the so-called "sulh", as a civil contract, but in court this transaction could be considered illegal and invalid due to an error in the subject;

- secondly, world transactions were concluded on a mandatory and voluntary basis. Fusuli's world transactions, which were concluded by an independent person instead of the defendant without consent, consisted of four types: with the exchange of property for debt; with the exchange of something for certain property; with the exchange of something for undefined property; with the exchange of something for undefined property;

- thirdly, the amicable agreement was concluded in court and was approved by the court. Also, an amicable agreement was concluded on the part of the representative, if someone appointed a representative for the settlement and the latter entered into an agreement at the expense of the principal, then he was not considered responsible for the thing;

- fourthly, an amicable agreement, which was concluded in court and was divided into three types: amicable agreement with recognition, tacit agreement and agreement after denial. If the settlement occurs after refusal or silence, and the thing about which it happened turns out to be the property of another person, the property will be returned and the plaintiff must file a claim against the other party, the applicant who is entitled to the thing;

- Fifthly, if it turns out that the thing transferred under an agreed agreement belongs to another person after his recognition, it should have been returned, and the plaintiff was given the right to receive payment from the defendant. An amicable agreement in debt obligations could be allowed by paying a part, by refusing to demand, in the event of the creditor's proposal to consider the debt in full, provided that half of it is paid in a certain period. An amicable agreement that was concluded between one part of the heirs with other heirs regarding their part of the inheritance is called takhariya, there were specific specific rules for the conclusion and approval.

In the Soviet period (from the beginning of the 20th century - until 1991), the concept of an amicable deal was replaced by the concept of a judicial amicable agreement, which was contained in all the Civil Procedure Codes of the RSFSR adopted at that time, which were concluded only in court. Thus, with the requirement of legislation, the institution of a settlement was renamed as a settlement agreement, which were approved by the court, and on the basis of which the proceedings were terminated.

The conclusion about the Soviet period is that the agreement: firstly, had only a procedural nature and was concluded only in the process and was approved by the court; secondly, the legislator obliged the court to

monitor respect for the rights and interests of the parties protected by the law of a peaceful settlement; thirdly, the judicial authority did not approve the settlement agreement if it violated the law and violated the rights or interests of other persons protected by law. According to S.V. Lazarev, later in the Soviet civil procedural law, the concepts of an amicable agreement and an amicable deal were different⁸. So, in the Great Soviet Encyclopedia in an article on the amicable agreement, it was stated: "Under Soviet law, an amicable agreement differs from an amicable deal, which is concluded by the disputing parties outside the court and is not presented to him for approval"⁹.

In our opinion, an amicable deal, which was concluded out of court, was equated to a civil contract, which did not require the approval of the court, since there is no information about the application of amicable deals during the Soviet period.

In the modern period (from 1991 to the present) in the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated August 30, 1997¹⁰, in st. 100 it was found that the court will terminate the proceedings if the parties have reached an amicable agreement and the court agrees; Article 158 states that in preparing the proceedings, the judge will take into account that the parties have the opportunity to reach consensus and determine their legal consequences. However, these rules did not regulate the settlement procedure, the content of the settlement, including its approval and refusal to approve the settlement. In the Civil Procedure Code, approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated January 22, 2018 No. 3PY - 460, chapter 17. The "amicable agreement" was devoted to the amicable agreement (Articles 166, 167, 168, 169). Article 166 specifies the rules concerning the conclusion of an amicable agreement, Article 167 is devoted to the content of the amicable agreement, Article 168 determines the procedure for considering the issue of approving the amicable agreement, Article 169 establishes the grounds for refusing to approve the amicable agreement.

The Law of the Republic of Uzbekistan "On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan in connection with the adoption of additional measures to improve the business climate in the country" dated March 20, 2019. №3PY-531 in the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan (hereinafter referred to as the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan), amendments and additions have been introduced concerning conciliation procedures. In particular, according to Article 44 of the Code of Civil Procedure of Uz, the parties in the claim proceedings have the right to end the case by concluding an amicable agreement at any stage of the trial or mediation agreement in the court of first instance before the court is removed to a separate (deliberative) room for the adoption of a judicial act. " In addition, the title of Chapter 17 of the Civil Procedure

⁸ Lazarev S.V. Amicable agreement in civil proceedings: dis. ... Cand. jurid. sciences. - Yekaterinburg, 2006. - 203 p.

⁹ <http://encycl.yandex.ru>

¹⁰ Law of the Republic of Uzbekistan dated August 30, 1997 No. 477-I "On approval of the Civil Procedure Code of the

Republic of Uzbekistan" // Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001. Appendix to No. 9. <http://www.lex.uz/acts/90135?ONDATE=01.01.1998%2000#90137>

Code of the Republic of Uzbekistan "Amicable Agreement" was renamed to "Conciliation Procedures"¹¹.

The national practice of training mediators in our republic, the institute of mediation, although not long before its inception, has long been recognized as a young institution, in this regard, the Law of the Republic of Uzbekistan dated July 3, 2018 No. 3PY-482 "On mediation" was adopted, modern methods of training mediators and software, and the process continues. In accordance with the preparation for the Mediator Training Program organized by the Legal Training Center under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan. Special training is provided on a full-time basis for at least one month. Special courses for successful preparation, a certificate is issued in the prescribed form and order with the maintenance of a register of professional mediators assigned to the justice authorities¹².

It should be noted that only two types of conciliation procedures: amicable agreement and mediation, which are concluded in the consideration of civil cases, are indicated in the current Code of Civil Procedure of the Republic of Uzbekistan and that in the current legislation the concept of other types of conciliation procedures and amicable transactions does not appear.

References

1. Koran. Translated by I.Yu. Krachkovsky. - Moscow. NPO "Vector SP". 1991. - S. 323.
2. Rakhmonov A. Islamic law. Textbook for universities. - T.: Publishing house "Yangi asr avlodi", 2003. - P.346.
3. Lazarev S.V. Amicable agreement in civil proceedings: dis. ... Cand. jurid. sciences. - Yekaterinburg, 2006. - 203 p.
4. Law of the Republic of Uzbekistan dated August 30, 1997 No. 477-I "On approval of the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan" // Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001. Appendix to No. 9. <http://www.lex.uz/acts/90135?ONDATE=01.01.1998%2000#90137>
5. Law of the Republic of Uzbekistan dated March 20, 2019. №3PY-531 "On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan in connection with the adoption of additional measures to improve the business climate in the country". <http://lex.uz/ru/docs/4249870>
6. Zamira Esanova. Priority aspects application of the institute of mediation in resolution of disputes: national and foreign experience. International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 29, No. 5, (2020), pp. 1785-1793. <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10311/5562>
7. Esanova Z. The role of some procedural institutions in conducting court cases: on the example of civil cases // Review of law sciences. - 2018. - T. 2. - №. 2. - C. 5.
8. Ibratova F. B. et al. Legal Issues of Observation-Bankruptcy Procedures Applicable by the Economic Court of Uzbekistan // J. Advanced Res. L. & Econ. - 2019. - T. 10. - C. 187.
9. Ibratova F., Khabibullaev D. LEGAL ISSUES OF SIGNS OF BANKRUPTCY AND THE REALIZATION OF THE RIGHTS OF WORKERS IN CASES OF BANKRUPTCY OF EMPLOYERS UNDER THE LAWS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN // Znanstvena Misel. - 2019. - №. 11-2. - C. 55-61.
10. Ibratova F., Egamberdiev D. PURPOSE AND SIGNIFICANCE OF OBSERVATION-BANKRUPTCY PROCEDURES APPLICABLE BY THE ECONOMIC COURT FOR LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN // Polish Journal of Science. - 2019. - №. 20-2. - C. 37-42.
11. Hideoya: Commentaries on Islamic Law. - T.: Uzbekistan, 1994. -- S. 140, 147.
12. Bühring-Uhle C., Kirchhoff L., Scherer G. Arbitration and mediation in international business. - Kluwer Law International BV, 2006.
13. Goldberg S. B. et al. Dispute resolution: Negotiation, mediation and other processes. - Wolters Kluwer Law & Business, 2014.
14. Burton J. W. Resolution of conflict // International Studies Quarterly. - 1972. - T. 16. - №. 1. - C. 5-29.
15. Burton J. W. Resolution of conflict // International Studies Quarterly. - 1972. - T. 16. - №. 1. - C. 5-29.
16. <http://encycl.yandex.ru>

¹¹ Law of the Republic of Uzbekistan dated March 20, 2019. №3PY-531 "On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan in connection with the adoption of additional measures to improve the business climate in the country". <http://lex.uz/ru/docs/4249870>

¹² Zamira Esanova. Priority aspects application of the institute of mediation in resolution of disputes: national and foreign experience. International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 29, No. 5, (2020), pp. 1785-1793. <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10311/5562>

PEDAGOGICAL SCIENCES

BENEFITS OF USING DRAMA IN THE ENGLISH CLASSROOM

Korlan A.

Master's student

University of International Business

Abstract

In recent years, there has been a steady increase in interest in teaching English to young people. As a result, a variety of methods are used to achieve results. Drama is one of the most powerful techniques. This article focuses on drama teaching, its benefits for teaching and learning languages, and how to incorporate drama into your English lessons. Increasing student autonomy and responsibility for their own learning, creating a stress-free environment for language learning, helping with correct pronunciation and intonation, correctly understanding the culture of a foreign language, and building student confidence in communicating in public are some of the benefits of using dramas in language learning.

Keywords: drama; drama activities; English language teaching; communication.

Introduction

No one can argue that giving children the opportunity to learn English with an emphasis on communication skills in the context of everyday circumstances is the most successful way to teach them English. Anyone who has interacted with young children knows that they learn mainly through role-playing and using their imaginations to explore their surroundings. The connection between language and imagery or role-playing is especially strong. Children's communication and speech skills develop as they write scripts, delegate tasks, and direct actions. The use of drama encourages children to use English correctly in real life conversation, to express emotions and ideas, and to listen to the feelings and ideas of their peers. That is to say, English is taught in the sense in which it will be used, which is far from vocabulary lists and worksheets, and which introduces students to the language primarily as a means of communication.

This conversational use of the language promotes fluency in the language. As they learn the play, children are encouraged to listen, read, and then repeat their lines over a period of time. Through repeating words and phrases, they become familiar with them and can speak them with growing fluency. Drama also helps learners to articulate words correctly and project their voice when they speak, which allows them to speak openly and confidently. Using drama to teach English also greatly improves comprehension and memorization of words. It is obvious that active participation in a drama lesson requires not only intellect, but also children's imagination and emotions. By encouraging self-expression, drama encourages children to use language with confidence and creativity.

Drama helps children work together on a shared life in a collaborative spirit.

Benefits of drama

Drama instills confidence. Even the shyest kids need only a few weeks to gradually build up their self-esteem, and they will soon be confident that they can participate fully and actively in the lessons.

Drama improves concentration. In each class, children are encouraged to take turns listening to each other's ideas and opinions. These exercises help children

understand the importance of concentration; an ability that is important in the world outside of their home.

Drama contributes to the development of language and communication skills. Learning new songs, new games and role-playing games all contribute to an increase in the child's vocabulary.

The use of drama has two key benefits: one is self-actualization, and the other is personal or emotional growth.

The first benefit of using drama is that it encourages students to interact and share the responsibility. If the student achieves self-actualization, he will be creative, trustworthy and self-sufficient (Üstündağ, 1997).

Self-actualization has a number of effects. Namely, it encourages students to look at their problems from a different perspective and motivates students to focus on their experiences and understand what they are doing in groups. It also gives students a sense of autonomy in addition to a sense of duty and explains to students how to be resilient in the face of adversity and achieve goals, and through contact with others and the use of subjective experience, students' vocabulary will expand and they will be able to better control rhetoric (Üstündağ, 1997).

Drama allows individual decisions and freedom of choice. As a consequence, it helps a person to discover different facets of the universe, as well as his or her own feelings and emotions. When drama is combined with teaching and learning in schools, students can develop in the way they want. The drama will also serve as a bridge for students who consider their role in sharing responsibilities with their peers.

In addition, for dramatic activities, a group of students must work together; they must all agree to try to keep the drama going, help each other believe, and share their personal ideas and interpretations with others. In addition, drama can be the starting point for the development of interpersonal relationships outside of school, leading to personal emotional growth (Wagner, 1989).

Desialova (2009) also lists reasons why drama in a language classroom can be perceived as an effective tool, including: (1) drama is an effective way to inspire students to interact to achieve specific goals, (2) to

make language learning fun. active motivational activities (3) to help learners gain the trust and self-esteem necessary to use the language spontaneously, (4) make language learning a memorable experience through direct experience, (5) improve the intelligence, imagination, and creativity of the student, and (6) help students understand and empathize with others and therefore become better communicators.

A case study which was conducted by Sulastri Manurung (2018) showed that drama practice helped them expand their vocabulary, reduce anxiety, improve their fluency, encourage them to speak, and allow them to correct their mistakes. In addition, the Reflection sheets show that they perceive dramatic behavior in spoken language positively. The result shows that the students enjoyed acting out the drama in the speaking class and that it helped them to improve their speaking skills. Despite several negative perceptions, they specifically pointed out that they enjoy dramatic action as long as the script isn't too long. As a result, dramatic practice can be recognized as one of the most effective tools for engaging students in classroom performance.

The study which was conducted by D. S. Alshraideh and N. S. Alahmadi tested if vocabulary acquisition through drama is effective at Taibah University. The results showed that learning vocabulary through using drama activities were very effective. It also showed that drama facilitates learning new vocabulary in an authentic environment. The current study's results suggest that teaching vocabulary to students through drama exercises could be more successful than conventional vocabulary learning methods like word matching, parts of speech, meanings, synonyms, and antonyms. When used in a well-structured environment, drama can help students pronounce and learn new vocabulary (Helderbrand, 2003).

"Drama is a student-centered approach," according to Fleming (2006), encouraging students to become active participants in the learning / teaching process. Several studies show that drama activities can inspire language learners and teachers (Maley and Duff 2001, Phillips, 2003).

Dramatic activities encourage students, including those with limited vocabulary, to communicate in a foreign language (Aldavero, 2008).

According to Desialova (2009), there are some advantages of using drama in language classrooms: 1) It encourages students to use the language for genuine contact and real-life situations. 2) It turns language learning into a fun and engaging activity. 3) It gives students confidence and self-esteem by encouraging them to use the language in a natural way. 4) It influences emotions of various learning styles and makes the learning objects unforgettable by firsthand experience. 5) It activates the intellect and creativity of students and etc.

Heldenbrand (2003) cites a number of benefits of using drama to teach language, he describes it as a fun, comfortable, and casual way to learn English. In addition, he believes that drama helps in acquiring new vocabulary, correct pronunciation and intonation, increases student confidence in speaking English, creates an environment conducive to better understanding of

culture, motivates language learners, and distracts attention from English textbook, and includes the whole person as a total physical activity.

According to research conducted on Indian students studying in Hyderabad (2012), there are some significant advantages to introducing drama to English language learners. The results showed that first of all, drama sets new vocabulary in their appropriate context and setting. Using role play and conversation games, drama helps to expand, maintain, and strengthen vocabulary and sentence structure (Sam, 1990). When a teacher presents a script, props, and costumes to a class, these words and phrases take on a different cognitive significance in context.

Second of all, drama assists to get appropriate pronunciation and intonation. Drama is an especially useful method for teaching pronunciation because it allows students to practice different aspects of communicative competence simultaneously (Goodwin, 2001).

Thirdly, students will take accountability for their own learning with the aid of drama. Learning is a relationship between teachers and students, but "good students don't wait to be taught," according to Jeremy Harmer (1998; p. 9). That is, the students should control their own learning. A successful English teacher never forces his students to make choices for him, but gives them the opportunity to choose their own learning style.

Next, drama creates a stress-free environment in which to learn the language. "Each student requires periods during which he or she can practice what he or she learns, without restriction, without fear of error," state Maylie and Duff (1982; p. 14). Drama is an enjoyable, rewarding, and yet purposeful activity that thoughtfully creates a comfortable, informal way of learning English.

Also drama stimulates students and develops their confidence in their ability to talk in public. According to Gill (1996), many Asian students initially lacked confidence in participation due to social factors such as culture and appearance, as well as communication obstacles such as affective filters and monitors. They learned that it was possible to have fun while studying when their affective filters decreased and they overcame the urge to constantly monitor their language abilities. They could try out a new language without fear of being judged by an overbearing teacher who constantly observed and corrected them (Gill, 1996).

Finally, students will develop a deeper understanding of foreign language culture through drama. "Cultural elements can be represented and better understood in short skits and dramatic exercises," says Brain Heldenbrand. The ability to include familiarity with these cultural learning points contributes to a stronger connection between language and context. Drama is a great way to express cultural awareness."

Conclusion

According to the results of the studies it can be concluded that drama can be applied in English language classrooms to help students retain knowledge and improve their language skills. Drama as a teaching tool which helps students think by creating a positive

analytical and emotional environment. This gives students the opportunity to apply their communication skills and also encourages them to take risks.

Drama as a teaching method which helps to preserve vocabulary for a long time. Learning words requires the active participation of students, students learn a foreign language to develop their communication skills and communicate more effectively. They learn language to express themselves as people, not to portray their teacher (Demircioğlu, 2010).

Teachers need to be given the opportunity to deepen their understanding of drama and develop self-confidence in order to incorporate drama activities into the language class. Teachers should be provided with carefully prepared drama-based lesson plans developed by the school's teachers in the workshops and compiled in a "drama materials register" that teachers can rely on because they find it difficult to plan drama-based plans.

Dramatic activities have been used in language teaching for a long time as they are considered an important alternative method of improving communication skills in the target language and the ability to play these roles in potential day-to-day scenarios or future careers (Gabriella, 2013).

In addition, adults who study English for specific purposes are aware that role-playing and simulation games help them prepare for their potential careers and that they enjoy and find them useful.

References

1. Aldavero, V. A. (2008) Drama in the development of oral spontaneous communication. *Encuentro* 17.
2. Alshraideh, D. S., Alahmadi, N. S. (2020) Using Drama Activities in Vocabulary Acquisition. *International Journal of English Language Teaching*. Vol. 7, No. 1; 2020. Retrieved from <http://www.sciedupress.com/journal/index.php/ijelt/article/view/16977>
3. Demircioğlu, Ş. (2010). Teaching English vocabulary to young learners via drama. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010) 439–443.
4. Desialova, L. (2009) Using different forms of drama in EFL classroom. *Humanizing language teaching Magazine*, issue 4.
5. Gabriella, K. (2013). *Applied Drama and Theatre – Drama Techniques in Teaching English for Specific Purposes*. PhD Thesis.
6. Gill, C.S. (1996). Using drama techniques to encourage oral interaction. *The English Teacher*, 25, October.
7. Goodwin, J. (2001). Teaching pronunciation. In M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language* (3rd ed.). Boston: Heinle & Heinle.
8. Harmer, J. (2007) *The practice of English language teaching*. Essex, England: Pearson Education.
9. Heldenbrand, B. (2003). Drama techniques in English language learning. *Korea TESOL Journal*, 6(1), 27-37.
10. Maley, A. and Duff, A. (1982). *Drama techniques in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Maley, A. and Duff, A. (2001) *Drama techniques in language learning: A resource book for communication activities for language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Manurung, S. (2018) A Case Study on Students' Perception of Drama Activities in Teaching Speaking. *Anglo-Saxon*, vol. 9, no.1 :32-41. Retrieved from <https://www.journal.unrika.ac.id/index.php/jurnalanglo-saxon/article/viewFile/1413/1029>
13. Philips, S. C., (2003) *Drama with children*. Oxford: Oxford University Press.
14. Sam, W.Y. (1990). Drama in teaching English as a second language: A communicative approach. *The English Teacher*, 9.
15. Üstündağ, T. (1997). The advantages of using drama as a method of education in elementary schools. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 13: 89-94.
16. Wagner, B. J. (1989). *Dorothy Heateote: Drama as a Learning Medium*. London: Hutchinson.p.173.

ТІЛДІК ЕМЕС МАМАНДЫҚТАРДА ОҚИТЫН СТУДЕНТТЕРГЕ ШЕТ ТІЛІНІҢ КӘСІБИ ЛЕКСИКАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Арыстанқұлова Г.

Заркешева А.

Идрисова М.

Аға оқытушылар

«Тұран-Астана» университеті

FORMATION OF PROFESSIONAL VOCABULARY OF A FOREIGN LANGUAGE FOR STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

Arystankulova G.

Zarkesheva A.

Idrissova M.

senior teachers

«Turan-Astana» University

Аннотация

Бұл мақалада кәсіби бағытталған шетел тілін оқытудың мәселелері қарастырылған. Тілдік емес мамандықтардың студенттеріне шетел тілін кәсіби қарым-қатынаста қолданудың жолдары мен әдістеріне ерекше назар аударылған.

Abstract

This article deals with the problems of professionally oriented foreign language teaching. Special attention is paid to the ways and methods of using a foreign language in professional communication by students of non-linguistic specialties. This article deals with the problems of professionally oriented foreign language teaching. Special attention is paid to the ways and methods of using a foreign language in professional communication by students of non-linguistic specialties.

Кілт сөздер: коммуникативтік құзіреттілік, шетел тілі, кәсіби лексика.

Keywords: communicative competence, foreign language, professional vocabulary.

Жоғары оқу орынының тілдік емес мамандықтарының студенттерін шетел тіліне оқыту үдерісіндегі ең маңызды құрылымдардың бірі болашақ маманға шет тілін жеке және кәсіби қатынаста қолдану ретінде коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру болып табылады. Осыған орай шетел тілін оқыту үдерісінде қазіргі кезеңде техникалық жоо белгілі сөздік қорларын қалыптастыруға аса көңіл бөлінеді. Н.И. Гез, М.В.Ляховицкий, А.А. Миролубов[1], Е.И. Пассов[2], А.Е. Супрун [3] білімалушылардың кәсіби тілдік сөздіктерін қалыптастырудағы мәселелерін зерттеумен айналысқан. Техникалық жоғары оқу орындарының студенттеріне шетел тілін оқытуда басты міндеттердің бірі жаңа лексикалық бірліктердің мағыналары мен формаларын меңгерту, сондай-ақ оларды түрлі тілдік әрекеттер мен жағдаяттарда белсенді қолдана білуге үйрету. Экспрессивті сөйлеуде лексикалық дағдыларды игеру, сонымен қатар лексикалық бірліктердің айтылуы мен оқылуын түсіне білу. Кәсіби лексиканы үйрету оқу үдерісін дұрыс ұйымдастыруға, лексикалық бірліктердің түрлі тілдік әрекеттердегі және контекстегі функциональдық ерекшеліктеріне байланысты. Шетел тілін оқытудың қазіргі әдістемесінде сөйлеу әрекеттерінің рецептивті және репродуктивті түрлері қарастырылады.

Сөйлеу әрекеттерінің репродуктивті түрін жүзеге асыру үшін (сөйлеу және жазу) студенттер меңгерген тілдік қорларын жаңа тілдік бірліктермен тіркестіріп қолдана білуді үйрену

керек, синонимдық қарама-қайшылықтарды іске асыру; тиісті баламаларды алмастыруды орындау; мазмұндау деңгейін болжау; ұлғайту және қысқарту механизмдерін меңгеру; Сөйлеуші жеке ерекшеліктеріне қарай бейімделу және шапшаң реакцияны меңгере білу; сөздердің нормасын ескере отырып сөйлеу қатынасында дұрыс қолдану. Сөйлеу әрекеттерінің репрессивті түрін (тыңдау және оқу) қолдану үшін оқушы сөздердің тыңдау/көру бейнелерін мағыналарымен меңгере білу тиіс. Сөздердің дыбысталуы мен формаларының ұқсастығына қарай ақпараттық белгілері бойынша ажырата білу; рецептивтік құрама механизмін игеру; сөздік құрылымда, контексте қолдану; кәсіби лексикалық бірліктерді болжау мен қабылдауды кеңінен қолдану.

Тәжірибе көрсеткендей, бастапқы кезеңді қарапайым суреттеулер мен сипаттамалардан, монологтық формалардан бастау керек. Содан кейін құрылымдары және стильдері бойынша күрделі мәтіндерді оқыту керек, бірақ мүмкіндігінше студентте коммуникативтік жұп режимінде «оқытушы/аудио және мультимедиялық құралдар/-студент», «студент-студент» алгоритм іскерліктерін өндіру қажет. Кәсіби материалдармен жұмыс істеуде білімалушының алдын-ала тілдік және мамандық бойынша білімін, жасын, коммуникативтік мақсатын, коммуникативтік түрін, оқу деңгейін ескеру қажет. Оқылатын мәтіндерді меңгеруге арналған сөзжасамдық, лексикалық және грамматикалық құрылымдарды іріктеуден соң,

олармен жаттығу жасауды бастау керек. Үнемі «диалогтық» формадағы жаттығуларды, әсіресе лексиканы енгізуде естен шығармау керек. Тек терминологиялық және жалпы ғылыми лексиканы ғана емес, сонымен қатар, ғылыми прозадағы лексиканы және қатынастың ауызша формасындағы модальды- бағалық лексиканы жаттықтыруымыз қажет. Шетел тілін меңгеруде оқушыларда активті және пассивті сөздіктер қалыптасады, оқу мақсатында (ауызша сөйлеу және оқу) олардың өзара қатынасы анықталады.[4] Репродуктивті және рецептивті лексиканы меңгеруді қамтамасыз ететін үдерістерді ажырату дифференциялық қатынасты: лексиканы түсінісудің түрлі тәсілдерін және бекітуін, сондай-ақ әр түрлі репродуктивті және рецептивті лексикалық тапсырмалардың орындалуын талап етеді. Арнаулы лексикалық бірліктерді іріктеуде жүйелілік қағидалары маңызды қағидалардың бірі болып саналады. Жүйелілік қағидалары оқылатын кәсіби тілдік материалдың өзара бір- бірімен байланысып тұтас интеграциялық жүйені құрайтынын және кәсіби пәндермен үздіксіз байланыста болуын қарастырады. Оқу материалы үш деңгейде меңгеріледі: бейнелеу, түсіну, игеру деңгейлерінде. Лексиканы үйретудің мұндай тәсілдері студенттерге оқып жатқан тілдерінің аясында хабарламаны нақты және анық түсінуге көмектеседі.

Жүйелік оқу- мамандықтар бойынша лексикаларды оқыту тілдік емес жоғары оқу орындарында оқу үрдісін оңтайландырудың негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Терминологиялық сөздіктерді оқыту нақты кезеңдерге, яғни курстарға, семестрлерге бөлінеді. Лексикалық материалдарды оқыту мен таңдауда тақырыпқа, сөз тіркестеріне, алатын лексика мен грамматикаға сәйкес болуына, сөздердің стилистикасына көңіл бөлу керек.

Техникалық жоғары оқу орындарында лексикалық материалды іріктеудің басқа да маңызды принциптерінің бірі *жиілік принциптері* болып табылады. Жиілік принципі лексикалық материалды іріктеуде кәсіби іскерлікте көбірек қолданатын сөздерді анықтауға мүмкіндік береді. Лексикалық бірліктер өздерінің қолданулары бойынша ажыратылады, сондықтан оларды бір немесе бірнеше коммуникативтік салада қолданылатын сөздер және сөз тіркестеріне бөлу қажет. Осылайша кәсіби мақсатта енгізген лексикалық іріктеудің мәні болашақ маманды оқыту курсының мақсатына сәйкес аталған тілдің лексикалық құрылымына енетін көптеген сөздерден, тұрақты сөз тіркестерінен, тілдік клишелерден тұрады. Іріктелініп алынған лексикалық минимумдар техникалық жоғары оқу орындары студенттерінің сөйлеу іскерліктері мен дағдыларын бағдарлама және оқу жоспарының талаптарына сәйкес дамытуын қамтамасыз ету.

Сондай-ақ *тіркесім принципін* атап айтуға болады. Тіркесім принципі бойынша басқа сөздермен көбірек тіркесетін лексикалық материалды таңдау қажет. Кәсіби лексиканың

құндылығы басқа лексикалық бірліктермен тіркесе алу қабілетіне байланысты. Сөздің тіркесуі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым оның коммуникативтілігі құнды болады және ресми шараларда, конференцияларда, кәсіби коммуникацияда қолданылады. Кәсіби бағытталған лексикаларды студенттерге қолданудың қиындығы тек қана жаңа ұғымдарды меңгеру ғана емес, шетел тіліндегі сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын көлемдірек білу болып табылады.

Қол жетімділік принципі техникалық жоғары оқу орындарында лексикалық минимумдарды іріктеу және құрастыруда ерекше рөл атқарады. Аталған қағидат оқушылардың ерекшеліктерін ескереді, шетел тілін оқытуда әр топтың теориялық дайындықтарына байланысты әртүрлі кезеңдерді меңгеруіне талдау жасайды. *Коммуникативтік принципі* оқушының кәсіби сөздікті меңгеруіне белсенді ықпал етеді. Іріктелінген лексикалық материал бағдарламамен және оқу жоспарының талаптары бойынша тілдік дағдылар мен іскерліктердің дамуын қамтамасыз етуі тиіс. Студенттердің сөздік қорларының көлемі оқу жағдайына курстың ұзақтығына, апталық сағат санына, оқыту әдістемесіне және оқу материалының сапасы мен сипатына байланысты. Құрылымдық қатынаста техникалық жоғары оқу орындарына арналған сөздік- минимумдар өзара байланысты екі бөліктен тұрады: репродуктивті активті ядродан және репрессивті меңгерген пассивті сөздік қорларынан. Сөздік- минимумдардың активті ядросы әдетте 300-500 лексикалық бірліктерді құрайды. Рецептивтік меңгерілген сөздердің құрылымы түрленіп отырады. Лексикалық сөздіктерді құрастыру барысында лексиканы іріктеудің үш түрлі негізгі әдістемесі қарастырылады: бірінші- мәтіндік материалдың статистикалық талдауына жазбаша немесе ауызша нұсқада негізделеді (лексикалық бірліктерді сөздік- минимумдарға енгізу олардың мәтінде жиілігіне байланысты); лексикалық бірліктердің көпжақты әдістері тілдің лексикалық деңгейіне кешенді ретінде негізделген (семантикалық құндылықтардың ескерілуі, коммуникативтік мүмкіндіктерді пайдаланып сөз тіркестерін және сөйлемдер құрастыра білу қабілеттерінің болуы, тілдік әрекеттердің белгілі бір түрінің қолданылуы), үшінші әдіс жиі қолданылатын сөздіктерге негізделген (лексикалық бірліктердің қаншалықты көлемде жиі қолданылуы). Кәсіби бағытталған лексикамен жұмыс барысында жаңа сөздерді енгізу кезінде жаңа лексикалық бірліктерді меңгерудің қиындықтарының ескерілуі талап етіледі. Қазіргі таңда жаңа сөздерді енгізудің бір жолы- олардың контексте қолданылуы. Құрылымдарда сөздердің жеке мағыналарын контексте қолданылу ерекшеліктеріне байланысты анықтау, сөздердің сыртқы сипатына қарай контекстен тыс мазмұнын анықтау. Шетел тілінде ауызша сөйлеуге үйрету, әсіресе мамандық бойынша тілдік емес жоо- да өте күрделі және еңбекті қажет ететін үрдіс, себебі, студенттің тілінде мысалы мәтіннің жанрына

сәйкес ғылыми стильдің элементтері болуы керек. Оқытушы оқу мәтіндеріне сәйкес мүмкіндігінше еркін түрдегі жағдаяттармен көбірек жұмыс істеу керек. Тілдік материалдарды қатыстыра отырып, еркін сөйлеуді дамытуда толық немесе жартылай аудармаларды қолдануға болады. Бастысы мәселенің негізгі тақырыбын анықтау, дұрыс суреттей білу, құрастыру, қарсылық білдіру, жоққа шығару, себебін іздей білу. Шетел тілінде мамандық бойынша ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуда монологтың элементтері диалогтан кем қалыспайтынын ескеруіміз керек. Сондықтан диалогта монологтық репликаның көлемін ұлғайту қажет, кейінірек ауызша сөйлеудің таза монологтық формасын, яғни резюме, рефераттау, аннотациялау, сызбаларды суреттеу, құбылыстар немесе үрдістерді, тыңдалғанды жазу, конспектілеу сияқты жұмыстарды қолдану керек. Әрине қойылған мақсатқа коммуникативтік - бағыттық негіздегі оқулықтар мен оқу материалдары арқылы жетеміз. Шетел тілі сабағында қалыптасқан ауызша сөйлеудің негізгі дағдылары өмірде толығымен жүзеге асырылады.

Сонымен, тілдік емес жоғары оқу орнында шетел тілін оқыту инновациялық технологияларды оқытудың дәстүрлі және интенсивті әдістерімен үйлестіріліп, тілдің функционалды-коммуникативтік лингвадидактикалық үлгісіне бағытталады және студенттің кәсіби тақырыпта

тілдік қатынас әрекетін қалыптастырады. Осылайша техникалық жоғары оқу орындарында лексикалық материалдарды меңгеру оқытудың түрлі принциптерін ескере отырып, лексикалық бірліктердің семантикасын (мағынасын) түсіну, лексикалық бірліктерді автоматтандыру (лексикалық дағдыларды) қалыптастыруды жүзеге асыру болып табылады.

Әдебиеттер

1. Методика обучения иностранным языкам / Н.И. Гез [и др.]. – М.: Высш. школа, 1992.
2. Пассов, Е.И., Основы методики обучения иностранным языкам / Е.И. Пассов М.: Русский язык, 1997.
3. Супрун, А.Е. Некоторые свойства учебного словаря и словарь для обучающего // Н.Е. Супрун // Проблемы учебной лексикографии и обучения лексике. М., 1978.
4. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам / под ред. А.А. Климентенко, А.А. Миролубова. М.: Педагогика, 2007.
5. Виленский М.Я., Образцов П.И., Уман А.И. Технология профессионально-ориентированного обучения в высшей школе. Орел: ОГУ, 2010.
6. Образцов П.И., Иванов О.Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов: Учебное пособие / под ред. П.И. Образцова. Орел: ОГУ, 2005.

ДЕТСКИЙ ДИЗАЙН КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Стецкая А.Н.

магистр педагогических наук,

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»

CHILDREN'S DESIGN AS A SOCIOCULTURAL PHENOMENON

Stetskaya A.

Master of pedagogy,

GrSU named after Y. Kupala

Аннотация

Целью данной статьи является определение детского дизайна как социокультурного феномена. Во введении формулируется актуальность изучаемого явления. В основной части, на основе изученных педагогических источников, рассматриваются различные подходы к определению понятий дизайн, его существенные характеристики. Автором прослеживаются линии развития представлений дизайнерской деятельности и детском дизайне в зарубежной и отечественной педагогике.

Abstract

The purpose of this article is to define children's design as a socio-cultural phenomenon. The introduction formulates the relevance of the phenomenon under study. In the main part, on the basis of the studied pedagogical sources, various approaches to the definition of the concepts of design, its essential characteristics are considered. The author traces the lines of development of ideas of design activity and children's design in foreign and domestic pedagogy.

Ключевые слова: дизайн, детский дизайн, конструктивная творческая деятельность, дети дошкольного возраста.

Keywords: design, children's design, constructive creative activity, pre-school-age children.

Культурные потребности, рост которых наблюдается в современном мире, а также требования к повышению качества образовательного процесса в учреждениях дошкольного образования

требуют введение новых видов творческой деятельности. Таковым является детский дизайн. Популярность дизайна обусловлена тем, что в современном мире он имеет отношение к любой сфере жизнедея-

тельности человека. Дизайн и дизайнерское творчество «обоснованно называют феноменом проектной деятельности, проектной культуры XX века. В его основе лежит качество, присущее человеку, как существу разумному проектное сознание, суть и цель которого состоят в стремлении осуществлять изменения в окружающей среде, в том числе искусственной, планировать решение возникающих при этом задач» [1].

Для определения феномена детского дизайна является целесообразным заглянуть в исторический контекст возникновения данного вида продуктивной деятельности. Так сущность и специфику дизайна и его функции анализируют З. Г. Бегенау, Т. Ю. Быстрова, В. Л. Глазычев, А. А. Грашин, В. Гропиус, Н. А. Ковешникова, В. Т. Шимко и др.

Определение понятия «дизайн» трактуют как «неотъемлемую часть проектирования, метод компоновки предметных элементов и связей в системе «человек - среда» для получения положительных технико-эстетических (потребительских) свойств проектируемого объекта в соответствии с современным ценностным идеалом материально эстетической культуры» [2].

Томас Мальдонадо в 1969 году на конгрессе Международного совета организаций индустриал дизайна предложил следующее определение дизайна – «это есть творческая деятельность, конечной целью является определение качеств предметов, выпускаемых в промышленном масштабе, с точки зрения их формы» [1]. Однако, предложенное понятие было исключено из документов на Генеральной ассамблее ИКСИД 1971 г. из-за того, что оно в большей степени характеризовало дизайн промышленной продукции.

В. Л. Глазычев предлагает следующее определение дизайна – «форма организованности (служба) художественно-проектной деятельности, производящая потребительскую ценность продуктов материального и духовного массового потребления» [3].

Дизайн — это творческая проектно-художественная деятельность по формированию предметной среды, обслуживающей материальные и духовные потребности человека. В самых общих чертах целью дизайна является функциональная организация предметной среды и создание ее художественного образа» [4].

Гербант Рид определяет дизайн как «высшую форму искусства, как независимую сверхпрофессию, свободную от узкоспециализированного профессионализма, приравнивает объекты дизайна к продуктам абстрактного искусства в графике и пластике» [1].

Дизайн — это «особая, вполне самостоятельная форма научно-художественно-технической деятельности, сопровождавшей человека с самых первых его шагов по освоению природы с целью приспособить ее к своим нуждам» [5].

Принимая во внимание вышеуказанные существенные характеристики понятия «дизайн», нами был проведен структурно-частотный и системати-

ческий анализ основных элементов понятия «дизайн». По результатам контент-анализа можно определить основные аспекты сущностной характеристики понятия «дизайн». К ключевым словам мы относим «создание», «форма искусства», «художественно-проектной» / «проектная», «ценностями» / «ценность», «промышленных», «формирование», «потребительских свойств», «среды», «деятельность», «эстетической». При собственной интерпретации определения мы учли характеристики понятия среда, которые были выделены в представленных терминах (комфортной, эстетической, выразительной, гармонической).

Таким образом, в нашем исследовании понятие «дизайн» мы трактуем как форму искусства, художественно-проектной деятельности по созданию промышленных продуктов, обладающих потребительскими свойствами, направленных на формирование комфортной, эстетической, выразительной, гармонической среды.

Зарождение детского дизайна как направления творческой деятельности детей дошкольного возраста произошло в 20-30-е годы XX века. Г. Н. Пантелеев определяет детский дизайн как «новую художественно-продуктивную деятельность, которая понимается как проектное мышление самого широкого диапазона» [6].

Для определения субстанциальных характеристик дизайнерской деятельности необходимо проследить линию развития представлений об этой деятельности в зарубежной педагогике.

Так, элементы современного дизайн-руководства можно наблюдать в педагогической системе Фридриха Фребеля. Кроме «даров» он «вводит различные занятия-игры, связанные с симметричным выкладыванием палочек, плетением из полосок цветной бумаги, выкладыванием различных рисунков на сетке, где линии образуют бороздки, незаметные для глаза, но ощутимые для осязания; на них дети учатся чертить вертикальные и горизонтальные полосы, а затем рисуют окружающие их предметы» [7].

Одними из основных принципов в дидактической системе Джона Дьюи стали учение через деятельность и свободная творческая работа и сотрудничество. Также особое внимание уделялось занятиям ручным трудом, имеющим непосредственное отношение к повседневной жизни (слесарное дело, обработка дерева; работа с тканью и т.д.), где дети изготавливали полезные вещи. А положения метода проектов Джона Дьюи также являются основой современного детского дизайна.

Селестен Френе также особо поощрял ручной труд, «способствующий развитию наблюдательности и мышления (в том числе изготовление линогравюр, переплетные работы, работа по металлу), а также физическую и художественную творческую активность» [7].

А. П. Усова постоянно указывала «на необходимость отхода от «диктантного» метода работы с детьми, на предоставление им возможностей самостоятельного поиска решений, на признание права

ребенка на ошибку и многое другое, что было связано с детскими проявлениями самостоятельности и творчества» [7].

Благодаря детскому дизайну рукодельная культура получила новую перспективу, богатые возможности своего развития: малыши благоустривали, украшали свой быт, мастерили полезные и красивые изделия. Ткани, обои, клеёнка, выполненные по детским рисункам, посуда и игрушки тиражировались и пользовались высоким спросом. Дети совместно со взрослыми оформляли среду для своих занятий и игр, разрабатывали одежду для кукол. «В зарубежных странах (Япония, Франция, Германия, Италия, Финляндия и др.) успешно сочетали на занятиях дизайном изобразительное творчество, конструирование, знакомят детей с новыми материалами и технологиями их использования» [6].

Так, получая образования в детском саду Соединенных Штатов Америки, детям предоставлялась возможность проявлять свободу (свободную игру, свободу творчества и индивидуальности), стремление к счастью. Образовательные учреждения помогали детям стать более независимыми, честолюбивыми и самоуверенными.

В Германии также поощрялось собственное творчество детей, при этом взрослые практически не помогали малышам, потому что «они не могут понять их замыслов и помешают их воплощению, если вмешаются в деятельность ребенка» [7].

В детских садах Финляндии детям предоставлялась возможности самим брать из доступного места необходимые для их деятельности, для проявления творческой фантазии материалы (бумага, конструкторы, игры, книжки, игрушки, картон, ножницы, краски, бусины, деревянные брусочки и др.). Воспитатель же должен поддерживать стремление ребенка и ненавязчиво помогать, чтобы у малыша создавалось ощущение самостоятельно достигнутого результата.

В целом же задачи зарубежной педагогики прагматичны: много знать «вообще», обо всём – ненужная роскошь, важнее научиться думать творчески, познавать себя и находить своё место в жизни. Подобные рационально-интегративные поиски применялись методистами и педагогами и в после-революционной России.

Сегодня интерес к прошлому вновь возрастает, что связано с появившейся возможностью изучать архивные материалы, отражающие развитие художественной педагогики в рамках развития отечественного образования на рубеже XIX–XX веков. Это обуславливает тщательное изучение инструктивных и программно-методических документов, определяющих состояние и развитие системы дошкольного образования в нашей стране, с целью определения основных этапов и тенденций зарождения дизайнерской деятельности в практике работы учреждений дошкольного образования в истории нашей страны.

В основу выделения основных этапов становления детского дизайна в истории отечественной

дошкольной педагогики мы закладываемые существенные характеристики данного понятия (положение о том, что детский дизайн – это синтез рисования, лепки, аппликации и конструирования), а также степень возможности проявления творческого потенциала детьми дошкольного возраста на занятиях в учреждениях дошкольного образования. Принимали во внимание программно-методические документы, мероприятия, касающиеся системы дошкольного образования (до 1922 г. – на территории БНР), а также которые были актуальны для всех государств, входящих в состав СССР (после 1922 года), в составе которого было также и наше государство.

Выделение этапов становления дизайнерской деятельности в отечественной практике дошкольного образования и воспитания мы начинаем с 1920 года. Это обусловлено тем, что до 1920 года проводилась подготовительная работа по включению дошкольного воспитания в единую систему народного образования. Нами были выделены 4 этапа в становлении детского дизайна, как самостоятельного направления в творческом воспитании детей дошкольного возраста:

«этап трудового искусства» (1920 – 1932) характеризуется принципом социального воспитания в духе коллективизма и творческого труда;

отличительной чертой «этапа оформительского искусства» (1933 – 1960) является главенствующий процесс усвоения формальных знаний и навыков, а ведущая роль отводилась орнаментированию, украшению и отделяванию;

«реверсионный этап» (1960-е – 1989) характеризуется возвращением к педагогическим идеям 20-30-х годов в творческом воспитании дошкольников, осуществляется переход к творческой инициативе и попыткам самостоятельно применить усвоенные умения и навыки в самостоятельной творческой деятельности;

«этап консолидации» связан с преобразовательными влияниями в системе дошкольного образования Беларуси, а также с выделением детского дизайна в отдельное направление, документально зафиксированное в «Прелеске», а в последствии «Учебной программе дошкольного образования».

Таким образом, детский дизайн является относительно новым видом творческой деятельности детей дошкольного возраста, который является ответвлением дизайна и берет своё начало, как самостоятельный вид художественно-проектной деятельности, в 20-е года XX века. Однако, мы можем констатировать тот факт, что элементы дизайн-рукоделия были присущи и педагогическим системам более раннего периода (Я. А. Коменский, Д. Дьюи, Г. Песталоцци, М. Монтессори, Р. Штайнер и др.). За рубежом элементы дизайна можно увидеть в практике детских садов Германии, Финляндии, США и др. Осознание того, что дизайн «есть синтез изопропортивных искусств, предполагает появление новой интегрированной модели эстетического развития детей. Педагоги ищут пути использования культуры дизайна как нового перспективного средства художественного воспитания

подростающего поколения» [6]. В отечественной истории дошкольной педагогики процесс закрепления детского дизайна в практике работы учреждений дошкольного образования мы можем определить как прогрессирующий.

Список литературы

1. История дизайна: хрестоматия / сост. И.В. Горбунов. – Витебск: УО «ВГУ им. Машерова», 2009. – 204 с.
2. Лазарев, Е. Н. Дизайн как фактор формирования эстетической культуры: методическое пособие в помощь лектору / Е. Н. Лазарев, Н. П. Валькова. – Ленинград, 1974. – 153 с.
3. Ковешникова, Н. А. Дизайн: история и теория: учебное пособие для студентов архитектурных

и дизайнерских специальностей / Н. А. Ковешникова. – Москва: Изд-во Омега-Л, 2009. – 223 с.

4. Жилая предметная среда и социалистический образ жизни / по ред. С. О. Хан-Магомедов – М.: ВНИИТЭ, 1986. – 83 с

5. Воронов, Н. В. Дизайн: русская версия / Н. В. Воронов. – М., Тюмень, 2003. – С. 16

6. Пантелеев, Г. Н. Детский дизайн / Г. Н. Пантелеев – М.: Карапуз–дидактика, 2006. – 192 с.

7. Парамонова, Л. А. Дошкольное и начальное образование за рубежом: История и современность: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. А. Парамонова, Е. Ю. Протасова— М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 240 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

БИБЛЕЙСКИЙ ПЕРЕВОД КАК ПРЕДМЕТ БОГОСЛОВСКОЙ И НАУЧНОЙ РЕФЛЕКСИИ

Мороз Ю.А.

*Доцент, кандидат философских наук
Севастопольский государственный университет
Кафедра Иностранные языки*

BIBLICAL TRANSLATION AS A SUBJECT OF THEOLOGICAL AND SCIENTIFIC REFLECTION

Moroz Yu.

*Associate professor, PhD in Philosophy
Sevastopol State University
Foreign Languages Department*

Аннотация

Рассматриваются теоретические и практические аспекты библейского перевода, на основе анализа концепций развития и периодизации библеистики. Выделены основные подходы в рамках переводческой деятельности. Резюмируя анализ имеющихся научных источников, можно заключить, что современная лингвистика обращается к переводам Библии с целью решения различных исследовательских проблем. Библейский перевод, можно рассматривать, как памятник литературы и культуры конкретных народов.

Abstract

The theoretical and practical aspects of biblical translation are considered, based on the analysis of the concepts of development and periodization of biblical studies. The main approaches in the framework of translation activities are highlighted. Summarizing the analysis of available scientific sources, we can conclude that modern linguistics is turning to translations of the Bible in order to solve various research problems. The biblical translation can be considered as a monument to the literature and culture of specific peoples.

Ключевые слова: Библия, перевод, текст, история, духовность.

Keywords: Bible, translation, text, history, spirituality.

Теоретические и практические аспекты библейского перевода в целом и отечественной традиции библейских переводов требуют системного философско-религиоведческого исследования, который должен опираться на спектр достижений современных гуманитарных наук, предметом изучения которых предстают разные аспекты феномена Библии.

Исследование библейских переводов имеет давнюю и славную историю в христианской теологии, в частности таких богословских дисциплин, как истории христианской церкви, конфессиология, а также так называемого «триумвирата филологических дисциплин, обслуживающих Писания» – экзегетики, герменевтики и гомилетики. В христианском богословии существует отдельная фундаментальная дисциплина – библеистика, объектом которой является непосредственно Библия как Слово Божие и как феномен духовной жизни человечества. Иногда в богословской и светской литературе для обозначения широкого круга исследований возникновения и формирования канона, переводов и толкования Библии используют, как синоним, термин «библиология». Чтобы подчеркнуть место библейских переводов в христианском дискурсе, некоторые современные библеологи утверждают, что богословие проистекает из перевода, а точнее – из осознания непереводаемости сакрального Слова и Письма на другой язык.

Следует отметить, что проблема переводов сакральных текстов является принципиальным вопросом не только христианского богословия, но и философии религии.

Дать краткое описание истории и хотя бы основных достижений христианской библеистики и библиологических исследований современности в этой научной статье не представляется возможным, потому что их объем и разнообразие проблематики и методологических, по нашему мнению, может стать предметом отдельных исторических и философско-религиоведческих исследований.

Переводы Библии как религиозный и культурный феномен являются междисциплинарным объектом исследовательского интереса современной гуманитаристики, в частности, новейших дисциплинарных образований на стыке академического религиоведения и классической лингвистики – лингвистического религиоведения и этнолингвокультурологии.

Поскольку весомый вклад в научное изучение библейских переводов сделали филологические науки, начнем анализ современного состояния научных исследований с филологического наследия, хотя перевод как самая сложная интеллектуальная деятельность человечества является объектом изучения не только лингвистики, литературоведения и литературной критики, истории языка и литературы.

В контексте проблематики исследования мы обращались к общей теории перевода как научной

дисциплины в рамках лингвистики, что различными методами изучает структуру и закономерности, присущие любому переводу, независимо от пары языков, что сопоставляются, от формы переводческой деятельности и условий ее протекания, от содержания и прагматично-функциональной направленности переводимых текстов. Это обращение мотивировано необходимостью выявления общих принципов перевода мировоззренчески насыщенных (сакральных и философских) текстов.

Переводы Библии рассматриваются в данной научной дисциплине в рамках специальной теории перевода, которая предусматривает теоретические исследования особенностей перевода речевых произведений разного содержания и разных речевых жанров (военный, медицинский, юридический перевод). В этом смысле теория библейского перевода является специфической составляющей общей теории перевода.

Отдельные аспекты переводческой деятельности изучаются психологией, социологией, кибернетикой, информатикой и другими научными дисциплинами.

В контексте анализа наиболее интересным разделом теории перевода для нас оказалась именно история перевода, в частности периодизация этапов теоретического постижения переводческой деятельности как таковой. Ее анализ мы находим в трудах П. Копанева, Дж. Стейнера, М. Баляра, Д. Гоциридзе и Г. Хухуни, Н. Грабовского и др. Поскольку перевод сакральных текстов всегда выполнялся с применением самых современных переводческих методов, история перевода в христианских странах в значительной мере состоит из истории переводов Библии.

П. И. Копанев считает, что «в ходе конкретно-исторического рассмотрения практики и теории перевода ... все с большей отчетливостью проступают хронологические этапы духовного развития человечества..., совпадающие в основном с этапами социально-исторической хронологии мира». [1, с.24] Он выделил в истории перевода четыре периода: первый, или древний, период (рабство и феодализм); второй, или средний (от первоначального накопления капитала до научно-технической революции XVIII века. включительно; третий, или новый, период (конец XVIII - конец XIX вв.); четвертый, или новейший, период (конец XIX-XX вв.). Это была типичная периодизация советской эпохи, основывавшаяся на принятой исторической наукой общественно-формационной периодизации человеческой цивилизации. Однако принципиальное замечание Ван Офа, что прерывистость истории перевода как во времени, так и в пространстве, позволяет сомневаться в том, что каждый из указанных периодов оставил в истории перевода особый след и существенно отличался от других. Для адекватного описания истории перевода эта периодизация недостаточно эффективна, поскольку имеет чисто экономические, а не языково-культурные основания.

Предложенная Дж. Стейнером в книге «После Вавилона» периодизация истории перевода строится на других началах и является более интересной в контексте данной проблематики, поскольку периодизация Стейнера показывает не только сугубо переводческие явления и процессы (что, кто, когда переводил), но и эволюцию теоретических взглядов на перевод. Стейнер также выделяет четыре периода в истории перевода, границы между которыми не являются абсолютными. Первый период начинается с рассуждений Цицерона о переводе речей греческих ораторов Эскина и Демосфена, и работы Горация «Поэтическое искусство» и заканчивается комментариями Фридриха Гельдерлина, немецкого поэта начала XIX века, до собственных переводов Софокла (1804). Стейнер отмечает, что в этот довольно большой исторический период (18 веков!) было вписано немало ярких страниц в историю перевода, однако несмотря на это, весь этот огромный период характеризуется явным эмпиризмом в рефлексии над процессом перевода.

Второй период Стейнер называет этапом теории и герменевтических разведок. Его начало Стейнер связывает с именами Александра Фрейзера Тайтлера, автора очерка о принципах перевода (*Essay on the Principles of Translation* 1792 г.) и Фридриха Шлейермахера, чья работа о переводе (*Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*) появилась в 1813. В этот период вопрос о природе перевода рассматривается в широком контексте теорий о взаимодействии сознания и языка. То была эпоха определения сущности перевода и построения его философско-поэтической теории. В это время складывается и историография перевода. Данный период завершается книгой французского писателя и переводчика Валери Ларбо «Под покровительством св. Иеронима», напечатанной в 1946 г.

Третий период, современный, начинается в 40-е гг. XX века появлением первых статей по теории машинного перевода. Начало этого периода Стейнер связывает с именами русских и чешских ученых, которые, под влиянием идей формализма, пытались применить лингвистическую теорию и статистические методы к исследованию перевода. В этот период предпринимаются попытки установить соответствие между формальной логикой и моделями речевых трансформаций. Период отмечен интенсивными научными разведками и публикациями в области перевода. По мнению Стейнера, этот период в определенной степени продолжается и до сих пор (нужно иметь в виду, что книга Стейнера вышла в 1975 г.).

Но с начала 60-х гг. акцент в разведках в области теории перевода смещается и начинается четвертый период, который Стейнер связывает с «открытием» статьи о переводе Вальтера Бенямина (*Die Aufgabe des Übersetzers*), опубликованной еще в 1923 г., а также с популярностью экзистенциалистских идей М. Хайдеггера и Х.-Г. Гадамера. Новое направление он определяет как герменевтический период почти метафизических разведок в области письменного и устного перевода, угасания

надежд на возможности автоматического перевода, стычек «универсалистов» с «релятивистами». Перевод оказывается полем боя лингвистов. В настоящее время теория перевода выходит за пределы лингвистики и становится объектом междисциплинарных научных исследований.

Но и эта периодизация поэтической теории. В это время складывается и историография перевода. Данный период завершается книгой французского писателя и переводчика Валери Ларбо «Под покровительством св. Иеронима», напечатанной в 1946 г.

Третий период, современный, начинается в 40-е гг. XX в. с появлением первых статей по теории машинного перевода. Начало этого периода Стейнер связывает с именами русских и чешских ученых, которые, под влиянием идей формализма, пытались применить лингвистическую теорию и статистические методы к исследованию перевода. В этот период предпринимаются попытки установить соответствие между формальной логикой и моделями речевых трансформаций. Период отмечен интенсивными научными разведками и публикациями в области перевода. По мнению Стейнера, этот период в определенной степени продолжается и до сих пор (нужно иметь в виду, что книга Стейнера вышла в 1975 г.).

Но с начала 60-х гг. акцент в разведках в области теории перевода смещается и начинается четвертый период, который Стейнер связывает с «открытием» статьи о переводе Вальтера Бенямина (*Die Aufgabe des Übersetzers*), опубликованной еще в 1923 г., а также с популярностью экзистенциалистских идей М. Хайдегера и Х.-Г. Гадамера. Новое направление он определяет как герменевтический период почти метафизических разведок в области письменного и устного перевода, угасания надежд на возможности автоматического перевода, борьбы «универсалистов» с «релятивистами». Перевод оказывается «полем боя» лингвистов. В настоящее время теория перевода выходит за пределы лингвистики и становится объектом междисциплинарных научных исследований.

Но и эта периодизация подверглась критике, в частности, М. Балляра в книге «От Цицерона до Бенямина». «Мы вправе ожидать развития или обоснования данной классификации, — пишет М. Балляр, — однако автор этого не делает». [2, с. 17 – 28] Балляр отдает предпочтение изучению истории перевода в таком ключе, чтобы облегчить привязку во времени событий из сферы перевода, даже если эта периодизация может приниматься с оговорками.

По нашему мнению, точка зрения М. Балляра на историю перевода близок к подходу П. Копанева: он также предлагает периодизацию по эпохам, традиционно выделяемым в истории человеческой цивилизации, однако, в отличие от советского ученого, Балляр в большей степени ориентируется на явления духовной культуры. Историю перевода как явления духовной культуры можно изучать в соответствии с этапами развития именно духовной сферы человеческой цивилизации. Поэтому периодизация истории перевода М. Балляра, на наш

взгляд, более соответствует характеру исследуемого объекта. Однако и она не лишена субъективности.

Критикуя концепцию Стейнера, грузинские исследователи Д. Гоциридзе и Г. Хухуни утверждают, что его периодизация истории перевода лишена действительного историзма, так как в ней «по сути игнорируются различия, характеризовавшие развитие перевода и переводческой мысли в течение двух тысяч лет — от античных авторов до европейских романтиков». [3, с. 225] Они, подобно Балляру, применяют для анализа истории перевода периодизацию, основанную на выделении этапов духовной жизни общества, в первую очередь — этапов развития литературы.

Эти исследователи, разделяя историко-литературный подход к исследованию истории перевода опираются на мнение, высказывавшееся многими переводоведами (А.Федоровым, Ю. Левиным, г. Гочечиладзе) о неразрывной связи перевода с развитием мировой и национальных литератур. Подобный подход следует признать правомерным в отношении письменного перевода, которым и является библейский перевод. Однако, принципиальной относительно изучения истории и теории библейского перевода есть необходимость учета религиозного фактора. Анализ как мирового, так и национального процесса перевода Библии невозможен без учета этапов развития христианства, в частности его конфессионального расслоения.

Подчеркнем, что периодизация истории перевода и истории рассуждений о переводе (переводческой критики) не совпадают. Переводческая критика как эмпирический подход к анализу переводческих действий переводчиков, оценка их правомерности является самостоятельной, сравнительной отраслью литературной критики со времен Цицерона. Она развивается под влиянием смежных наук: лингвистики, психологии, этнографии, социологии и т. Но в ее основе — практический опыт переводчиков, а главная ее задача — анализировать, критиковать, сравнивать переводы конкретных произведений.

Достаточно парадоксальным является тот факт, что в рамках лингвистики теория перевода — очень молодая дисциплина, которая начала системно развиваться лишь во второй половине XX века. Резюмируя анализ имеющихся научных источников, можно заключить, что современная лингвистика обращается к переводам Библии с целью решения следующих исследовательских проблем:

Во — первых, изучение истории Библейских переводов в контексте исторического развития национальных языков. Во — вторых, анализа библейских переводов как памятников литературы и культуры конкретных народов. Важной задачей и проблемой является выявление роли переводов Библии на национальные языки в создании единого лингвокультурного пространства конкретных стран. Следует также отметить необходимость решения таких проблем, как создание методики анализа соответствия переводов и оригинальных текстов; изучение

способов адекватного перевода библейской терминологии; выявление влияния переводов Библии на языковую ситуацию в отдельных странах; решение с помощью библейского перевода проблемы создания письменности и распространения грамоты на родном языке среди носителей безграмотных языков. Анализ переводов текста Библии влияет на повышение роли и престижа родного языка, выявление возможностей использования текстов библейских переводов в школе, в том числе и Высшей, для преподавания родного языка и литературы;

Поскольку Библия является литературным текстом, она является предметом не только лингвистических, но и историко-филологических исследований в контексте культурных дискурсов конкретных наций, этнокультурных и цивилизационных образований «миров». Мировая традиция историко-филологических исследований давно выделила соответствующий еврейский, греческий, латинский материал как предмет научных занятий библеистики. Так же национальные филологии европейских народов в качестве одной из центральных исторических проблем неизменно рассматривают историю появления и распространения национальных версий Священного Писания.

Анализ национальных традиций библейского перевода осложняется тем, что, история перевода развивается на фоне истории языка и литературы под существенным влиянием господствующей в обществе идеологии. Она оказывается прерывистой во времени и в пространстве потому, что нацио-

нальные языки и литературы развиваются по-разному. Интересные явления в истории переводческой мысли, что возникали в те или иные периоды, в тех или иных странах связана, как правило, с отдельными личностями, чья переводческая деятельность повлияла на развитие мировой культуры. Российская национальная традиция библейских переводов не является исключением из этой мировой тенденции.

В последнее время усилился научный интерес к проблеме непереводимости сакральных текстов, которую некоторые философы и религиоведы склонны считать принципиальным признаком религиозной традиции как таковой. Отечественные религиоведы также активно разрабатывают эту проблематику. Системный анализ языкового фактора этого восприятия и понимания привел к постановке современными европейскими философами (Ж. Дерида, Б. Кассен) проблемы принципиальной «непереводимости мировоззренчески нагруженных ... текстов».

Список литературы

1. Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. / П.И. Копанев. - Минск, 1972. - 450 с.
2. Ballard M. De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions. Lille, 1992. P. 185
3. Гоциридзе Д.З., Хухуни Г.Т. Очерки по истории западноевропейского и русского перевода. / Д.З. Гоциридзе, Г.Т. Хухуни - Тбилиси: Изд-во Тбил. ун-та, 1986.- с. 252

PHILOSOPHICAL SCIENCES

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ И СУЩЕСТВОВАНИИ ТРАДИЦИЙ

Фархетдинова Ф.Ф.

Бирский филиал Башкирского государственного университета

ON THE QUESTION OF ORIGIN AND EXISTENCE OF TRADITIONS

Farkhetdinova F.

Birsky branch of Bashkir State University

Аннотация

В условиях современного общества особую значимость обретают вопросы, связанные с понятием традиции, как одного из значимых общественно-культурных явлений. С течением времени традиции видоизменялись, появлялись новации, которые не подрывали доверие к традиции, а были естественным ответом на меняющуюся действительность.

Abstract

In the conditions of modern society, issues related to the concept of tradition as one of the most significant socio-cultural phenomena are of particular importance. Over time, traditions changed, and innovations appeared that did not undermine the credibility of the tradition, but were a natural response to the changing reality.

Ключевые слова: традиция, социум, опыт, первобытность, современность.

Keywords: tradition, society, experience, primitiveness, modernity.

В условиях современного общества, когда процесс глобализации захватил весь мир, особую остроту и значимость обретают вопросы, связанные с понятием традиции, как одного из значимых общественно-культурных явлений, неотъемлемой части исторического пути человечества, как некоего набора норм, существующих вне социальных институтов. Понятие «традиция» имеет довольно глубокую проработку в философии. Французский мыслитель Рене Генон (1886 – 1951 гг.) одним из первых стал анализировать явление традиции не как результат существования некой отдельно взятой традиционной культуры, а как совокупность представлений человека «о полноте Истины» [3], которые у различных народов со временем видоизменяются, нивелируются и даже исчезают, т. е. традиция воспринимается философом как противопоставление современности.

Итак, если мы обратимся к истории, то можем увидеть, сколь велико было значение традиций. Их соблюдение в первобытном обществе спасало древних людей от глубинных переживаний, связанных со страхом перед окружающим миром. Б.А.Фролов определяет традицию в архаических культурах как «закрепленную опытом многих поколений инновацию предков» [6, с.192] То есть в предшествующие времена некой традиции не существовало, она пришла к прародителям с эмпирическим опытом. Точное следование заложенным еще предками ритуалам придавало первобытному человеку уверенность в том, что все будет хорошо, ведь являясь очень строгими системами социальной регуляции, традиции несли в себе алгоритмы наиболее успешного и эффективного действия и поведения в конкретной жизненной ситуации и в конкретном виде деятельности (ремесло, охота и т.д.). Для людей было очень важно досконально выполнять все элементы данного алгоритма, чтобы обеспечить успех. Именно тут закладываются истоки традиционного

общества, в котором структура социума теснейшим образом взаимосвязана с родо-племенной системой первобытного общества. Людям в таком обществе не могли даже помыслить, что нужно перепроверять знание. Вера и доверие в знания предков были априорными. Индивид подчинялся власти и авторитету предков, как людей, «выживших» благодаря этим традициям в этом диком мире. Не существовало индивидуального порыва, творческого самосознания, вся жизнь поглощена общими для всего рода нормами, ритуалами и ценностями. Непререкаемый авторитет старейшин рода соотносился с настоящим как образец поведения или действия для молодых. Абсолютное доверие базировалось, прежде всего, именно на всеобщем господстве прошлого. В этом случае традиция в такой среде сакрализовалась на уровне мифологического мышления, свойственного всему первобытному обществу. Поэтому традиция укрепляла свои позиции, росло доверие к ней. Иными словами, сила и значение традиции как общего, единственно верного основания социального бытия закрепляется не только на эмпирическом опыте, но и на выведении этой традиции в область сакральной сферы и «коллективного бессознательного» [7, с.39]. То есть доверие закрепляется не только в сфере земного, но и в сфере мифа. Миф считался при этом вполне реальным, поскольку моделировал окружающий мир в сознании первобытного человека аналогично кровнородственным отношениям. Это был мир, в который первобытный человек верил абсолютно и не мог помыслить себя отдельно, вне этого мира.

В процессе усложнения знаний усложняется и система традиций в обществе, они меняются, появляются нововведения. С.А. Арутюнов предложил разделять новации на «сильные» и «слабые»: «Инновация, которая укореняется в культуре и превращается в традицию, имеет решающее значение в эволюции общества. Ее можно назвать «сильной».

Но и «слабые» инновации, которые не приживаются и отмирают, не безразличны для эволюции. Пускай нововведение отмирает и забывается бесследно, но за время своего существования оно расширяет и ослабляет традиционные связи, делает их более податливыми для «сильных» нововведений. Отторгнув одну, другую, третью инновацию, ослабленные в борьбе с ними, традиции очередную инновацию отторгнуть уже не могут» [1, с.161]. Именно эти сильные и слабые инновации придают обществу динамику. Они не подрывали доверие к традиции, а были естественным ответом на меняющуюся действительность. Но прошлое всегда оставалось эталоном, образцом действия. Это подтверждается и в определении Ю.А. Левады, в котором традиция понимается как «механизм воспроизводства социальных институтов и норм, при котором поддержание последних обосновывается, узаконяется самым фактом их существования в прошлом; термин «традиция» нередко распространяется также на сами социальные установления и нормы, которые воспроизводятся подобным образом» [4, с. 253].

Тем не менее, в конце первого тысячелетия до нашей эры происходит резкая смена традиций. Речь идет о распространении христианской религии. И если средневековая Европа по-прежнему следовала традициям христианства, но вектор обращенности человека в пространстве с этого момента меняется. Если раньше прошлое сакрализировалось как время открытий и обретения истин, то теперь человек был обращен к будущему. Это объяснялось, прежде всего, тем, что для религиозного мышления было свойственно деление мира на профанный и сакральный. Но в отличие от мышления первобытного человека, в сознании христианина сакральным являлось не прошлое, а будущее «Царство Небесное». А прошлое мыслится теперь как земной грешный путь, начиная с момента изгнания Адама и Евы из рая. В связи с этим теряется прочная связь «родового» человека со своими предками, которые в Средние века истолковывались не столько с позиции поклонения, пиететы и авторитета, а сколько с позиции преодоления и улучшения. Отчасти именно это ожидание и стремление к светлому будущему стало тем первым шагом на пути к распаду традиций и подрыву доверия к ним.

И в дальнейшем эта тенденция сохранилась в эпоху Модерна, когда подвергать критике прошлое стало не только актуально, но даже и модно. Этим объясняется и появление разнообразных революционных идей и направлений, социальных теорий.

Однако отход или отказ от традиций вполне закономерный и естественный процесс. Об этом неоднократно говорили философы. К примеру, мыслитель Нового времени Ф. Бэкон в своей «теории идолов» рассматривает привязанность к традициям прошлого, имеющим глубокие социальные корни, как механизм торможения общественного прогресса: «Идолы театра и теорий многочисленны, и их может быть еще больше, и когда-нибудь их, возможно, и будет больше. Если бы в течение многих

веков умы людей не были заняты религией и теологией, и если бы гражданские власти, особенно монархические, не противостояли такого рода новшествам, пусть даже умозрительным, и, обращаясь к этим новшествам, люди не навлекали на себя опасность и не несли ущерба в своем благосостоянии, не только не получая наград, но еще и подвергаясь презрению и недоброжелательству, то, без сомнения, были бы введены еще многие философские и теоретические школы, подобные тем, которые некогда в большом разнообразии процветали у греков» [2, с. 27].

В современном обществе часто обсуждаются причины кризиса доверия к традиции, говорится о размывании традиций, о «небрежном» отношении современного поколения к традициям предков. Но это не вина современного поколения, а естественная реакция общества на действительность. В этой связи нужно учитывать глобализационные процессы в мире, которые, безусловно, влияют на восприятие людей. Роль традиций сегодня заметно ослабевает. Но происходит это потому, что современный человек в меньшей степени, чем в древности зависит от окружающих его людей и природы. Если для первобытного человека синкретизм личного и общественного был залогом его выживания и в одиночку прокормиться и защититься от дикой природы не представлялось возможным, то для человека XXI века данный аспект теряет свою актуальность. Современный человек располагает новыми источниками знаний в виде книг и интернета. Объем информации настолько велик, что у него нет возможности усваивать ее в полной мере. Ему нужно идти дальше. Чтобы быть в курсе современных изменений, ускоряется темп жизни с ускорением технологий, а значит и возможностей. Современному человеку становится не важно, кто его окружает. И это ведет к экзистенциальной проблеме одиночества: он – один в мире (способный обеспечить себя кровом и пищей), и он – один в масштабах всего человечества (оторван от предков, их опыт не востребован в современном техногенном мире).

Основатели марксизма в своих работах неоднократно обращались к проблеме традиции и ее значению в жизни общества. Они рассматривали традицию как один из способов закрепления коллективных взаимоотношений, возникший в докапиталистических общественно-экономических формациях и утрачивающих свое значение при переходе к капиталистическим производственным отношениям, базирующимся на масштабном автоматизированном товарном производстве. И освобождение от пережитков прошлых общественных отношений К. Маркс связывает, отчасти, и с преодолением сложившихся традиций: «Традиции всех мертвых поколений, тяготеют, как кошмар, над умами живых» [5, с.119].

Таким образом, в истории развития человечества традиции, а так же характер отношения к ним разных поколений, становятся катализаторами со-

циальных процессов, показателями удовлетворенности человеком той действительностью, которая его окружает.

Список литературы

1. Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. М., 1989. – 247с.
2. Бэкон Ф. Сочинения: в 2 т. - М.: Мысль, 1977. - Т. 1. – 568с.
3. Генон Р. Очерки о традиции и метафизике. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://proza.ru/2012/02/25/180> (дата обращения 01.04.2021).

4. Левада Ю.А. Традиция // Философская энциклопедия: В 5 т. Т. 5. М., 1970. – 570с.
5. Маркс К. 18 Брюмера Луи Бонапарта: сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. - Т. 8. – 523с.
6. Фролов Б.А. Традиция и инновация в архайческой культуре // Исследования по первобытной истории. М., 1992 – 165с.
7. Юнг К.Г. Архетип и символ. - М.: Ренессанс, 1991. – 297с.

POLITICAL SCIENCES

ҚАЗАҚ КИІМІ ЖӘНЕ ҚОЛӨНЕР ТАРИХЫ

Тасмағамбетова А.Р.

*старший преподаватель, НАО «КАТУ им. С. Сейфуллина»,
г. Нур-Султан, Казахстан*

Сейсенова С.Н.

*старший преподаватель, НАО «КАТУ им. С. Сейфуллина»,
г. Нур-Султан, Казахстан*

Мусаханова М.А.

*преподаватель КазУТБ
г. Нур-Султан, Казахстан*

HISTORY OF KAZAKH CLOTHING AND CRAFTS

Tasmagambetova A.

*senior teacher, NCJSC "S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University"
Nur-Sultan siti, Kazakhstan*

Seysenova S.

*senior teacher, NCJSC "S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University"
Nur-Sultan siti, Kazakhstan*

Mussakhanova M.

*Kaz[UTB] university
Nur-Sultan siti, Kazakhstan*

Аннотация

В статье рассматривается история создания казахской национальной одежды, этимология, а так же декоративно-прикладное искусство казахского народа.

Abstract

History of creation of the Kazakh national clothing is examined in the article, and similarly the decoratively-applied art of the Kazakh people.

Кілттік сөздер: қазақ киімі, сақ мәдениеті, қолөнер.

Keywords: the Kazakh clothing, sak culture, handicrafts.

Қазақ киімі кез келген ұлттың киім өнерімен тайталасқа түсе алатын, тіпті, оқ бойы озық тұратын ғажап мәдени мұра. Өйткені, қазақ киімінің тарихы тым тереңде, ықылымдардан сыр шертер өткен замандарымызда жатыр. Жахандану дегенді желеу етіп, әлемді жауламаққа ұмтылған батыс елдерінен өндірілетін киімдер бүгінде аса бағалы саналса да, қазақ киімі түрлі өрнектермен, алтынмен, күміспен күтпеліп, аруларымыз бен сұлуларымыздың үстінде көлбеңдеп, қызымыздың да, кең даламыздың да көркін асырған кезеңде, сол батыс жұрты киім туралы түсініктен ада күйінде, беліне жапырақ байлап жүрген жабайы жұрт болатын...

Киім адамның талғамы мен мәдениетін көрсетіп қана қоятын фактор емес. Киім қоғам дами бастаған кезден адамдар үшін белгілі бір мұқтаждықтарды шеше алатын маңызды рөл атқарды. Бастапқыда адамдар суықта қорғану үшін өздері азық еткен аң терілерін денесіне жауып жүрсе, уақыт өте келе бұл терілерді өңдеп, пішіп, түрлі киімдер жасауға қол жеткізді. Жылдар өте келе олар киім тігетін маталарды да ойлап тапты. Мұның нәтижесінде адамдар тәнін жабуды, мезгілге орайластырып киінуді меңгерді. Адамдардың алғашқы өмір сүру қоғамы дегенімізде біз Шығыс мәдениеті жөнінде, Ұлы

көшпенділер өркениеті жөнінде сөз етіп отырмыз. Оның ішінде өз ұлтымызда бар.

Қазақ киім-кешегінің өзіне тән даму жолы мен тарихы бар. Ол тарих сонау көне замандардан, Сақ, Андронов мәдениетінен басталады. Андронов мәдениеті – б.з.д. екі мың жылдықтың соңғы жартысы мен бір мыңжылдықтардың басында Батыс Сібір мен Қазақстанды мекендеген тайпалар мәдениеті.

Ал, б.з.д. VІІ - ІІІ ғасырларда сақтар негізінен Оңтүстік Шығыс және Орталық Қазақстан жерлерін мекен еткен. Сақ тайпалары мәдениетін (массагет, яксарт, дай, сармат, ари, фарат, көмар, асқатаф, исседон, асси, хазар т.б) секілді тайпалардың құнды деректері мен ежелгі заманда жазылған көне гректердің ғұламалары қалдырған жазбалардан, парсы тарихшыларының күнделіктерінен көреміз. Олар өз жазбаларында сақ тайпаларының әр мезгілге арнайы киім киетінімен қатар, қыз-келіншектерінің киімдері туралы да тамсана жазады.

Ол жазбаларда грек тарихшылары сақтарды «азиялық скифтер» деп, ал, парсы тарихшылары «сақтар» деп атаған. Мұнымен қоса, қазақ киім кешегінің тарихы алыста жатыр деген сөзіміздің дәлелі ретінде елімізде жүргізілген археологиялық зерттеулер негізінде анықталған ежелгі мәдениеттің үлгілерін де мысал етіп айта аламыз.

Еңбегімізді жазу барысында үңілген ғылыми-тарихы құнды деректер негізіне назар салсақ, қазақ халқының киім-кешек өнері ежелгі замандардан бастау алып, қазақ жерін мекен еткен көшпелі тайпалар өнерінің ықпал әсерімен сан ғасырлар бойы қалыптасып, өзіне тән бір жүйеге түскенін көре аламыз. Мұның мысалы ретінде Үйсін мәдениетінің жәдігері ретінде табылған зираттағы батырлар мен оларға қоса көмілген киімдер мен алтын адамның киімін айтсақ та жеткілікті.

Ежелгі ғалымдар Геродот, Ктесий, Страбон секілді ұстаздардың еңбегіне жүгінсек, өз заманында өмір сүрген сақтар мен массагеттердің киімдерінде айрықша салтанат пен өзгеге ұқсас аишықтар болғаны жөнінде ерекше тоқталады. «Олар киген тақиялардың төбесі доғал емес, үшкір болды, етіктерінің барлығын былғарыдан басады, сырт киімдерін түрлі оюмен, өрнекпен, кестемен көмкеріп, батырлар мен жауынгерлердің киімінің етегіне аңның бейнесін, құстың бейнесін кестеледі», - деп жазады.

Ал, Геродоттың айтуы бойынша, «сақтар ұстаған найзаның, садақ ұшының ғана емес, үлкен талғам мен үлкен байлықтың иесі болған олар киген киімдерінің жалпақ белбеуі мен бастарына киген дулығы да алтын мен күмістен соқтырады».

Сақ дәуірінде пайда болған киім-кешектердің алғашқы элементтері мен үлгілерін еліміздегі барлық аймақтағы тігіншілердің киім тігу өнеріндегі белгілерінен көруге болады. Сақ мәдениеті тек жалпақ қазақ даласын ғана емес, Сібір мен Қара теңіз жағалауын мекендеген тайпалар мәдениетімен де ұштасып, олардан да керекті элемент-қорек алып, жүрдек дамыды. Сақтар мәдениеті осылайша, Венгриядан Қытайға дейін, Сібірден асып, орыс елінен асып, Үнді, Қытай, парсы елдеріне таралды. Ал, беріде бұл мәдениеттің мәйегін таратушы ретінде Ұлы Жібек жолы айрықша рөл атқарды.

Үй кәсіптерінен Андроновшылар үй тіршілігіне қажетті нәрсені өздері жасады. Жіп иіру, тоқу, теріні өңдеу, киімді түрлі-түсті жіппен әдіптеп, бәрін игерген. Матаға қажетті жіпті мал жүнінен игерген. Тоқыма станогы, ұршық болды. Олар өкшесіз аяқ киім киген, жүннен тоқыған, теріден тіккен құлақшын киген. Әйелдер көбіне ұзын жеңді етегі жер сызған жүн көйлек киіп жүрді. Әшекейлік бұйымдардан сырға, салпыншақтар, моншақтар таққан.

Андронов, сақ мәдениеті дәуіріндегі жауынгерлер мен батырлар киімінде жуан және жіңішке сызықтар болды. Бұл үрдіс сақ жауынгері алтын адамның киімінде де бар. Бұл сол кездегі тігіншілер тудырған даламыздың алыптығын, шексіздікті, кеңдікті көрсететін символы еді. Ал, қыз-келіншектерінің көйлегінің етегін кемпіркосақ түспен әдіптеді. Бұл жауыннан кейінгі кемпіркосақты бейнелеу символдық мәннен туындап еді. Мұндағы сары бояу күнді көрсететін. Күн көшпенділердің сенімі мен тірегі тектес еді. Ал, жасыл түс бояуы шөп пен молшылықты

бейнеледі. Осы секілді көптеген бояулардың өз мәні болды.

Қазақ жері – бағзы замандардан талай мемлекет салтанат құрып, дәурен кешкен, Күлтегін ескерткішінде айтылғандай, дүниенің төрт бұрышын алған, дүниенің төрт бұрышы соларға қараған, азды көп қылған, кедейді бай қылған, тату елге жақсылық қылған, хандары алтын сарайларда тұрған, алтын тақта отырған, алтыннан киім киген, өздері түгіл ат әбзелдерін алтынмен қаптаған ержүрек елдің алтын бесігі. Ұлы Еуразия кеңістігі, оның ішінде қазақ даласы сан ғасырлар бойы жойқын соғыстар майданына да айналған. Талай талауға да, тонауға да түскен. Салтанатты сарайлар қирап, жермен-жексен болған, бабалар жасаған асыл мұралар талапайға түскен, сөйтіп тарихымыздың талай-талай жарқын беттері, құнды деректері мүлде өше бастаған, ұмытылып, елдің санасынан, жадынан шыға бастаған.

Қазақтың ұлттық киімдері, қолөнері көне заман тарихымен бірге дамып, біте қайнасып келе жатқан бай қазына.

Қазақтың ұлттық қолөнер мәдениетінің тарихында зергерлік қолөнер шығармашылығы айрықша орын алады. Осы қолөнер шығармасында халқымыздың көркем шығармасы мен материалды құндылықтарының деңгейі, талғамы, мұраты толық және айқын көрсетілген. Қола, күміс, алтын және тағы басқа мәңгі сақталатын құнды материалдар ғана ежелгі күннен біздің күнімізге дейінгі халықтық өнердің дамуының үздіксіз жолын қадағалауға мүмкіндік береді.

Аты шыққан А. Қастеев мұрағатының қорында қазіргі таңда 5 мыңнан аса экспонаттары бар және ол халықтық заманға сай сәндік-қолданбалы қолөнер шығармаларына бай бар екендігін айтады. Оның ішіндегі екі мыңнан аса экспонаттары XIX-XX ғасырдың қазақ зергерлік бұйымдар үлгісі.

Қазақ киімі турасында сөз еткенде, біз қандай да бір даму сатысына көшпес бұрын өзіміздің салтымыз бен санамызға жүгінуіміз керек. Сол, салт пен дәстүр бізді қандай жахандану болса да аман алып шығарына сенімдімін. Осы ретте ең арғысы қазақтың өз қолынан шыққан табиғи жүннің өзі, жүннен істелген заттың өзі тәрбиеден аса зор орын алады. Ертеде, біздің аналарым бен әжелеріміз бала туылғанда жөргек ретінде тек жүннен иірілген жіптен тоқылған жаялық жасайды екен. Бұл малдың етін жеп, жүнін, терісін киім еткен ұлтымыздың төл дәстүрінен алынған нәрсе. Бала өсе келе, жүннен тоқылған жөргектің орынына елтіріден жасалған бөстекке немесе тулаққа ұйқататын үрдіс болған. Бұдан шығатын қорытынды: халқымыздың төл әдебі мен санасынан ауытқымау деген озық ұғым.

Өз дәстүрімізге сай жүннен жасалған көрпе төсек жасасақ, өзіміздің салтымыз бен дәстүрлерді сақтап қалар едік.

Ертедегі уақытқа назар салса, олардың дәстүрі мен мәдениеті жауынгерлік рухтың талаптарымен өте үндесіп дамыды. Еуропа халықтарындағы қорқыныштың көбін көшпенділер туындатты. Олардың ұғымындағы «Баба Яга» түркілердің

«Баба» сөзінен шыққан. «Баба Яғаның» үйі көшіп, қонып жүреді, көшпенділер де көшіп, қонып, үйлерін өз жанында ұстайды. «Баба Яғаның» қолында әрдайым қаруы болады, көшпенділер де қолына қамшы ма, қылыш па, найза ма... сондай бір заты болады. Бұл көшпенділерден қорқу мен жасқанудан туындаған қиялдың жемісі еді.

Сол секілді Еуропалықтар «Шошақ бөріктілер», «Сыңар емшектері» секілді т.б. адам сенбес ғажайып, жан түршіктіретін адамдар туралы аңыздар айтылғанда зәре-құты қалмай қорқатын. Олардың қорқынышты образ ретіндегі тағы бір персонажы «Жалғыз көзді» дәу. «Жалғыз көзді» дәу көшпенділер садақшыларының бірі. Себебі, көшпенділердің жасағындағы садақшылар дәл көздеп үздіксіз ата беру үшін бір көздерін ұдайы байлап алатын немесе осы кәсіпті шебер меңгеру мақсатында бір көзін ағызып тастайтын да қатал үдріс болған. «Кентавр» ұғымына келер болсақ, ат үстінен ешқашан түспегесін, одан ауып құламағасын, «денесі жылқымен тұтасып кеткен» көшпендіні еуропалықтар кентавр деп атады. «Шошақ бөріктілерге» келсек, шошақ бөрік дегеніміз-ол «дулыға». Түркі халықтарына дәстүрлі шошақ бөрік кию бұрыннан бар әдет. Ал, «сыңар емшектері» деп аталғандары жауынгер қыздар, яғни, амазонкалар еді. Оларды дайындауда садақ тарту кезінде кедергі келтірмес үшін бір емшегін кесіп тастайтын болған.

Бұл көшпенділер қауымының даңқы мен алып өркениетін дәлелі. Бір кезде жер мен көктің тәңірісіндей болған Көктүріктер деп аталатын таңғажайып ел болған...

Көшпенділер киім, кешектері мен қолөнері туралы көптеген ғылыми жұмыстардың да жазылғаны ақиқат. Өткен ғасырлардың еншісіндегі Шоқаннан бастап, кешегі Ө. Жәнібеков ағамыз ою, өрнегіміз бен ұлттық киімдеріміз барысында орасан зор еңбек жазып қалдырды. Ұлттық киімдеріміз туралы жазылған сәнгер С. Асанованың еңбектері бір төбе. Өйткені, сән әлемі мен ұлттық киімдерімізге деген қызығушылық бұл саладағы зерттеулердің кең қанат жаюы, бүгінгі сән тұрғысына деген жаңаша көзқарас барлығы қосыла келе, ұлттық қолөнерімізді айрықша тармақтарға бөліп талдау қажеттігін айқындап берді. Осыған байланысты қолөнердің түрлі тармақтарын талдап, ғылыми бөліктерге сай келетін үлгілерін арнайы зерттеу мәселесі туындады.

Көшпенділер өркениетінде – қолөнер саласы әлі де зерттеу көздері толық ашылмаған, тың тарап. Ұлттық қолөнер бұған дейін тек, жалпылама атауларды түсіндіру мен түрлі суреттер мен фотоларды көрсету негізінде ғана болып келген болса, осы кітап бұл саладағы айрықша жаңалық. Өйткені, осы ғылыми зерттеу дүйім көшпенділер өркениетінің тарихына, этнографиялық жағдайына, киім атауларының этимологиясына да жан жақты үңілді. Негізінде барлық киімдер мен киім атауларының қолдану ерекшелігін айқындатады, көшпенділер мәдениетін көрсетеді. Осындай түбегейлі зерттеуден соң ғана көшпенділер мәдениетіндегі ұлттық қолөнерінің қолданыстық

сипаты ашылмақ. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық қолөнерімізді ғылыми аспектіде қарастыру бүгінгі күннің басты талабы.

Қолөнердің шығу төркіні мен атауларының төркіні барысында да, ол атаулардың этимологиясы турасында да көптеп айтуға болар еді. Киімдер атауларының тек киімдік қолданыста ғана емес, шешендік сөздер мақсатында да қолданғанын көреміз. «Жауын жаумай шапаны су болып жүр» ұғымы тәріздес көптеген тілдік тіркестеріміз бар. Осы орайда этнос туралы небір құнды дерек-мағлұматтармен толықтырып, мазмұн, тақырып ауқымын кеңейтіп, мән-мағынасын тереңдете түсетін тілдің дерек көздеріне ауыз әдебиетінің ішінде фольклор шығармалары жатады. Ауыз әдебиетінің өзге жанрлары тәрізді олар халықтың ерте заманғы тұрмыс-тіршілігінің куәсі, өмір айнасы болумен қатар, таза көркемдік қасиеті мен дүниетанымдық ерекшелігі тұрғысынан да ерекше бағалы. Ал, ауыз әдебиеттегі көптеген сөздер киім, кешек атауларымен үндесіп жатыр.

Қазақ халқына тән киім кешектер барысын сөз етсек ұлтымыздың сән салтанат пен салт, дәстүрімізге қатысты өз мәнері бар киімдері мен олардың арнайы ою мен өрнекке бай екенін де көреміз.

Осы ретте, қазақ қызы мен қазақ келінінің киімін көріп шетелдіктер таңданысын білдіреді. Сондай той салтанатындағы атаулы киімнің бірі де, бірегейі де сәукеле деп аталады.

Сәукеле – бойжеткен қыздың ұзатылу тойында киетін сәнді бас киім. Сәукелені той өткен соң жаңа түскен келін бір жыл уақытқа дейін киіп жүретін болған. Сонымен қатар, сәукелені қыз-келіншектер түрлі жиын, тойға киетін үрдіс бар. Сәукеленің бір айтарлығы, оның биіктігі мен көрінісіне қарап, қалыңдықтың тегі кім екенін, әкесі қай дәрежедегі байлықтың иесі екенін анықталатын болған.

Сәукеле негізінен тәж, төбе, құлақ бау, артқы бау, қиық бау, желбегей деген бірнеше бөліктен тұрады. Ал, еліміздің кей өңірінде құлақ баудың орынына алтын мен күмістен ұзын желбегей тігіп иықтан төмен түсіретін үрдіс те бар. Ұзатылатын қыз - қалыңдық киетін ғұрыптық киім. Оның алтыннан не сом күмістен құйылған төбесіне үкі тағылып, маңдайына жақұт қондырылады. Екі жақтауына моншақтан салпыншақ өріледі, төбесінен жерге дейін төгілген ақ желек жабылады.

«Қымызды кім ішпейді, қызды кім айттырмайды» дейтұғын қазақтың танымында қыз бала он бес жасқа жеткен мезгілден-ақ, қызын ұзатып, өнегелі жермен құда болуды көксейді. Орыс жұрты 13 деген саннан қорықса, қазақ үшін бұл сан жақсы ырым. Өйткені, он үш жаста балиғат болса, он үште отау иесінің шағы. Сондықтан да кей мезетте он үштен бастап құда түсу жоралғылары жасалатыны белгілі. Ал, бала пайда болмай тұрғанда құда болайық деп байлам жасасатын құдалықты қызыл құда, іште жатқан нәрестелерді айттыруды құрсак құда, бесікте жатқан балаларды атастыруды бесік құда десе, қызы он беске жетіп, күйеу келтіріп, қыз ұзатқан жұрттың қуанышында шек болмаса керек.

Сонымен, «ақ жүзі он төртінде толған айдай» бойжеткен ұзатылатын болды (бұған дейінгі салт пен дәстүр бір төбе). Бойжеткеннің көйлегі, қамзолы, кемер белдігі, бастысы басында қалыңдық екенін айғақтайтын сәукелесі болуы тиіс.

Сәукеле - ұзындығы он қарысқа дейін биіктей беретін әшекейлі қалыңдықтың бас киімі. Мұның әр қарысы қымбат бағалы тастардан құралады. Айталық, бірінші қарысы күмістен, екінші қарысы алтыннан, үшінші қарысы гаухардан деген сияқты. Сонысына қарап, яғни сәукеленің биіктей бергеніне қарай қыздың бағасы да арта беретін болған. Қазақ байлары арасында қызының сәукелесін 100 жылқыға жасағандары да кездескен. Ал, қоңыртөбел дәулетті, кедей, кепшіктің қыздары сәукелесін қымбат маталармен әшекейлеген көрінеді.

Сәукеле туралы сөз қозғасақ, қалыңдыққа бұл бас киім кигізудің ұлттық сән екендігінен де бұрын, әуелі салт екенін айтуы керек. Қазақтың қыз ұзатар тойында айтылатын жар-жар жырында:

«Қара мақпал сәукеле,

Шашың басар, жар-жар», - деп келуі мұның айғағы. Ұлы шаңырақ көтеріп, той жасайтын қазақтың салт дәстүрлерінің түрлері көп. Соның ішінде қалыңдыққа сәукеле кигізудің орны бір бөлек. Себебі, сәукеле әйел киімдерінің ішіндегі ең асылы ғана емес, оның жұбайлық өміріндегі елеулі кезінің естен кетпес ыстық сәті. Ол бұлғақтап өскен оң жақтағы және ақ босаға аттар арасындағы қимас та қызықты кездің ескерткіші. Бұл аз болса келіншекке сәукеле кигізудің өзі бір ерекше салтанат. Бұған құда құдағилар шақырылады. Шашу шашылады. Ақ бата арналады. Сәукеле байғазысының бағасы да олқы болмайды. Сәукелелі келіншек ажарлы да базарлы көрінеді. Оны жұрттың бәрі көруге ынтық. Оның көрімдігі де соған лайық болу керек. Жас отау, сәукелелі келіншек, ойын сауық, көңілді күлкі жаңа өмірдің бақыт есігін ашқандай әсер етеді.

Сәукеле бас киім ғана емес қазақ сән салтанатының, салт дәстүрінің мәдени мен шеберліктің озық үлгісі, өнер туындысы. «Алтынмен апталып, күміспен күптеліп» дегендей, ол інжу маржан, гаухар, лағыл, жақұт сияқты асыл тастар тізбегімен әрленіп, әшекейленеді. Негізі мақпал, барқыт сияқты қымбат маталардан тігіліп, бұлғын, құндыз терілерімен жиектеліп, оқамен оюланып, түрлі түсті моншақтармен шашақталып, көркем жіптермен кестеленіп, алдыңғы жағы көзді тастармен қапталып, түрлі тағым, алтын, күміс теңгелермен безендіріледі, төбесіне үкі тағылады. Сәукелені әшекейлеу үшін оның тысының сыртына зер жіптен тоқылған оқаларды белдеулеп басады. Оның етегін мақпал не барқытпен көмкереді. Ал, маңдай тұсына зер не жібек шашақтың ұштарын тағады. Шашақтың сәукелеге жалғасқан тұсын асыл тастан көз орнатқан алтын, күміс түйреуіштермен бекітеді. Сәукеленің ең сыртынан әшекейлі жібек матамен төгілтіп жауып қояды. Ол көйлектің етегі секілді жерге сүйретіліп жүреді. Көрсек көздің жауын алатын осы бұйым тек

келіншек сәні ғана емес, той салтанаты мен құдалар беделін де көтере түсетін ерекше көрініс.

Қазақ қызының сәукелесі әдетте тоғыз қарыс немесе жеті қарыс болып келеді. Мұның әр қарысы әр түрлі қымбат таспен безендіріледі. Сәукеле қарысының жоғарылығына қарап, қыз құны да арта түскен. Ертеректе ел ішінде арнайы сәукеле тігумен айналысушылар да болған. Олардың қолынан шыққан сәукеле құнының ең төмені бес үйір жылқы болса, XIX ғасырдың алғашқы жартысында өмір сүрген Кіші жүздің Байсақал атты байының қызының сәукелесін Кенесары ханның ағасы Саржан төре бес жүз байталға бағалаған.

Сәукеленің негізгі бөліктері – тәж, төбе, құлақ бау және артқы бау. Сәукеленің төбесі қиықтанып келеді. Оның төбесінде тәж деп аталатын жартылай дөңгелек айдары болады. Маңдайына тағылған шашақталған өрнектер шекелік деп аталады. Ол барған жерінің ұрпағын көбейтсін, өсіп-өнсін деген игі тілекпен жасалған. Сәукеле шекелігіне көбінесе жылан басының бейнесін салып, күмістеп өректейді. Күміс тазалықтың, ал жылан бас бейнесі тіл-көзден сақтау және жылан дұшпанына сұсты болып көрінуге әсерін тигізеді деген мағынада жасалады. Яғни, пәле-жаладан төтенше келген қауіп-қатерден сақтау мағынасын білдіреді.

Сәукеленің төбесіндегі кішкентай тақия қалыңдықтың балалық шағымен қоштасу белгісі ретінде жасалады. Ал екі самайдан төмен түсіп тұратын құлақ баулар құрбыларымен қоштасу белгісі ретінде жасалады. Сәукеленің артқы бойына, яғни желкелігіне, тағылған әшекей қалыңдықтың кейінде қалған туған-туысын, ел-жұртын ұмытпау белгісі ретінде тағылады. Халық ұғымында, үйлену салт-дәстүрімізде сақталған «қасиетті бас киім» сәукеле жетілік әлемнің нышанды белгісі болып табылады. Сәукеленің төбесіне қадалған үкісі, «Өмір ағашы – бәйтеректі», ал сәукеленің өзі «Жер кіндігі – Көк төбені» бейнелейді.

Ерте кезде қалыңдықтың мінез-құлқын да осы сәукелеге тағылған әшекейге қарап білетін болған. Оған су моншақ, ақ моншақ сияқты жеңіл әшекейлер тағылса, ашық қыздың, ал бағалы, ауыр тастар тағылса, ұстамды, салмақты мінезді қыздың сәукелесі екенін білген. Сәукеленің жоқтығы өз кезегінде кедейліктің, жоқшылықтың нышаны ретінде саналды. Осы жайында С.Е.Толыбеков: «Кедейліктің бірінші белгісі – қалыңдықтың басында конус формалы, әртүрлі бағалы тастармен безендірілген үкі қауырсындарымен әшекейленген барқыттан тігілген – сәукеленің жоқтығы», – дейді.

Сәукеле – киізден ұшты етіп жасалып, іші-сырты шұғамен, терімен қапталады, алтын-күміс, інжу-маржан тастармен әшекейленеді. Тіл-көзден сақтау үшін ең ұшына бір шок үкі қауырсындары, астына тізеге түсіре бау-бау інжу-маржандар қадалады [1].

Егер әйел бала тумай жатып қайтыс болса, сәукеле төркініне қайтарылады.

Халқымыздың ежелгі салтында қыздың сәукелесін тігу, оны безендіруге ерекше көңіл аударған. Сәукеленің сыртқы көрінісінен

құдаласқан адамдар бір-бірінің тұрмыстағы ауқатын таныған [2].

«Сәукеле ұзатылған қыз әкесінің тапсыруы бойынша алдын ала дайындалады. Алтын, күміс әшекейлері, гауһар, інжу тастары мол сәукелелердің құны тіпті қымбат болады. Негізгі айырмашылық – олардың әшекейленуінде ғана» [3].

Қырғыз тілінде және кейбір түркі тілдерінде аталған термин, негізінен, «қалыңдықтың бас киімі» мағынасында жұмсалады. Қырғыз тілінде: шөкүле «богато украшенная конусообразная шапка молодой женщины» [4].

Е.Жанпейісовтың пікірінше, сәукеле лексемасы екі толық мағыналы сөздің бірігуінен тұрады: сәу және келе. Ғалым сәу компонентін көне түркілік сау «дені сау, бүтін, жақсы» [11].

Сағ «таза», сағ көңүл «ақкөңіл адам», сағ жағ «сары май» [6] татар тіліндегі сақ «бүтін, тұтас», чуваш тіліндегі сыва «дені сау», сыха «бүтін» және осы мағыналарда татар тіліндегі сау, сақ сөздерімен, түрік тіліндегі сағ «дені сау, тұтас» мағыналы [7] саі «таза, жұқа» [8].

Түрікмен тіліндегі сай «дені сау, күшті, көрнекті» [9]. Қырғыз тіліндегі сай (тұлпар туралы) «ерекше, атакты» [10] сөздермен байланыстырады. Сөйтіп, профессор Е.Жанпейісов жоғарыдағы сақ ~ сағ ~ сау түбірлерімен қазақ тіліндегі сәукеле сөзінің түбірі сәу, қырғыз тіліндегі шөкелө сөзінің түбірі шө генетикалық жағынан төркіндес екенін көрсетеді. Ғалым сәукеле сөзінің екінші компоненті парсы тілінде және көпшілік түркі тілдерінде, негізінен, «бас киім» мағынасында қолданылатынына тоқтала келіп, жалпы түркілік сәу (сау) және парсылық күла (күлә ~ кела ~ келе) сөздерінің бірігуінен жасалған деген қорытындыға келеді. Сонда бірінші сыңары сәу «бүтін, тұтас, біртұтас» мағыналы сөз болса, келе деген екінші сыңары «конус пішінді бас киім» мағынасын білдіреді [11].

Сәукеле – қымбат, бағалы тастармен көркемделген, үкінің әдемі қауырсындарымен безендірілген конус пішінді бас киім. Оның қазақтың отбасылық ғұрпында символдық, сакральды мәні ерекше.

Сәукеленің тігілуі туралы ғалым Ө.Жәнібек былайша жазады: «Сәукелеге ұқсас баскиімдерді археологтар ерте ортағасырлық мүрделерден де

кездестірген. Үйлену салтына арнап, қалыңдықты жасандырғанда, әдетте оның басына маңдайлық, желкелік жанамалар қыстырылатын қаңқа ретінде, биіктігі 20-30 см-дей келетін, бағалы аң терісімен көмкерілген «сүйір бөрік» кигізетін де, үстіне сәукеленің өзін қондыратын болған. Сәукелеге міндетті түрде жұқа ақ желек ілетін болған. Ол беташар айтылғанда қалыңдықтың жүзін, бүкіл денесін жауып, төгіліп тұратындықтан, қыздың дене пішімін өте нәзік, сымбатты етіп көрсететін [12].

Қыз төркінінің тұрмысын танытатын әшекейлі, қымбат тасты сәукелені тігу үшін ертеде қаншама пұл, малдың құны керек болған. Қазірде халық аузында кең тараған әндердің бірінде «сәукелесі тұрады бес жүз жорға» деп айтылу да сәукеленің құнын танытатындай. Сәукеленің негізі –оның төбесі. Төбесін талдырма етіп қозы жүнінен арнайы басқан ақ киізден жұрын ұстаған немесе алтын, күміс, меруерт, маржанмен, асыл тастармен өрнектеп, алтын жіппен әшекейлейді [13].

Пайдаланған әдебиеттер

1. Толыбеков С.Е. Кочевое общество казахов в ХУІІІ и начала ХІХ вв. – Алматы, 1971. – 634 с.
2. Гродеков Н.И. Үйленуге қажетті шарттар – құдалық, ұрынтой // Күйеу келтір, қыз ұзату. – Алматы: Ана тілі, 1992.
3. Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы: Өнер, 1987.
4. Юдахин К. Кыргызча-орусча сөздүк. –М., 1965.
5. Древнетюркский словарь. – Л., 1969.
6. Қашқари М. Түрік сөздігі. – Алматы: Хант, 1, 2, 3-т. 1997.
7. Туркмено-русский словарь. – М., 1956.
8. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. – СПб., 1893-1911. – Т. І-ІҮ.
9. Русско-туркменский словарь. – М., 1956.
10. Юдахин К. Кыргызча-орусча сөздүк. –М., 1965.
11. Жанпейсов Е.Н. Этнокультурная лексика казахского языка. – Алма-Ата: Наука, 1989.
12. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. – Алматы: Өнер, 1996.
13. Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы: Қазақстан, 1995.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ТЬЮТОРЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Жаксылыкова С.А.

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық
университетінің магистранты*

PSYCHOLOGICAL CONDITION OF TUTOR SUPPORT IN INCLUSIVE EDUCATION

Zhaxylykova S.

*Graduate student of the L.N. Gumilyov
Eurasian National University*

Аннотация

Мақалада инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторлық қолдау көрсетудің мазмұны зерттеушілердің ой-пікірлеріне негізделіп қарастырылды. Инклюзивті білім берудің маңыздылығын ескере отырып, дамуында ерекшелігі бар, мүмкіндігі шектеулі балаларға тьюторлық қолдау көрсетудің рөлі өте маңызды екендігін атап өтуге болады. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторлық қолдау көрсету білім беру процесінің өте маңызды бөлшегіне айналған және бұл ұғым жан-жақтан зерттелініп келе жатыр. Сондай-ақ, мақалада инклюзивті білім беруде тьюторлық қолдау көрсетудің мазмұнын ашу мақсатында тьюторлардың психологиялық жай-күйін анықтауға бағытталған зерттеу жұмыстарының нәтижелері көрсетілген.

Abstract

The article considers the content of tutoring support in the context of inclusive education based on the views of researchers. Given the importance of inclusive education, it can be noted that the role of tutoring support for children with developmental disabilities is very important. Currently, tutoring support in the context of inclusive education has become a very important part of the educational process, and this concept is being studied from all sides. The article also presents the results of research work aimed at identifying the psychological state of tutors in order to reveal the content of tutoring support in inclusive education.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, тьюторлық қолдау көрсету, тьютор, білім беру жүйесі.

Keywords: inclusive education, tutor support, tutor, education system.

Қазіргі таңда Ресей ғылымында тьюторлық қолдау көрсету түсінігі -жаңа педагогикалық іс-әрекеттің бейнесі ретінде танылып келе жатыр. Л. С. Выготскийдің, Б. Д. Элькониннің педагогика мен даму психологиясының теориялық дамуы жайлы зерттеулерінің арқасында инклюзивті білім беру жүйесі жайындағы деректер айтарлықтай байытылды. Қазіргі зерттеулерде білім берудегі тьюторлық қолдау көрсетудің әртүрлі жеке аспектілері қарастырылған: жоғары мектепте тьюторлық қолдау көрсетуді ұйымдастыру (А. Б. Вифлеемский, Т. М. Ковалева, Л. В. Бендова, Т. Я. Шихова, Н. В. Юняева); мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдау көрсету (О. Е. Баютова, Н. В. Матвеева, А. И. Соколова); жалпы білім беретін мектептердегі тьюторлық қолдау көрсету (Т. М. Ковалева, Н. В. Рыбалкина, Е. А. Суханова, А. Г. Чернявская, П. Г. Щедровицкий)[1].

Инклюзивті білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдау мәселесі жан-жағынан зерттеліп келе жатыр: классификациясы, түрлері, әдіснамалық анықтамасы, жеке аспектілері. Дәстүрлі білім беру жүйесі сияқты инклюзивті білім беру жүйесінің өзіне тән ерекшеліктері бар. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдау көрсетудің негізгі мақсаты ретінде – дамуында ерекшелігі бар, мүмкіндігі шектеулі балалардың дәстүрлі білім беру мекемесінің процессіне қосылуына жағдай

жасау болып табылады. Баланың дәстүрлі білім беру жүйесіне қосылғандығын оның когнитивті саласының дамуынан, мектепте білім алуға деген жақсы эмоциялық қатынасынан (эмоционалды саласы) және қарым-қатынасқа түсу деңгейінен (коммуникативті саласы) біле аламыз.

Көптеген әдіснамалық анықтамаларға сүйенетін болсақ, инклюзивтік білім беру ұғымына келесі анықтама берілген: инклюзивтік білім беру - бұл жалпы білім беру жүйесінің қызметін тұтас алғанда, барлық бағыттар бойынша қарастырылатын ұзақ мерзімді құрылым болып табылады. Оқытудың инклюзивті білім беру процесі білім беру жүйесіндегі барлық субъектілерге қатысты болып келеді: мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың ата-аналары, дамуында ерекшелігі бар оқушылар, қалыпты дамып келе жатқан оқушылар мен олардың отбасы мүшелері, мұғалімдер және білім беру жүйесіндегі басқа мамандар[2].

А.Я. Чигрина мектептегі инклюзивті білім беруді зерттей отырып, келесі негізгі мәселелерді анықтайды:

- Білім беру жүйесінің негізгі базасы - мектепте оқушылардың шығу тегіне, тіліне, дініне, денсаулық жағдайына қарамастан тең дәрежеде болуы.

- Барлық оқушылар оқу процесіне тең қол жеткізе алады.

- Барлық оқушылардың әлеуметтік байланыстарды орнату және дамыту үшін тең мүмкіндіктері бар.

- Барлық оқушыларды оқыту мұқият жоспарланады және барынша тиімді тәсілмен жүргізіледі.

- Оқу процесіне тартылған барлық мектеп қызметкерлері инклюзивті білім беру процесін жүзеге асырудың стратегиялары мен педагогикалық технологияларын меңгерген.

- Оқыту бағдарламасы және оқытуда қолданылатын педагогикалық әдістер әр оқушының қажеттіліктерін ескереді.

- Мектеп қызметкерлерінің көпшілігі инклюзивті білім беру жүйесін жақсы меңгерген, өз міндеттерін жақсы түсінеді және білім беру процесіне позитивті бағытталған.

- Инклюзивті білім беру процесіне дамуында ерекшелігі бар балалардың ата-аналары белсенді қатысады [3].

Қазіргі кезде біздің еліміздегі инклюзивті білім беру жүйесі даму үстінде деп атап өтуге болады. Айта кететін болсақ, Нұр-Сұлтан қаласының өзінде 70-тен аса мектепте инклюзивті білім беру жүйесі іске қосылған.

Қазақстан Республикасында оң өзгерістерге және қазіргі құқықтық негізге қарамастан, бүгінгі күні мүмкіндіктері шектеулі балалардың дамуында ерекшелігі бар балалардың инклюзивті білім алуға құқықтарын іске асыруда бірқатар қиындықтар бар. Ең маңызды қиындықтарды атап өтетін болсақ:

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін қолжетімді ортаның болмауы, бұл оларға өздерінің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын толық көлемде жүзеге асыруға мүмкіндігін азайтады;

- балалар мен педагогтердің мүгедектерге құрметпен қарауының төменгі дәрежеде болуы, олардың мүмкіндіктері мен құқықтары жайлы толыққанды білімінің болмауы;

- кадрлардың кәсіби даярлығының жеткіліксіздігі [4].

Кез-келген басқа қызмет сияқты, білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдау көрсету белгілі бір қағидаттарға сүйенуі керек, атап айтқанда:

1. Ашықтық қағидатының негізі – дәстүрлі білім беру жүйесінің контекстінің шекарасынан шығу және әлеуметтік-мәдени ортаның әр элементінде білім беру эффектісі бар екенін түсіну.

2. Вариативтілік қағидаты бойынша, әр түрлі ортаның құрылуы, оған қатысты жеке білім беру бағдарламасын құруда нақты таңдауды жүзеге асыруға мүмкіншілік береді.

3. Үздіксіздік қағидатын сақтау мектеп оқушыларының дамуының әр жас кезеңінде тьюторлық қолдау көрсету процесінің дәйектілігі мен циклділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

4. Икемділік қағидаты тьюторанттың жеке білім алуының кез-келген бағытында тьюторлық қолдау көрсету, тьюторанттың қандай да болмасын

білім алу тәсілін, қарқынын, нысанын таңдауда кез келген бастаманы қолдау.

5. Білім беру жүйесіндегі жеке көзқарас қағидаты – психологиядағы ақпаратты қабылдаудың түрлерін негіздейтін, белгілі бір психикалық типті оқытудың ерекшелігін қарастыратын, заманауи зерттеулерге сүйене отырып, жүзеге асырылуын қарастыратын қағидат.

6. Даралау қағидатының жеке көзқарас қағидатынан ерекшелігі, мұғалімдерге ең алдымен әр оқушының басымдықтарына, жеке біліміне назар аударуға мүмкіндік береді [5].

Инклюзивті білім беру барысындағы тьюторлық қолдау көрсету процесіне стресстік жағдайдың пайда болуы, алаңдаушылық, мазасыздық сезімі сияқты бірқатар психологиялық факторлар өз әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан біз зерттеуімізді осы факторлардың ықпалын зерттеуге бағыттадық.

Зерттеу мақсаты: инклюзивті білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдау көрсету барысында көрініс табатын стресстік және алаңдаушылық сезім деңгейлерін анықтау.

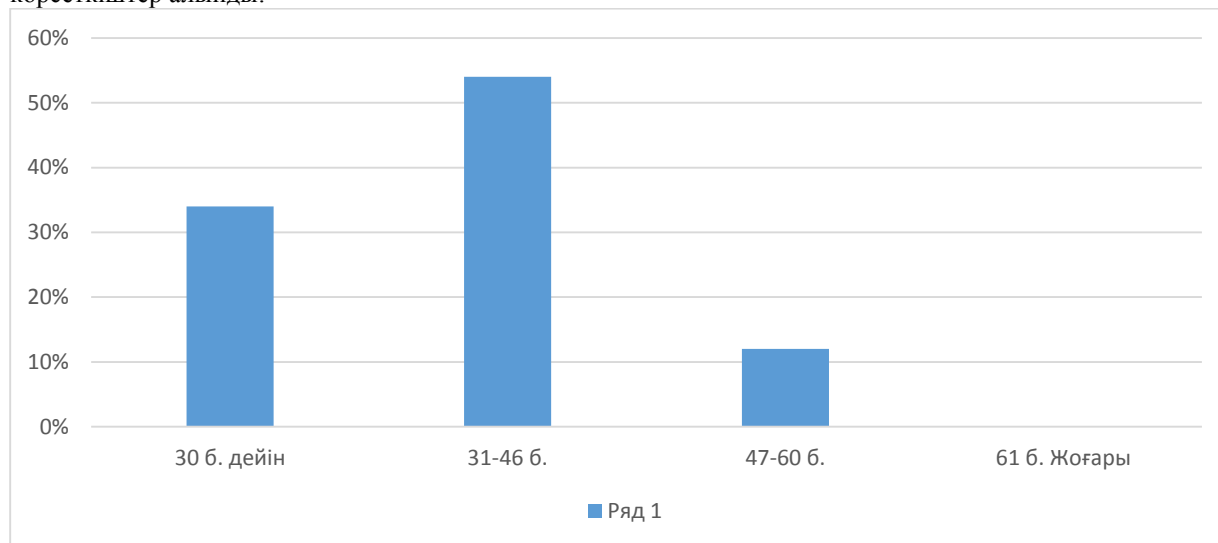
Зерттеу нысаны ретінде инклюзивті білім берудегі тьюторлардың психологиялық жай-күйі қарастырылды. Зерттеуге Нұр-Сұлтан қаласының №72 мектеп-лицейінің және №84 мектеп-лицейінің тьюторлары қатысты. Жалпы алғанда, 20-35 жас аралығындағы барлығы 28 тьютор қатысуға келісім білдірді. Пайыздық көрсеткішпен алғанда 42,8 % - ер адамдар, 57,2 % - әйел адамдар қатысты.

Осыған орай, зерттеу жұмысында тьюторлық қолдау көрсету барысында көрініс табатын тьюторлардың алаңдаушылық сезімінің деңгейін және стресске бағыттылық деңгейін анықтауға арналған әдістемелер жүргізілді: «Мотивацияланбаған алаңдаушылық сезімін анықтауға арналған әдістеме» (В. В. Бойко бойынша) [6] және «Стресске бағыттылық деңгейін анықтау әдістемесі» (Е. А. Тарасов бойынша) [7].

Инклюзивті білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдау көрсету барысындағы көрініс табуы мүмкін мотивацияланбаған алаңдаушылық сезімін анықтау үшін В.В.Бойконың экспресс-диагностика әдістемесі жүргізілді. Бұл әдістеме көлемі үлкен емес болғандықтан, аз уақыт ішінде тұлғаның алаңдаушылық сезімінің деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Виктор Бойко бұл экспресс-диагностика әдістемесін 1990- жылдардың ортасында шығарған.

Инклюзивті білім беру жүйесіндегі дамуында ерекшелігі бар балалармен немесе мүмкіндігі шектеулі балалармен ұзақ уақыт жұмыс жасау барысында тьюторларда стресс деңгейінің жоғарғы деңгейі байқалуы мүмкін. Сыналушыларға ұсынылған «Стресске бағыттылық деңгейін анықтау әдістемесінің» негізгі мақсаты: тьюторлардың стресске бағыттылық деңгейін анықтау, стресске түсудің бағыттылық деңгейі жоғары болса, қандай салдарға алып келетінін және жұмыс процесіне қалай әсер ететінін зерттеу.

Зерттеу барысында осы әдістемелердің нәтижелеріне сүйене отырып, келесідей көрсеткіштер алынды:

Сурет 1 - «Стреске бағыттылық деңгейін анықтау әдістемесі» (Е. А. Тарасов) бойынша пайыздық көрсеткіштер

Тьюторлардың бойындағы стресске бағыттылық деңгейін зерттеу нәтижесіне сәйкес (Сурет 1) ең жоғарғы көрсеткіш 31-46 ұпай жинаған сыналушыларда анықталды, олардың пайыздық көрсеткіші – 54%, яғни, тьюторлардың басым көпшілігінде белгілі бір жетістікке жету барысында стресстік деңгейі жоғары болатындығы анықталды. Стреске бағыттылықтың жоғарғы көрсеткіші - жұмыс істеу барысындағы салғырттыққа, жұмысқа құлшыныстың төмендеуіне алып келеді. Ал, ең

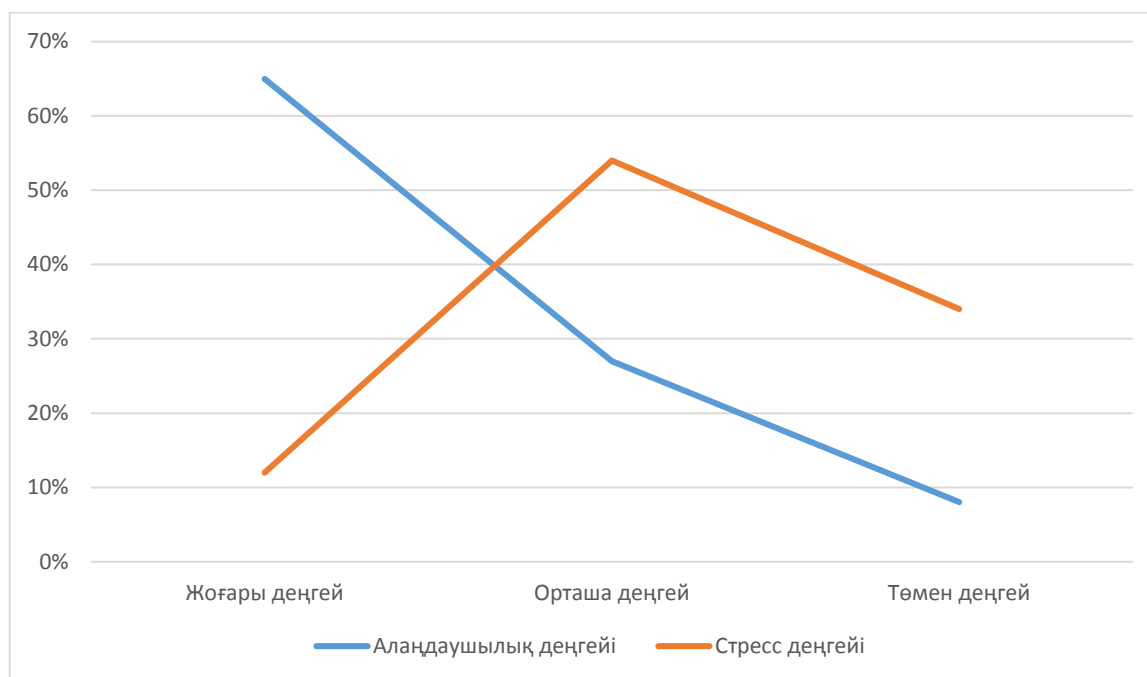
төменгі көрсеткіш – 61 балл, бірақ зерттеуімізде мұндай көрсеткіш анықталмады. 47-60 балл жинаған сыналушылардың пайыздық көрсеткіші – 12 %-ды құрады, бұл сыналушылардың стресстік деңгейі орташадан жоғары. 30 баллға дейінгі көрсеткішті байқатқан сыналушылар 34% құрады, яғни инклюзивті білім берудегі тьюторлардың 34%-ының өмірі бірқалыпты және стресстік деңгейі төмен деген тұжырымға келуге болады.

Сурет 2 – «Мотивацияланбаған алаңдаушылық сезімін анықтауға арналған әдістеме» (В. В. Бойко) бойынша пайыздық нәтиже көрсеткіштері

«Мотивацияланбаған алаңдаушылық сезімін анықтауға арналған әдістеме» бойынша зерттеу нәтижесіне сәйкес, инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторларда көрініс табатын алаңдаушылық сезімінің ең жоғарғы көрсеткіші – 65% құрады, яғни тьюторлардың басым

көпшілігінде алаңдаушылық сезімінің деңгейі жоғары екендігі анықталды. Ал, ең төменгі көрсеткіш – 8%, яғни алаңдаушылық деңгейі өте төмен. 27% сыналушылардың бойында алаңдаушылық сезіміне бағыттылықтың бар екендігі анықталды.

Сурет 3 – инклюзивті білім беру жағдайындағы алаңдаушылық және стресс деңгейінің өзара салыстырмалы нәтижесі

Инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторлардың алаңдаушылық және стресс деңгейінің арасында өзара айырмашылық бар екендігі айқын көрінеді. Стресстің жоғары деңгейі – 12% қамтыса, алаңдаушылық сезімінің жоғары деңгейі – 65% көрсетті, яғни инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторлардың стресске қарағанда, алаңдаушылық сезімінің жоғары деңгейі болатындығы көрініс тапты. Ал, стресстің төменгі деңгейі – 34% көрсетті, бұл инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторлар стресстік жағдайға түседі, бірақ төменгі деңгейде болатындығы анықталды. Алаңдаушылық сезімінің төменгі деңгейі – 8% құрады, яғни инклюзивті білім беру жағдайындағы тьюторларда жұмыс істеу барысында стресске бағыттылық деңгейі төменгі дәрежеде екендігі анықталды.

Сонымен, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, «Мотивацияланбаған алаңдаушылық сезімін анықтауға арналған әдістеме» (В. В. Бойко бойынша) бойынша, инклюзивті білім беру жүйесіндегі тьюторларда алаңдаушылық деңгейінің жоғары болатынын анықталды. Ал, «Стресске бағыттылық деңгейін анықтау әдістемесі» (Е. А. Тарасов) нәтижелерін талдайтын болсақ, тьюторларда стресске бағыттылық деңгейі төменгі дәрежеде екендігі анықталды. Қарастырылған психологиялық факторлар тьюторлардың бойында жоғары дәрежеде анықталса, жұмыс істеу процессіне кері әсерін тигізуі мүмкін, яғни жұмысқа деген салғырттылыққа, зейіннің бұзылуына алып келеді.

Сондықтан да, бұл тақырып бүгінгі таңда өзектілігі бар тақырыптардың бірі болып табылады және ары қарай терең ғылыми зерттеуді талап етеді.

Әдебиеттер

1. Пикина А. Л., Золотарева А. В. Тьюторское сопровождение профессионального развития педагога. // Ярославский педагогический вестник. - 2015. №4
2. Коллектив авторов. Инклюзивное образование. Настольная книга педагога, работающего с детьми с ОВЗ: Методическое пособие. Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС.-2011.
3. Тимохина Т.В. Инклюзивно ориентированное образование. // Интернет журнал «Науковедение», 2014 №3 М.: Науковедение, 2014
4. Жетписбаева Б. А., Жетписбаева М. А. Особенности инклюзивного образования в Республике Казахстан // Вестн. КарГУ. Сер. Пед – 2017. №1(85). –С. 22-27.
5. Ковалева Т.М., Кобыща Е.И., Попова (Смолик) С.Ю., Теров А.А., Чередилина М.Ю. Профессия «Тьютор». М.-Тверь: «СФК-офис». – 246 с.
6. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп/ Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Институт Психотерапии, 2005. – 490с.
7. Тарасов, Е.А. Как победить стресс/ Е.А. Тарасов. – М.: Айрис-пресс, 2002.

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№38 (2021)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – Jan Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baciú – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>